

22 februari 1967

52e jaargang, no. 2581

verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers; P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars; J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Literatuur en economisch principe	211
<i>Drs. M. den Admirant:</i>	
Consumptiepeil en consumptiepatroon	212
<i>H. Reinoud:</i>	
De jongste ontwikkeling van de automatisering in de rijksdienst	215
<i>C. P. A. Bakker:</i>	
Moeilijkheden in de bouwrijverheid	219
Europa-bladwijzer No. 41	221
<i>Prof. Dr. C. D. Jongman:</i>	
Geld- en kapitaalmarkt	223
Mededelingen voor economisten	224
Recente publikaties	225

In dit nummer is een boekenbijlage opgenomen

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Literatuur en economisch principe

„ALS Lucebert de kost niet kan verdienen, dan moet Bertus maar potloden gaan maken”. Ziedaar — in een bondige formulering van Pen — het economisch principe ten voeten uit, toegepast op de kunstproductie.

Wat heeft kunst eigenlijk te maken met het bedrijven van economie? Wij maken deze vraag snel retorisch door er zelf het antwoord op te geven: gelukkig niets. Dacht de aankomende literator economisch, hij zou er niet over peinzen het schrijverschap permanent tot zijn broodwinning te maken. De economist daarentegen die, menende dat het prijsmechanisme alles kan verklaren, zou pogen het economisch principe toe te passen op de kunstproductie, kan zonder bezwaar worden gekwalificeerd als een cultuurbarbaar. Hij mag op heel veel zaken het prijsmechanisme van toepassing verklaren, niet evenwel op de kunstproductie.

Waarom niet? Voor het beantwoorden hiervan, hebben wij leentjebuur gespeeld; de argumenten zijn namelijk allereerst ontleend aan een, door Prof. Dr. J. Pen voor de Raad voor de Kunst gehouden, toespraak op 31 oktober 1964 (waaruit ook de aanhef van onze beschouwing afkomstig is); hierin geeft Pen aan waarom het Pareto-optimum voor de kunstmarkt niet opgaat en somt hij een aantal argumenten op om de kunstproductie en -consumptie van overheidswege te stimuleren. Omdat helaas nog velen de kunstproductie beschouwen als een randverschijnsel, als een industrie van overbodige ornamentiek, die — als toch bezuinigd moet worden — het eerst in aanmerking komt om niet meer gesubsidieerd te worden ¹⁾, geven wij graag de belangrijkste van deze argumenten weer:

- In de kunst, aldus Pen, is geen sprake van een consumentensoevereniging, die uiteindelijk richtinggevend is voor de productie, doch veeleer van een producentensoevereniging: de kunstenaar volgt zijn creatieve aandrift. Hem dient daarom een zekere speelruimte te worden gegeven voor experimenten ten opzichte van het marktmechanisme.

- In de kunstproductie, zeker in de kunstdistributie, treden soms vaste kosten op, kosten waarvan het niveau niet wordt bepaald door de omvang van de afzet. Er zijn minderheden die door de druk van de vaste kosten in de knel dreigen te komen; hier is dus plaats voor een subsidie.

- Producentensubsidies zijn te verdedigen als investeringen in de artistieke productiecapaciteit ten bate van het nageslacht. Eenvoudiger gezegd: we kunnen ons niet permitteren een kunstvorm teloor te laten gaan omdat de huidige generatie er weinig belangstelling voor weet op te brengen; immers, latere generaties kunnen er dan nog maar heel moeilijk op terug komen. Sommige kunstvormen zijn slechts inheems geworden door aanhoudend volhouden.

- Zo is ook een pleidooi te voeren voor een consumentensubsidie gericht op de consumptiviteit, de opbouw van het consumptieve potentieel, het scholen van de consument (bijv. de muzische vorming van de schooljeugd).

Spitsen wij onze beschouwing nu verder toe op de *literaire* productie — ten slotte beoogt deze beschouwing min of meer (dit laatste ter beoordeling van de lezer) een prelude te zijn op de in dit nummer opgenomen boekenbijlage — dan komen wij terecht bij Drs. J. J. Klant. In een betoog, nauw verwant aan Pens laatste twee argumenten, zegt hij:

Erasmusprijs voor Prof. Tinbergen

HET aantal ereblijken dat Prof. Dr. J. Tinbergen uit wetenschap en maatschappij heeft bereikt, is ongetwijfeld groter dan zijn mederedacteuren en medewerkers weten. Vandaar dat zij de behoefte gevoelen, nu de verlening aan hem van een zo belangrijke prijs als de Erasmusprijs bekend is geworden, ook publiekelijk aan hun voldoening daarover uiting te geven in het blad dat hij reeds zoveel jaren mede inspireert.

Redactie E.-S.B. en medewerkers N.E.I.

„Gedichten, romans, toneelstukken en literaire essays zijn echter geen schoenen. Zij zijn evenals economische theorema's, muziek en de Hondsbosse zeevering collectieve goederen, die bij het bezit der natie worden ingelijfd en, als zij zeer geslaagd zijn, zelfs nog lang door latere generaties worden bewaard. . . . . Wanneer Multatuli, Achterberg of Roland Holst zich overeenkomstig het advies van Van het Reve (de slavist, Prof. Dr. K., voorstander van een toepassing van het economisch principe op de literaire produktie, in tegenstelling tot zijn broer, zoals nog zal blijken. dR) hadden laten omscholen, was er voor Nederland iets waardevols teloorgegaan”²⁾.

Naar verdere argumenten zoekend voor subsidiëring van de kunst, in dit geval dus de literatuur, raken wij een eind op weg bij G. K. (F.) van het Reve, blijkens het volgende citaat uit *Op weg naar het einde* (in de „Brief uit schrijversland”):

„Als de overheid tot mij, als schrijver, evenals tot alle andere kunstenaars, zou zeggen: „Verrek en verhonger voor mijn part”, dan zou ik mij daarbij moeten neerleggen. Maar, om redenen die mij nog steeds niet duidelijk zijn, *doet de overheid dat niet*. De overheid, gelukkigerwijs, heeft het uitdrukkelijk en bij herhaling als haar plicht uitgeroepen, kunst te subsidiëren, en zij beweert voortdurend bij monde van hare gezagsdragers („bewindslieden” zou het Algemeen Nederlands Persbureau zeggen) bij hoog en bij laag, dat kunst iets heilzaams, vormends, creatiefs, zielbevrijdends, van uitnemend belang, etc. is, en onder die omstandigheden . . . . . hebben wij niets anders te doen, dan de overheid aan haar woord te houden”.

Geen zelfstandig argument dus, wel een sterk argument. Alleen zegt het niets over *de hoogte* van de subsidie, die de overheid door de erkenning van haar plicht daartoe, dient te geven. Weliswaar zijn sinds het Schrijversprotest van 1963 de subsidiebedragen geleidelijk aan verhoogd, een vetpot is het nog altijd niet. „Dat hoeft ook niet” horen wij sommigen roepen, die zich vervolgens haasten weer eens het populaire argument ter tafel te brengen, dat „de kunstenaar aan zijn honger zijn beste werk ontleent”. Zij vergeten evenwel hieraan het woordje „soms” toe te voegen. Het is namelijk meestal doodgewoon niet waar; bovendien gaat de auteur die honger lijdt op de schnabbeltoer (vertaalwerk, lezingen, lesgeven) en heeft hij daardoor minder tijd over voor zijn eigenlijke werk, het schrijven; door zijn honger wordt hij dus gedwongen juist *minder* creatief werk te verrichten. En zelfs al bevat dit populaire argument een kern van waarheid, wie van ons — wetend dat de beste en meeste geestelijke arbeid wordt verricht bij een veel lagere dan de kamertemperatuur — zet op kantoor of in zijn werkkamer de kachel af?

dR

¹⁾ Drs. W. J. van Brabant: „Analyse van een parlementaire discussie” in E.-S.B. van 17 augustus 1966, blz. 834.

²⁾ Drs. J. J. Klant: „Schrijvers en cijfers” in E.-S.B. van 15 mei 1963, blz. 473/474.

Consumptiepeil

AL in de vorige eeuw werd op grond van onderzoekingen naar huishoudrekeningen een bepaald verband tussen levensstandaard en consumptiepatroon vastgesteld. In 1857 formuleerde de statisticus E. Engel de bekende, naar hem genoemde, wet dat bij een stijging van het inkomen de uitgaven voor voeding weliswaar absoluut toenemen maar procentueel dalen; het aandeel daarvan in de totale uitgaven zou dan ook een duidelijke aanwijzing zijn van de levensstandaard van de beschouwde groep personen.

De woningstatisticus H. Schwabe constateerde in 1868 een overeenkomstige relatie tussen het inkomen en de uitgaven voor woninghuur: hoe armer iemand is, des te groter is het deel van zijn inkomen, dat hij voor huisvesting moet besteden.

Latere onderzoekingen brachten aan het licht, dat de „wetten” van Engel en Schwabe geen algemene geldigheid hebben. Zo bleek, dat zeer arme gezinnen bij een stijging van het inkomen niet alleen in absolute bedragen maar ook relatief meer aan voeding gaan besteden. Wat de vermeende relatie tussen inkomen en uitgaven voor huisvesting betreft dient eveneens een restrictie te worden gemaakt. De regel van Schwabe gaat alleen op als de beschouwde groep homogeen is; hoe hoger het sociale niveau en hoe duidelijker de behoefte zich te laten gelden, des te minder blijkt de wet van toepassing.

Toch is het verband tussen levensstandaard en verbruikspatroon wel in een algemene regel aan te geven. Globaal kan worden gesteld, dat bij een stijging van de welstand de uitgaven voor starre behoeften een verhoudingsgewijs dalende tendens tonen, terwijl die voor elastische (met name sociale en culturele) behoeften relatief toenemen.

Nationaal verbruikspatroon

De bedoelde relatie wordt meestal geïllustreerd met gegevens over de consumptieve bestedingen van diverse sociale of inkomensgroepen in een bepaald land. Bij de tegenwoordige belangstelling voor internationale welvaartsverschillen kan het echter dienstig zijn, de consumptiepatronen van een aantal landen eens met elkaar te vergelijken. Aan de hand van gegevens, gepubliceerd door het Statistisch Bureau van de Verenigde Naties, is voor een reeks van landen te berekenen, welk deel van de totale particuliere consumptie-uitgaven wordt besteed voor voedings- en genotmiddelen, kleding en andere persoonlijke bezittingen, huisvesting, vervoer, recreatie en diverse andere doeleinden.

Bij een dergelijke internationale consumptievergelijking moet men echter zeer voorzichtig zijn met zijn conclusies. Er dient namelijk rekening mee te worden gehouden, dat ook andere factoren dan de levensstandaard van invloed zijn op het nationale consumptiepatroon. Hierbij kan worden gedacht aan volksaard en klimaat, produktie- en prijsstructuur. In een typisch agrarisch land, waar de prijzen van voedsel relatief laag zijn als gevolg van een grote lokale produktie, zal in het algemeen een kleiner deel van de particuliere consumptie-uitgaven aan voedings-

en consumptiepatroon

middelen worden besteed dan in een land met een ongeveer gelijke levensstandaard doch met een andere economische structuur. Evenzo is het klimaat van invloed op de uitgaven voor bijv. kleding en de volksaard o.m. op die voor vermaak. Men mag dan ook verwachten, dat de relatie waarover het hier gaat, het duidelijkst tot uiting zal komen bij een vergelijking van de consumptiepatronen van landen, die wat hun levensstandaard betreft voldoende verschillen, maar in andere opzichten niet te ver uiteenlopen. Dit wordt bevestigd door de in bijgaande tabel vermelde gegevens. Ter toelichting zij daarbij het volgende opgemerkt.

Vergelijking van consumptieniveaus

Om de levensstandaard van de gekozen 25 landen te kunnen vergelijken is uitgegaan van de particuliere consumptie-uitgaven per hoofd van de bevolking. Met opzet is hiervoor niet het per capita inkomen als maatstaf gebruikt. De levensstandaard heeft namelijk alleen betrekking op dat deel van het inkomen dat aan de lopende consumptie wordt besteed. Het onderscheid tussen inkomen en consumptiepeil is van belang omdat een bepaald — van land tot land verschillend — percentage van het inkomen wordt gebruikt voor uitgaven, die niet rechtstreeks tot het levenspeil bijdragen (zoals defensie-uitgaven) of pas in de toekomst tot een verbetering van de levensstandaard zullen leiden (investeringen)¹⁾. Daar staat echter tegenover, dat diverse overheidsuitgaven, bijv. voor onderwijs en voor medische voorzieningen (Engeland), neerkomen op een directe bijdrage aan het particuliere verbruik.

Zoals vanzelf spreekt moeten de consumptieniveaus van de gekozen landen worden uitgedrukt in één bepaalde eenheid, i.c. de U.S. dollar. Hieraan zitten echter nogal wat haken en ogen. De officiële of vrije wisselkoersen zijn als omrekeningsfactor niet geschikt, omdat ze in het algemeen geen juiste weerspiegeling zijn van de werkelijke koopkrachtverhoudingen. Voor de berekening van de particuliere consumptie per hoofd in dollars is daarom gebruik gemaakt van speciale koersen, die worden gebezigd door het Statistisch Bureau van de Verenigde Naties; zo is voor de herleiding van guldens in dollars als omrekeningskoers 3,14 (in plaats van 3,62) gebruikt. Hoewel sommige van deze speciale koersen wellicht aanvechtbaar zijn, mag worden aangenomen, dat ze de werkelijke koopkrachtverhoudingen tussen de valuta's beter weergeven dan de officiële of vrije koersen.

Interessant is, dat de op deze wijze berekende consumptieniveaus in vrij grote mate overeenstemmen met de uitkomsten van de methode van Milton Gilbert e.a., waarbij het particuliere verbruik per capita wordt bepaald met behulp van niet-monetaire indicatoren (staalverbruik, cementproductie, vleesverbruik, aantal verzonden brieven, aantal radiotoestellen, telefoons, voertuigen)²⁾. Ten aanzien van de particuliere consumptie per hoofd der bevolking in o.m. Nederland en België leiden beide methoden tot ongeveer dezelfde resultaten; duidelijke verschillen zijn er vooral wat betreft de uitkomsten voor Ierland, Zweden, Finland en Japan³⁾.

Indeling van de bestedingen

Bij de rangschikking van de diverse bestedingen is de door het Statistisch Bureau van de V.N. gebruikte classificatie gevolgd, met dit verschil dat sommige groepen zijn samengevoegd. Hieruit resulteert de volgende indeling van de particuliere uitgaven voor consumptieve doeleinden:

1. Voeding, met inbegrip van de in restaurants enz. gebruikte voedingsmiddelen tegen kleinhandelsprijzen.
2. Dranken en tabak, idem.
3. Kleding en andere persoonlijke bezittingen (zoals schoeisel, reisartikelen, horloges, sieraden).
4. Huur, onderhoud van de woning, huishoudelijk verbruik van water, brandstoffen en elektriciteit.
5. Woninginrichting, duurzame en niet-duurzame artikelen voor de huishouding, huishoudelijke hulp, reparatie kleding, schoeisel e.d.
6. Lichamelijke verzorging en gezondheidszorg.
7. Vervoer en communicatie (persoonlijke voertuigen, diensten van vervoerbedrijven en P.T.T.).
8. Ontspanning: theaterbezoek, sport; bestedingen in hotels, restaurants, cafés (voor zover niet opgenomen onder 1 en 2); boeken, kranten en tijdschriften; andere recreatie (diverse hobby's).
9. Diverse diensten, waaronder financiële diensten, onderwijs, rechtsbijstand.

De totale particuliere consumptie-uitgaven zijn gelijk aan de som van de bovengenoemde bestedingen, vermeerderd met de uitgaven tijdens buitenlandse reizen en verminderd met het bedrag, dat door vreemdelingen in het betrokken land wordt uitgegeven; tevens moet de netto waarde van schenkingen in natura aan het buitenland in mindering worden gebracht. Deze uitgaven zijn begrepen onder de correctiepost in de laatste kolom van de tabel.

Brood en spelen

Wanneer de tabel, waarin de gekozen landen geografisch zijn gegroepeerd, nader wordt bezien, kan het volgende worden vastgesteld (zie blz. 214).

In het algemeen is er, in overeenstemming met de wet van Engel, een duidelijke relatie tussen het consumptiepeil en het deel van de particuliere consumptie-uitgaven, dat aan voeding wordt besteed. Het bedoelde percentage varieert van ongeveer 20 in de rijkste landen tot bijna 60 in arme landen als Ghana en Zuid-Korea⁴⁾. Opgemerkt zij, dat in de laatstgenoemde twee landen zelfs een groter deel

¹⁾ Zie Jagdish Bhagwati: *Toegepaste ontwikkelingseconomie*, 1966, blz. 23 e.v.

²⁾ Vgl. Dr. Wilfred Beckerman: *International Comparisons of Real Incomes*, Development Centre of the O.E.C.D., 1966, blz. 27-37.

³⁾ Aan de hand van niet-monetaire indicatoren berekende Beckerman voor de genoemde landen de volgende indices van het reële, particuliere verbruik per capita in 1960 (Verenigde Staten = 100): Nederland: 45,0; België: 53,6; Ierland: 22,0; Zweden: 77,4; Finland: 41,3; Japan: 28,7. Een vergelijking met de gegevens in de tabel leert, dat het consumptiepeil volgens de berekening van Beckerman in de laatstgenoemde 3 landen aanzienlijk hoger, in Ierland daarentegen belangrijk lager ligt.

⁴⁾ Voor de Verenigde Staten is het precieze aandeel niet vast te stellen, omdat onder de Amerikaanse uitgaven voor voeding mede zijn begrepen die voor niet-alcoholische dranken.

Procentuele verdeling van de particuliere consumptie-uitgaven^{a)} in 25 landen, 1964

	part. cons. per hoofd in \$	voeding	dranken, tabak	kleding enz.	huur enz.	meub., huish.	lich. verz. enz.	vervoer enz.	ontspan- ning	div.	correctie
Verenigde Staten	2085	24,8		9,0	18,5	11,0	8,0	14,6	5,4	7,9	0,8
Canada	1520	21,5	7,7	8,5	19,5	6,3	8,5	14,4	4,7	9,0	—
Zweden	1355	26,1	9,4	11,9	14,0	9,9	3,8	14,3	8,4	1,8	0,4
Finland	640	31,2	7,8	9,7	15,7	7,9	3,5	13,4	6,4	3,6	0,8
Engeland	1215	26,3	12,5	10,5	15,2	13,9	2,3	11,8	6,9	4,5	— 3,9
Ierland	720	32,2	18,1	11,1	10,5	9,9	2,0	9,3	6,5	5,3	— 4,9
België	1105	26,0	7,1	10,5	15,2	13,8	6,3	8,7	8,2	3,1	1,1
Nederland	920	29,5	6,9	15,5	12,8	15,0	6,4	4,6	5,0	4,6	— 0,3
Italië	720	40,1	9,2	8,9	10,3	6,5	5,6	10,5	7,3	1,6	—
Puerto Rico	870	25,2	8,2	11,3	11,8	10,0	7,1	12,8	9,7	3,7	0,2
Jamaica	370	33,0	12,5	11,3	8,2	12,4	3,0	12,3	7,3	5,3	— 5,3
Dominicaanse Republiek	180	47,9		5,4	11,7	7,9	9,1	10,1	1,7	3,7	2,5
Panama	380	42,3	8,3	7,8	12,8	11,9	5,3	9,3	8,1	2,6	— 8,4
Honduras b)	155	42,6	12,5	14,0	12,1	6,5	3,8	5,3	2,1	1,2	—
Ecuador	150	43,9	9,7	13,3	12,2	6,2	5,1	4,0	2,5	4,1	— 1,0
Japan	400	42,1		7,9			49,8				0,2
Zuid-Korea	125	58,5	6,4	8,8	9,3	2,6	4,7	3,5	4,1	2,5	— 0,4
Taiwan	115	48,0	7,1	5,4	14,9	4,9	6,3	1,8	2,4	9,2	—
Singapore b)	390	30,9	7,8	14,9	7,0	11,9	4,1	10,6	8,7	0,6	3,5
Maleisië b)	170	46,3	9,0	7,2	9,4	7,5	3,8	8,0	7,3	2,3	— 0,8
Thailand b)	90	43,5	6,5	6,9	9,8	3,8	5,2	13,8	4,9	5,3	0,3
Zuid-Vietnam b)	70	50,0	5,7	8,1	10,5	9,1	4,2	9,0	6,2	1,8	— 4,6
Australië	1300	22,4	9,3	10,4	13,7	7,7	6,1	14,0	4,1	11,8	0,5
Zuid-Afrika c)	460	27,3	8,0	11,9	9,7	14,3	4,9	14,4	4,5	4,4	0,6
Ghana	160	58,7	4,5	9,5	8,7			18,2			0,4

a) Tegen lopende marktprijzen.

b) De gegevens hebben betrekking op het jaar 1963.

c) Met inbegrip van Zuid-West-Afrika en de (toenmalige) Britse protectoraten.

Bronnen: Yearbook of National Accounts Statistics, 1965, United Nations (1966).
Statistical Yearbook, United Nations (1966).

aan voedsel wordt besteed dan in Thailand en Zuid-Vietnam, ofschoon daar het consumptieniveau aanmerkelijk lager is. Dit hangt waarschijnlijk samen met verschillen in de prijzen van voedingsmiddelen (met name rijst).

De wet van Engel kan ook aldus worden geformuleerd, dat bij een lagere levensstandaard een geringer deel van de consumptieve bestedingen wordt aangewend voor andere doeleinden dan voedselverbruik. Het ligt voor de hand, dat dit het duidelijkst zal blijken bij uitgaven voor de meest elastische behoeften, bijv. voor ontspanning. Anders gezegd: hoe lager het consumptiepeil des te hoger is het percentage van de uitgaven, dat aan „brood” en des te kleiner het deel, dat aan „spelen” wordt besteed.

Toetst men deze regel aan de gegevens in de tabel, dan zijn echter enkele opvallende uitzonderingen te constateren. Zo blijkt, dat in Italië relatief meer voor voeding en voor ontspanning wordt uitgegeven dan men gelet op het consumptieniveau zou verwachten. Evenals hun voorouders ten tijde van de dichter Juvenalis zijn de Italianen blijkbaar bijzonder geporteerd voor „panem et circenses”.

Opvallend is ook het vrij hoge percentage van de uitgaven voor ontspanning in Zuid-Vietnam. In dit geval moet echter een correctie worden aangebracht wegens de betrekkelijk hoge consumptieve bestedingen door buitenlanders; naar mag worden aangenomen is een belangrijk deel van deze uitgaven toe te schrijven aan vermaak. Overigens wordt ook in andere landen van Zuid-Oost-Azië een hoog percentage voor dit doel bestemd;

daaruit mag worden afgeleid, dat de volksaard een belangrijke rol speelt.

Andere factoren dan de levensstandaard zijn ook van invloed op de uitgaven voor dranken en tabak (met 18 pCt. het hoogst in Ierland) en op die voor kleding enz. (variërend van 5½ pCt. in de Dominicaanse Republiek tot 15½ pCt. in Nederland).

Wat de uitgaven voor huur enz. betreft treedt het door Schwabe geconstateerde verband met de levensstandaard niet duidelijk aan de dag. Anders is het met de uitgaven voor woninginrichting en huishouding: in het algemeen is het aandeel daarvan groter bij een hoger consumptieniveau. Het Nederlandse percentage⁵⁾ wordt echter in geen van de andere genoemde landen gehaald, hetgeen men als een bevestiging van de spreekwoordelijke huiselijkheid van ons volk mag beschouwen. Ook in Zuid-Afrika is het percentage opvallend hoog. Merkwaardig is tevens, dat in een land als Zuid-Vietnam verhoudingsgewijs zoveel voor woninginrichting en huishouding wordt uitgegeven.

Ten slotte kan worden vastgesteld, dat ook de uitgaven voor vervoer enz. duidelijk correleren met de levensstandaard. Dat topografische omstandigheden mede een rol spelen behoeft geen betoog.

⁵⁾s-Gravenhage.

M. DEN ADMIRANT.

⁵⁾ In feite is het percentage hoger dan 15, aangezien onder de betreffende Nederlandse uitgaven niet zijn begrepen die voor huishoudtextiel (deze zijn opgenomen onder kleding enz.).

(I. M.)

§ N.V. SLAVENBURG'S BANK §

De jongste ontwikkeling van de automatisering in de rijksdienst

Bij het afscheid van de eerste Staatssecretaris voor Automatisering

DE recente politieke ontwikkeling heeft meegebracht, dat de bij het optreden van het Kabinet-Cals in 1965 ingestelde functie van Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken voor Agglomeratie, Grenswijzigingen en Automatisering niet is gecontinueerd. Naar aanleiding daarvan volgen hieronder enkele beschouwingen, waarbij tevens een summier overzicht wordt gegeven van de wijze waarop de betreffende functie, voor zover die op de automatisering in de rijksdienst betrekking had, zich heeft ontwikkeld. Met automatisering wordt in dit verband in hoofdzaak bedoeld het gebruik van computers, periferie-apparatuur en datatransmissie. Deze laatste — periferie-apparatuur en datatransmissie ¹⁾ — zijn reeds nu van belang, maar zullen binnen vijf à tien jaar van even grote betekenis blijken als de centrale computereenheid.

De evolutie van de administratie

Gelijk bekend wordt de „kantoor”-arbeid, betrekking hebbende op wetenschappelijke, administratieve en technische werkzaamheden, op overrompelende wijze in nog geen tien jaar met een afzonderlijke hoogwaardige technologie ²⁾ geconfronteerd. Allerlei ontwikkelingsfasen die de fabricagesector sinds het begin van de vorige eeuw heeft doorgemaakt, worden overgeslagen ³⁾. De wetenschappelijke toepassingen betreffen vooral allerlei soorten berekeningen en overzichten, die ondanks hun omvang en gecompliceerdheid in zeer korte tijd kunnen worden uitgevoerd.

Ten aanzien van de administratie — dit begrip in ruime zin genomen — ligt het accent thans nog op de automatische verwerking van massale informatie- en papierstromen, maar geleidelijk aan komt ook de bewerking van gegevens voor besluitvorming en beslissing aan de orde. Te denken valt daarbij aan resultatenoverzichten op korte termijn, budgetcalculaties, statistische overzichten, alternatieve beleids- en uitvoeringsplannen e.d. ⁴⁾. De technische toepassingen zijn vele en velerlei. Men denke aan het gebruik voor verkeersregelingen, voor medisch-diagnostische doeleinden, voor besturing van processen in de fabricagesector e.d.

Een explosieve ontwikkeling, deels reeds direct „grijpbaar”, deels vormende de incubatietijd voor de periode 1970-1980, is duidelijk zichtbaar. Haar tempo wordt in hoofdzaak bepaald door het — beperkte — menselijke vermogen om zich hierop in te stellen en zich hierbij aan te passen. Het particuliere bedrijfsleven, vooral wat de grote bedrijven betreft, bevindt zich te dien aanzien in een betrekkelijk gunstige positie. In de Verenigde Staten werd al lang vóór het tijdperk van de computer-technologie de noodzaak van het stimuleren en bewaken van de informatieverwerking op of omtrent het directieniveau ingezien ⁵⁾. De ontwikkeling aldaar gaf in de jaren 1930-1950 het aanzien aan de zgn. „controller's”-functie naast of in opvolging van de belangrijke reeds lang bestaande functie van „treasurer”, die zich in het bijzonder op de financieringsproblematiek richtte. Beide functionarissen voeren soms de titel van „vice-president”, terwijl in een aantal gevallen de functies gecombineerd of overkoepeld worden door een „vice-president finance”.

Beide groepen van functionarissen verenigden enige jaren geleden hun afzonderlijke organisaties in het Financial Executive Institute, een invloedrijke vereniging ⁶⁾. De bedrijfsmatige computertoepassingen in de Amerikaanse bedrijven vóltrokken zich aanvankelijk veelal in en vanuit deze sector. Zij troffen door de geschetste gang van zaken te dien aanzien niet alleen een bedrijfseconomisch-administratief en systeemgeoriënteerd denken aan, maar ook een directe representatie op het hoogste bestuursniveau. Het is mede aan deze „top-management participation” toe te schrijven, dat de Verenigde Staten op het gebied van de elektronische informatieverwerking Europa vele jaren vóór zijn. In een recente publikatie wordt op basis van het aantal geplaatste computers de „gap” thans op ongeveer vijf jaar geschat, maar men verwacht dat deze tegen 1975 meer dan tien jaar zal bedragen ⁷⁾.

Mede onder de stimulerende invloed van de met de Marshall-gelden gefinancierde studiereizen naar de Verenigde Staten van de Europese commissies voor de opvoering van de produktiviteit, heeft het Europese bedrijfsleven in de naoorlogse tijd de instelling van de „controller's”-

¹⁾ Periferie-apparatuur betreft o.a. geëlektronificeerde conventionele kantoormachines en kleine computers die gespecialiseerd zijn op het verzamelen, inlezen en uitvoeren van gegevens in een elektronisch informatieverwerkend systeem. Met datatransmissie wordt bedoeld het gebruik van het telecommunicatienet voor het overbrengen van de door een computer te verwerken of verwerkte gegevens.

²⁾ J. Hicks geeft in zijn boek *Capital and Growth* van het woord „technology” de m.i. aantrekkelijke omschrijving: „a spectrum of techniques”.

³⁾ James R. Bright vermeldt in zijn boek *Automation and Management* (Boston 1958) niet minder dan 17 fasen. Zie ook Prof. A. Zvorykin: „Methods of Statistical Calculation and Determination of Levels of Mechanisation, Automation and New Technology in the U.S.S.R.” in *Automation: A discussion of research methods*, Geneva 1964.

⁴⁾ Deze tweede groep toepassingen is nauw verbonden met de ontwikkeling van het kwantitatief operationeel onderzoek (bedrijfseconometrie of operations research).

⁵⁾ Minder bekend, maar een feit, is dat reeds de grondlegger van de zgn. „scientific management”-beweging, F. W. Taylor, (1856-1915), zich intensief met de administratieve informatieverwerking heeft beziggehouden.

⁶⁾ De beide functies worden in het instituutblad *Financial Executive* als volgt omschreven: „*Controllership*: planning for control, reporting and interpreting, evaluating and consulting, tax administration, government reporting, protection of assets, economic appraisal; *Treasurership*: provision of capital, investor relations, short term financing, banking and custody, credits and collections, investments, insurance”. Ofschoon wellicht ten overvloede zij opgemerkt, dat het Engelse woord „control” zowel bestuur als controle kan betekenen.

⁷⁾ *Computers in Europe, 1966*, uitgave van het Studiecentrum voor Administratieve Automatisering te Amsterdam, blz. 43. Vermoedelijk is hier het ceteris paribus op zijn plaats.

(I.M.)

INTERN TRANSPORT
TRANSPORTWERKTUIGEN

TRANSPORTA

Postbus 3, Jutphaas, Tel. (03471) 4 86

functie in een of andere vorm met een tijdverschil van 10 à 15 jaar gevolgd⁸⁾. In de directies of raden van bestuur van grote en middelgrote bedrijven treft men thans onder verschillende benamingen functionarissen voor financiën, economie en administratie aan; veelal hebben de betrokkenen een economische, juridische of accountantsopleiding gehad⁹⁾. In enkele gevallen is er — evenals in de Verenigde Staten — naast de „controller” een afzonderlijk directielid voor algemene organisatie en informatie (verzameling en verwerking), hetgeen in bepaalde situaties een bijzonder doelmatige voorziening blijkt te zijn.

In hoeverre de technologische achterstand van Europa ten opzichte van de Verenigde Staten in 1975 minder dan de hierboven gesuggereerde tien jaar zal zijn, hangt mede af van de snelheid en doeltreffendheid waarmee de evenbedeelde bestuursvernieuwing zich doorzet.

Automatisering in de overheidshuishouding

De overheid, zowel in de Verenigde Staten als in Europa, heeft eveneens in verschillende sectoren van haar huishouding computers c.a. ingevoerd. De *openbare nutsbedrijven* zagen reeds in een vroeg stadium de grote voordelen van elektronische informatieverwerkende apparatuur in. In het *openbaar bestuur* zijn er verschillen van land tot land, terwijl er veelal ook onderscheid is tussen het centrale en het lagere openbaar bestuur. In ons land bijv. is de lagere overheid ten aanzien van de omvang en intensiteit van het computergebruik achtergebleven bij het landsbestuur¹⁰⁾. In de Verenigde Staten tonen de *politieke toporganen* grote en directe interesse voor computertoepassingen in het federale bestuur. „The Committee on government operations” uit het Congress houdt zich intensief bezig met het volgen van het gebruik van computers en perifere apparatuur in het „Federal Government”.

In 1964 verscheen een inventarisatie-rapport over het aantal computers in gebruik bij regeringsinstanties. Het waren er toen 1.767 of 10 pCt. van het totaal aantal van alle in de Verenigde Staten geïnstalleerde computers¹¹⁾. Ter vergelijking diene dat terzelfder tijd het aantal bij de Nederlandse rijksdienst geïnstalleerde computers 9 bedroeg, of 4 pCt. van het totale Nederlandse computerpark. In 1965 heeft het Congress, via genoemde commissie, een rapport ontvangen over *The management of automatic data processing in the federal government* (111 blz. kleindruk). Een enkele aanhaling uit dit rapport:

a. „In the short span of a decade, the electronic computer has had an unprecedented effect upon the conduct of Government activities. Use of this equipment has enabled Government to carry out programs never before possible, and it has facilitated the provision of services more effectively and economically thereby contributing significantly to the rising productivity in governmental operations. However, the use of the electronic computer has created a variety of problems. Some of these have been successfully resolved; others are still matters of concern”.

b. „..... there is the largely untapped area of integrating related information systems that cross organizational lines. Accordingly, it seems reasonable to assume that the impressive advantages to the Government already achieved through automatic data processing (ADP) are but steppingstones to the future”.

In verschillende landen zijn thans in het regeringsappa-

raat staforganen en/of coördinatiecommissies opgenomen, die tot taak hebben het gebruik en de uitbreiding van elektronische informatieverwerkende apparatuur te stimuleren en tevens op zijn doelmatigheid te beoordelen. In Engeland speelt het door de huidige regering ingestelde Ministry of Technology, dat overigens een veel bredere taak heeft, terzake een niet onbetekenende rol met het oog op de Engelse computerindustrie¹²⁾.

In ons land werd in oktober 1957 door de toenmalige Minister van Binnenlandse Zaken, Mr. A. A. M. Struycken, een voorlopige interdepartementale commissie voor de automatisering van de rijksadministratie ingesteld. Tijdens het bewind van zijn opvolger, Mr. E. H. Toxopeus, intensiverde de onder hem ressorterende Rijkscentrale voor Mechanische Administratie (R.M.A.) in belangrijke mate haar activiteiten, evenals de evengenoemde commissie. De aandacht kregen o.a. opleiding en vorming van deskundigen, terwijl ook het vraagstuk centralisatie/decentralisatie van computers in de rijksdienst ter sprake kwam.

Voorts ontwikkelden de Ministeries van Verkeer en Waterstaat, van Binnenlandse Zaken en van Defensie zelfstandige initiatieven ten aanzien van de invoering van computers. Installatie van computerapparatuur vond plaats resp. bij het C.B.S. (1958), de R.M.A. (1961), de Landbouwhogeschool (1961), het Ministerie van Defensie (1961), het Ministerie van Verkeer en Waterstaat (1963), de Rijkspsychologische Dienst (1963) en de Rijksuniversiteit te Utrecht (1964).

Een Staatssecretaris voor Automatisering

Tijdens het vorige kabinet werd de functie van Staatssecretaris voor Agglomeratie, Grenswijzigingen en Automatisering ingesteld, met de uitoefening waarvan werd belast Drs. Th. J. Westerhout, voordien Kamerlid en wethouder van de gemeente Middelburg. Aan hem werden o.m. opgedragen de zaken betreffende de automatisering van de rijksdienst en de zorg voor de Rijkscentrale voor Mechanische Administratie.

Ruim een maand later werd het Bureau voor de organisatie van de rijksdienst van het Ministerie van Financiën naar dat van Binnenlandse Zaken overgeplaatst en onder de bevelen van de Staatssecretaris gesteld. Aldus werd een doelmatige en logische combinatie tot stand gebracht,

⁸⁾ In verschillende landen is door of vanwege deze commissies over de „controller's”-functie gerapporteerd. Zie daarvoor ten onzent het in 1951 door de C.O.P. gepubliceerde rapport *Organisatiemethoden en efficiencycontrole in Amerikaanse bedrijven*, samengesteld door P. Bakker en Prof. Dr. H. J. van der Schroeff, blz. 31 e.v.

⁹⁾ In personeelsadvertenties in ons land treft men nog herhaaldelijk het woord „controller” aan.

¹⁰⁾ S. D. Duyverman, voorzitter van de gemeentelijke contactcommissie voor automatisering, schat de achterstand van de lagere overheid ten aanzien van de rijksoverheid op vijf jaar, *Maandblad Informatie*, november 1966, blz. 14.

¹¹⁾ Het aantal in de Verenigde Staten geïnstalleerde computers werd in het begin van 1966 op 27.000 geschat. Er zijn aanwijzingen dat dit aantal wordt overschreden.

¹²⁾ In Frankrijk begint, met als uitgangspunt het zgn. „Plan de Calcul” dat gericht is op een nationale Franse computerindustrie, een vergelijkbare situatie te ontstaan.

(I.M.)

Uw reserves deskundig belegd: aandelen

daar, gelijk bekend, organiseren en automatiseren nauw met elkaar verband houden.

Voordien, in 1962, was door Minister Toxopeus het personeelsbeleid voor de rijksdienst geconcentreerd bij een rechtstreeks onder hem ressorterend Directoraat voor Overheidspersoneelsbeleid. Binnen het Ministerie van Binnenlandse Zaken is dus thans de grondslag gelegd voor een samenspel ten aanzien van de organisatie, de automatisering en het personeelsbeleid van de rijksdienst. Het ambt van Staatssecretaris voor (o.a.) automatisering heeft bestaan van 12 juli 1965 tot 22 november 1966; nadien is het niet gecontinueerd. In die korte tijd zijn verscheidene zaken tot stand gekomen. Allereerst heeft de Staatssecretaris voor de Commissie Automatisering Rijksdienst (C.A.R.) een zorgvuldige en weloverwogen taak geconcipieerd, die aldus door de Minister van Binnenlandse Zaken is vastgesteld¹³⁾. In de gecompliceerde regeringsmachinerie met zijn verschillende ministeries en instituten is een dergelijke taakomschrijving een moeizame en moeilijke arbeid. Er is echter terzake een interessant en voor zover thans kan worden overzien ook een bruikbaar werkstuk tot stand gekomen, waarvoor reeds in het buitenland belangstelling blijkt te bestaan. Voor de personeelsaspecten bestaat een verband tussen de C.A.R. en het bovenvermelde Directoraat voor Overheidspersoneelsbeleid, waaronder sinds enige tijd een speciale commissie voor de sociale aspecten van de automatisering in de rijksdienst ressorteert.

De taakomschrijving voor de C.A.R. heeft er mede toe geleid, dat door de Minister van Onderwijs en Wetenschappen dd. 27 oktober 1966 een „Commissie reken- en informatieverwerkende apparatuur wetenschappelijk onderwijs en onderzoek” is ingesteld; tussen beide commissies zal een samenwerking bestaan. Wat de concrete werkzaamheden van de commissie aangaat wordt het volgende medegedeeld. De taak van de commissie richt zich primair op automatiseringsprojecten. De uitbreiding van bestaande of aanschaffing van nieuwe computers c.a. komt aldus vanzelf aan de orde. Tal van automatiseringsprojecten zijn in de periode 1965/66 door de C.A.R. beoordeeld en verschillende verzoeken om uitbreiding van bestaande of installatie van nieuwe computers voor advies ontvangen en grotendeels afgehandeld.

Om op de hoogte te komen welke precies de computertoepassingen in de rijksdienst waren, welke concrete resultaten de diverse instanties tot nu toe hadden geboekt en welke de toekomstplannen waren enerzijds, om tegelijkertijd de onderlinge kennisneming daarvan door leiders en deskundigen bij de Ministeries te bevorderen anderzijds, werd onder auspiciën van de Staatssecretaris in april 1966 een driedaagse conferentie belegd, waarin de betrokkenen een uitvoerig en exact exposé gaven van de betreffende stand van zaken in hun territorium¹⁴⁾. Ook de Spoorwegen, Staatsmijnen en P.T.T. verleenden aan deze conferentie hun medewerking.

In zijn toespraak tot deze conferentie merkte de Staatssecretaris o.m. op

„dat het aantal voor wetenschappelijke, technische en administratieve doeleinden geïnstalleerde computers voor het jaar 1966

ongeveer op 36.000 kan worden gesteld (exclusief de computers voor speciale militaire doeleinden en voor procesbesturing) en wel voor de Verenigde Staten op 27.000, voor West-Europa op 6.000, voor de rest van de wereld op 3.000. Het aantal in Nederland geïnstalleerde computers zal dit jaar ongeveer 300 bedragen, waarvan er ongeveer 100 geplaatst zullen zijn in de rijksdienst, bij universiteiten en staatsbedrijven. Om in de pas te blijven lopen met de ontwikkeling in Europa zal de geïnstalleerde capaciteit over vijf jaar driemaal zo groot moeten zijn dan thans. Ook vanuit dit gezichtspunt bezien zal de rijksdienst in de komende jaren een zeer belangrijke bijdrage in de vorm van verdieping en uitbreiding van computertoepassingen moeten geven”.

De Staatssecretaris verzocht de C.A.R. op korte termijn over verschillende onderwerpen om advies. Eén daarvan betrof de invoering van een nationaal administratienummer voor personen vanwege de verschillende voordelen die daaraan bij het voortschrijdend gebruik van computers in en buiten de rijksdienst verbonden kunnen zijn. Een aantal landen in Europa en ook Israël zijn reeds tot invoering van een dergelijk communicatienummer overgegaan. De studie van een zodanig systeem is uiteraard veelomvattend, o.a. omdat de aard en de structuur van de nummering grondig moeten worden verkend, terwijl ook de praktische uitvoerbaarheid moet worden nagegaan. Een groot deel van de studie is echter reeds verricht. Een daarmee samenhangende en in studie zijnde problematiek betreft een nationaal nummersysteem voor bedrijven, waaromtrent door het C.B.S. voorstellen zijn gedaan.

Naar aanleiding van een verstrekte opdracht werd van de Stichting Studiecentrum voor Administratieve Automatisering een rapport ontvangen en bestudeerd over de wijze waarop kon worden bevorderd dat uitvoergegevens van het ene computercentrum zonder betekende menselijke tussenkomst, d.w.z. zonder ponsen e.d., direct als invoergegevens door andere computercentra konden worden gebruikt (externe integratie). Het betreffende rapport: *Administratieve samenwerking door communicatie in machinetaal* (uitwisseling van machinaal leesbare gegevens) is inmiddels door de Stichting gepubliceerd. Het geeft een uiteenzetting van de mogelijkheden tot bilaterale en multilaterale communicatie bij het gebruik van automatische informatieverwerkingsapparatuur en beveelt in verband daarmee een uniform nummersysteem aan. Aanschaffing van derde-generatiecomputers voor de rijksdienst werd beoordeeld. Voor de Rijkscentrale voor Mechanische Administratie werd daartoe besloten; de levering zal vermoedelijk in 1967 plaatsvinden.

¹³⁾ De taakomschrijving is opgenomen in de Staatscourant van 6 september 1966, no. 172 en voorts gepubliceerd en toegelicht in de Marka-pocket *Automatisering en Overheid*, blz. 304 e.v. Zij heeft betrekking op de Ministeries en enkele bedrijven. De P.T.T., de Staatsmijnen en de Universiteiten vallen er om verschillende redenen buiten. Blijkens het *Statistisch Zakboek 1966* van het C.B.S. bedroeg het personeel in dienst van de Ministeries e.d. ongeveer 130.000, bij de Staatsmijnen en P.T.T. ca. 100.000, bij de gemeenten ca. 180.000. Er is voorts nog het omvangrijke personeel bij het onderwijs en het leger. Vermoedelijk ligt het gemiddelde salarisniveau tussen de f. 10.000 en f. 15.000 per ambtenaar. Een totaal overzicht van de kosten van het overheidspersoneel in de ruimste zin is mij niet bekend.

¹⁴⁾ De voordrachten zijn verschenen als Marka-pocket: *Automatisering en Overheid* (24 bijdragen), 380 blz., f. 4,90.

(I.M.)

VEREENIGD BEZIT VAN 1894

Een andere evenzeer belangrijke materie heeft betrekking op een onderzoek naar de merites van centralisatie en decentralisatie van de verschillende bij de onderscheidene Ministeries in gebruik zijnde computers (thans 20), ten einde tot de uitstippeling van een principieel beleid terzake te komen. Andere aan de orde gestelde onderwerpen betreffen de automatisering van de documentatie en het belang van de Nederlandse computerindustrie bij het huur- of aankoopbeleid van computers voor de rijksdienst.

Overall in Europa is het verkrijgen van de benodigde leiders en deskundigen (informatie-economen, systeem-analisten, programmeurs) een groot probleem. Het bovengenoemde rapport *Computers in Europe 1966* schat het aantal voor 1975 benodigde leiders en deskundigen voor West-Europa op niet minder dan 460.000. Het huidige aantal is niet bekend; vermoedelijk belooft het in de richting van 50.000.

Deze verhouding tussen actuele en potentiële behoefte aan computerpersoneel geeft enige indruk van de grootte van het opleidingsprobleem. De overheid, die t.a.v. de personeelsverzekering voor deze technieken veelal geen gunstige positie inneemt, staat dus voor een enorme opleidingsstaak. In verband daarmee heeft de subcommissie voor de automatiseringsopleiding haar activiteiten in de afgelopen periode aanmerkelijk geïntensiveerd. Er zijn en worden met medewerking van de Rijkskantoormachinecentrale en het Studiecentrum voor Administratieve Automatisering een groot aantal cursussen georganiseerd, terwijl besloten is de algemene voorlichting over het huidige en toekomstige computergebruik voor grotere groepen van belanghebbenden bij de rijksoverheid te bevorderen.

DEZE opsomming van werkzaamheden geeft enig beeld van hetgeen in de periode 1965/66 terzake van de automatisering in de rijksdienst tijdens de ambtsperiode van de heer Westerhout werd ondernomen. Daarbij heeft een uitbreiding van het bestaande apparaat nauwelijks plaats gevonden ¹⁵⁾.

Misschien nog belangrijker dan de in deze korte tijd ondernomen automatiseringsarbeid is het feit dat de direct voor deze arbeid verantwoordelijke bewindsman deel uitmaakte van de regering. Er was vóór 1965, en is ook nu weer, op het hoogste bestuursniveau geen speciale politieke functionaris die een *belangrijk* deel van zijn tijd aan het ontwikkelen en doorvoeren van moderne ideeën en technieken voor de organisatie en automatisering van het ambtelijk apparaat in zijn totaliteit kon besteden ¹⁶⁾.

Door politieke omstandigheden bij de voorlaatste kabinetsformatie, naar ik meen met name het streven naar evenwicht t.a.v. de zetelverdeling in het Kabinet, is in 1965 het element organisatie en automatisering onver-

wacht door een afzonderlijke functionaris, die daarvoor tijd beschikbaar kreeg, in de regering gerepresenteerd. Daarmede deed zich het merkwaardige feit voor dat — vermoedelijk ongeweten — in het centrale bestuur dezelfde structurele voorziening werd getroffen die, zoals ik hierboven beschreef, de laatste decennien door het bedrijfsleven welbewust wordt nagestreefd ten einde de doelmatigheid van zijn bestuursorganisatie te verzekeren. Daardoor werd, althans formeel, niet alleen een achterstand van tientallen jaren ten aanzien van het bedrijfsleven ineens ingehaald, maar werd ons land in deze aangelegenheid onbewust voorloper in West-Europa.

Deze „top-management participation” op het betreffende gebied in ’s lands bestuur heeft goed gewerkt, doordat allerlei belangrijke automatiseringszaken de directe sturing door een lid van de regering kregen en door hem zodanig op regeringsniveau konden worden toegelicht en afgehandeld. Het is deze bijzondere positie, gevoegd bij de wijze waarop zij werd vervuld, welke er belangrijk toe heeft bijgedragen dat in zo’n korte spanne tijds aan de betreffende functie concrete en produktieve inhoud kon worden gegeven.

Met het bovenstaande heb ik niet willen suggereren dat er t.a.v. dergelijke nieuwe functies geen bezwaren kunnen rijzen. Het samenspel tussen de Ministeries bijv. kan iets gecompliceerder worden, doordat de inspraak van Binnenlandse Zaken een wat zwaarder accent krijgt. Nieuwe functies hebben soms de neiging om zich heen te grijpen en uit te groeien (bestaande trouwens ook), het kostenargument kan worden aangevoerd enz. Gelijk in de aanvang opgemerkt, heeft blijkens de ontwikkeling van de laatste decennien het bedrijfsleven terzake de voordelen groter geacht dan de nadelen.

Welke de kans is, dat de functie in de toekomst weer wordt ingesteld, hangt af van de politieke inzichten, mogelijkheden en wenselijkheden op het moment van de kabinetsformatie(s) en valt dus buiten mijn oordeel.

¹⁵⁾s-Gravenhage.

H. REINOUD.

¹⁵⁾ Het (bestaande) bureau organisatie is recentelijk met één man uitgebreid. Kort geleden is voorts een full time secretaris voor de C.A.R. benoemd, wiens taak tevens inhield de Staatssecretaris t.a.v. met de automatisering samenhangende werkzaamheden bij te staan. Hebben de nieuwe activiteiten dus nauwelijks extra uitgaven gevraagd, in de toekomst zullen wel enige financiële middelen in het bijzonder voor onderzoek en opleiding gewenst blijken.

¹⁶⁾ Het is voldoende bekend hoezeer Ministers overbelast zijn. De Secretarissen-Generaal van de Ministeries hebben veel belangstelling voor de doelmatigheid van het onder hen ressorterend apparaat. Doordat zij echter veelal de eerste medewerker van hun Minister zijn, zijn zij, wat hun tijd aangaat, overwegend in de beleidsproblematiek geïnvolveerd.

(I.M.)

BELEG INTERNATIONALAAL

BELEG INTERNATIONALAAL

BELEG IN **Interunie**

BELEG INTERNATIONALAAL

BELEG INTERNATIONALAAL

N.V. Internationale Beleggings Unie „Interunie”, Postbus 617, Den Haag

Moeilijkheden in de bouwnijverheid

DE snelle stijging van het aantal werklozen in de bouwnijverheid geeft nog maar gebrekkig aan met welke moeilijkheden deze bedrijfstak te kampen heeft. In de werkloosheid schuilt een deel seizoenwerkloosheid welke bij een overspannen situatie op de arbeidsmarkt in het verleden ook elk jaar optrad, doch voor een deel gecamoufleerd werd door de patroons die met het oog op de herleving van de bedrijvigheid in het voorjaar hun personeel wilden behouden. Dit is thans in veel mindere mate het geval, omdat de perspectieven allerminst gunstig zijn.

In de utiliteitsbouw blijkt de kapitaalschaarste reeds geruime tijd te hebben geleid tot een vertraging bij de voorbereiding van talrijke nieuwe objecten, waarbij uitstel in vele gevallen afstel betekent. Dit geldt zowel voor de particuliere als de overheidssector.

In de woningbouw ligt de situatie nog ongunstiger. Het aandeel van de overheidssector, de woningwetbouw, zal waarschijnlijk wel gerealiseerd kunnen worden. Het is echter onbegrijpelijk, dat Minister Witte voor dit deel van de woningbouw het advies heeft gegeven om niet op basis van de hoogst toegelaten kwaliteit te bouwen. Na de invoering door oud-Minister Bogaers van hogere subsidies ter verkrijging van woningen met toekomstkwaliteit, lijkt het alsof thans de klok wordt teruggezet.

Een tweede advies van Minister Witte heeft betrekking op de toeneming van de hoogbouw in de woningwetsector. De Minister waarschuwt terecht tegen de aan deze bouwvorm inherente hogere woonkosten, zoals deze zowel uit relatief hogere bouwkosten als uit hogere servicekosten voortvloeien. Vooral voor deze soort woningwetwoningen geldt dat daarin — onder invloed van de hogere huren — relatief veel personen terecht komen, die eigenlijk niet in woningwetwoningen thuis horen. Voor een deel hangt dit verschijnsel samen met de zgn. doorstroming. Het betrekken van de betere en van meer gerief voorziene woning in de hoogbouw door een meer draagkrachtig gezin gaat in vele gevallen gepaard met het verlaten van een goedkopere woning welke dan voor een minder draagkrachtig gezin beschikbaar komt.

Deze doorstroming ging de laatste tijd hier en daar al minder vlot. Voor een deel was dit te wijten aan het feit dat de woningen in de hoogbouw zijn afgestemd op kleine gezinnen (hoofdzakelijk twee-, drie- en vierkamerflats). De bij de groei van de welvaart meer gewenste vijf- en zeskamerflats komen in de hoogbouw slechts weinig voor. Ook hiervoor is een reden. Voor grote gezinnen en gezinnen met kleine kinderen blijkt de hoogbouw minder geschikt te zijn. Bij een krappe huisvestingsnorm, zoals deze meestal in de woningwetsector wordt gehanteerd, komt men dan al gauw tot de conclusie dat er slechts weinig vijf- en zeskamerwoningen in de hoogbouw behoeven te worden opgenomen.

De waarschuwing van de Minister is temeer op haar plaats nu vele gemeenten dergelijke woningen in bouwstromen met arbeidbesparende methoden tot stand brengen, zodat op korte termijn nog een aanmerkelijke verruiming van het aanbod van deze soort woningen te verwachten is.

TEGEN deze achtergrond is het begrijpelijk dat men in de kringen van de woningbouwverenigingen in het algemeen een tegenstander is van de invoering van een heffing van meer draagkrachtige bewoners van woningwetwoningen. Men ziet, dat deze heffing — op korte termijn gezien — zal leiden tot een vermindering van de doorstroming en een inkrimping van het werkterrein, dat door de langzamerhand oneerlijk geworden concurrentie van de woningwetbouw verruimd was met een groot deel van het woningzoekend publiek, dat qua inkomen naar algemene opvatting zeker niet in de woningwetsector thuis hoort. Op langere termijn gezien zal de doorstroming echter niet verminderen doch eerder toenemen. Zodra iemand ook in zijn oude woning de bijdrage betaalt, wordt de afstand naar de nieuwe woningwetwoning relatief kleiner, terwijl ook de afstand naar de premiewoning en de woning zonder subsidie kleiner wordt.

Het is te hopen dat de Minister wat verder in de toekomst zal zien dan genoemde kringen en de poging van oud-Minister Bogaers tot opheffing van een irrationele toestand zal ondersteunen. Dit is vooral voor de continuïteit in de particuliere woningbouw van groot belang. Als de huidige Minister het wetsontwerp zou terugnemen, zou hij daarmee niet alleen de doorstroming op langere termijn veel moeilijker maken, doch ook de continuïteit van de particuliere bouw in gevaar brengen en op vele plaatsen de omvang van de bedrijvigheid sterk verminderen. De Minister heeft reeds laten weten, dat dit niet door toeneming van de woningwetsector zal kunnen worden opgevangen, omdat de beschikbare geldmiddelen dit niet toelaten.

De huren van de nieuwe woningen in de woningwetsector liggen door de zichtbare subsidies in de vorm van bijdragen in de exploitatiekosten en de onzichtbare subsidies in de vorm van de lage rente van 4 pCt. bij een marktrente van rond 7 pCt. — om van andere tegemoetkomingen nog maar te zwijgen — op een niveau dat ongeveer 50 pCt. is van de woonkosten in de ongesubsidieerde sector. De heffing van meer draagkrachtige bewoners van woningwetwoningen is hard nodig om een deel van het verschil weg te nemen.

Opmerkelijk is dat men uit de meergenoemde kringen slechts met afbrekende kritiek is gekomen en dat men geen alternatieven heeft aangegeven voor het verkrijgen van de middelen, het hoofddoel van de regeling, en evenmin voor de gevolgen, de vermindering van de doorstroming op lange termijn. Alle vergelijkingen ten spijt kan het niet onbillijk zijn een bijdrage te vragen van degene die naar algemene opvatting thans profijt trekt van een woning die niet voor hem bestemd is en waarvoor de gemeenschap belangrijke offers brengt of heeft gebracht, ook al vallen onder de regeling enige oudere woningen, waarbij van het laatste geen sprake is.

Een alternatief — met een beperkte opbrengst — zou bijv. zijn het intrekken van de extra bijdrage voor zgn. keuzewoningen. Het is bekend, dat bij de toewijzing van dit soort woningen op ruime schaal onjuistheden zijn begaan, terwijl deze toewijzing — ten onrechte — slechts beperkingen kent voor de eerste bewoner. Het de hand

lichten met de inkomensgrenzen was dikwijls nodig omdat het aanbod groter was dan de vraag. Men zou kunnen beginnen met het intrekken van de extra bijdrage in het algemeen, doch daartegenover de mogelijkheid te openen om een individuele bijdrage te ontvangen, indien de huur bij toepassing van de gewone bijdrage hoger uitkomt dan 15 pCt. van het fiscale inkomen over het voorafgaande jaar. Langs deze weg zouden vele ten onrechte genoten miljoenen guldens in de Schatkist kunnen terugkeren.

Een alternatief gericht op de gevolgen ten aanzien van de doorstroming zou kunnen zijn het opheffen van de huurbescherming voor woningen met een huur beneden f. 125 per maand voor personen met een fiscaal inkomen boven f. 12.000, ten einde deze personen te dwingen naar duurdere woningen te verhuizen. Persoonlijk prefereer ik de oplossing met fiscale dwang, omdat deze oplossing meer vrijheid laat en meer mogelijkheden tot differentiatie biedt en technisch eenvoudig tot stand kan worden gebracht.

DE moeilijkheden in de bouwnijverheid voor zover het de particuliere bouw betreft zijn een gevolg van de vermindering van de vraag naar woningen die in deze sector tot stand komen. Die vraagvermindering vloeit voort uit:

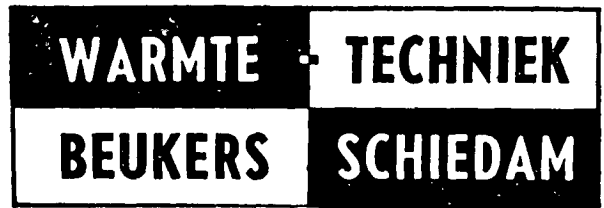
1. het achterblijven van het huurpeil bij de ontwikkeling van het peil van de grond- en bouwkosten;
2. het sterk gestegen rentepeil;
3. de afneming van het aantal noodgevallen en de meer kritische instelling ten aanzien van de woonwensen.

Voor een herstel van de vraag is het mogelijk aan alle punten iets te doen.

Ad 1. Een algemene huurverhoging tegen medio 1968 of begin 1969 van 20 à 25 pCt. (na de algemene verhoging van 10 pCt. medio 1967) is een minimum om de thans reeds bestaande achterstand in te halen. Een beginselbesluit omtrent een dergelijke verhoging behoort op korte termijn te worden genomen om te zorgen dat het pessimisme verdwijnt en tijdig nieuwe projecten ter hand kunnen worden genomen. Aan de stijging van de grond- en bouwkosten is weinig te doen. Het is mogelijk, dat de ontspanning op de arbeidsmarkt hier en daar tót verbetering van de produktiviteit leidt, welke een verlaging van de bouwkosten kan opleveren. Ook kunnen in een aantal gevallen de winsten van de aannemers dalen door de toenemende concurrentie.

Ad 2. Wie een premiewoning kan huren, komt in vergelijking tot het huren van ongesubsidieerde woningen, in een voordelige positie ongeacht zijn inkomen. *Tijdelijk* zou men dit beginsel ook voor de eigen woning weer kunnen laten gelden. Een tussenweg is het optrekken van de, vooral voor de stedelijke gebieden, te lage inkomensgrens van f. 12.000 voor het genieten van de volle premie en het verhogen van de kinderaftrek van f. 500 vanaf het derde kind tot f. 1.000 vanaf het eerste kind. De bovengrens van de verlaagde premie kan zonder bezwaar vervallen.

Ad 3. In het verleden is veel gebouwd met de gedachte, dat de markt alles wel zou opnemen. De markt voor koopflats is thans op vele plaatsen verzadigd, terwijl er wel vraag bestaat naar eengezinshuizen. Veel kopers van flats hebben in het verleden in verband met de huisvestingsnormen de flat (van beperkte omvang) genomen als een overstapje naar het eengezinshuis. Bij het aanbod van nieuwe flats komt thans nog het aanbod van flats die enige jaren oud zijn. In verschillende gemeenten heeft men om zoveel mogelijk inwoners binnen de gemeentegrenzen te krijgen, onevenredig veel flats geprojecteerd. In dergelijke

(I.M.)

gevallen zal een herziening van uitbreidingsplannen door vermindering van het aantal etagewoningen en opneming van een aantal eengezinshuizen de oplossing zijn om te komen tot continuïteit in de woningbouw.

De gemeente Utrecht heeft, in een dergelijke situatie gekomen, besloten op de grond bestemd voor particuliere woningbouw maar woningwetwoningen (in hoogbouw) te stichten. Nog daargelaten of zulks in dit geval juist was, moet toch worden opgemerkt dat dit geen algemene oplossing kan zijn, omdat de omvang van de woningwetbouw door budgettaire grenzen beperkt wordt. Wat de gemeente Utrecht op deze wijze meer aan woningwetwoningen bouwt, gaat ten koste van de woningwetbouw in andere gemeenten.

HET oplossen van de moeilijkheden in de bouwnijverheid vraagt van ons volk zware offers, die gerechtvaardigd zijn, omdat de woningnood nog steeds bestaat. Het is weinig zinvol daarvoor de reserves aan te spreken die voor de werklozen zijn gevormd, omdat de arbeidskracht verloren gaat en de woningnood daardoor onnodig wordt verlengd. De enige maatregel welke voldoende effect heeft is het verkleinen van de huurverschillen, zoals hierboven onder 1 is omschreven.

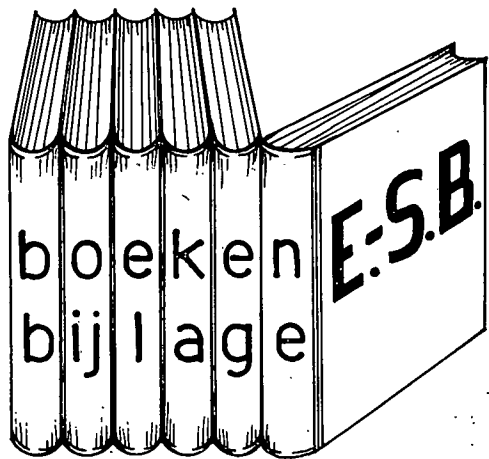
De binnen het kader van de loon- en prijspolitiek onvermijdelijke compensaties kunnen worden gegeven in de vorm van een verlaging van de loon- en inkomstenbelasting en een verhoging van de kinderbijslagen, waartegenover een belangrijke vermindering van overheidsuitgaven komt te staan voor bijdragen in exploitatietekorten van woningwetwoningen. Men zal hiernaast niet kunnen ontkomen aan enige aanpassing van de rentevoet van woningwetvoorschotten aan het sterk gestegen rentepeil, zoals ook vóór 1940 gebruikelijk was, ter vermindering van de thans niet zichtbare rentesubsidies.

Het opheffen van de door kunstgrepen gegroeide situatie van lage huren betekent niet een verzwarend van lasten voor brede lagen van de bevolking, doch slechts een verbetering van de verdeling van lasten welke reeds bestaan. Met verhoogde omzetbelasting in aantocht en het vooruitzicht op nieuwe belastingverhogingen in 1968 lijkt het goed de mogelijkheden tot vermindering van de overheidsuitgaven voor de woningbouw niet over het hoofd te zien.

Utrecht.

C. P. A. BAKKER.

Een beter sociaal- en politiek-
economisch inzicht
met E.-S.B.

(Economische) literatuur

„HET publiek wendt zich pas na de maaltijd tot de kunst“ zegt Galbraith. Voor hem en voor Brecht (die ook zeer plastisch de relatie tussen het materiële en het spirituele onder woorden wist te brengen, zoals men zal weten) ligt het verband tussen materie en geest dus eenduidig vast. Toch blijft de vraag: welke gaat aan welke vooraf? In deze strijd tussen Marx en Max (Weber) houden wij ons evenwel liever op de vlakte en kiezen voor een wisselwerking.

Die wisselwerking geldt zeker voor deze bijlage. Lezing van de hierin opgenomen recensies stimuleert wellicht het aanschaffen van de betreffende publikaties (dat hopen althans auteurs, uitgevers en boekhandelaars), maar zulks dient toch eerst — want zo goedkoop zijn de meeste besproken boeken nu ook weer niet — mogelijk te worden gemaakt door een zeker welstandsniveau. Op haar beurt werkt bestudering van de aldus gekochte literatuur inventiviteits- en produktiviteitsverhogend in beroep of bedrijf, hetgeen weer wordt gehonoreerd of zichzelf honoreert. De daardoor ontstane „meeropbrengst“ leidt weer tot nieuwe aanschaf van boeken „waar je wat van meeneemt“ enz. De meeste lezers zullen het nog nooit zo hebben bekeken, maar een abonnement op „E.-S.B.“ blijkt zodoende toch maar een geweldige „virtuoos“ cirkel ten gevolge te hebben (zeg het voort).

De redactionele formule van dit blad laat niet toe dat in deze bijlage de jongste **literaire** vruchten uit de boekenoogst kritisch worden voorgeproefd, maar zelfs lezing van deze kan economisch nut afwerpen, mits men op de juiste plaats de juiste citaten gebruikt. De roep van belezenheid gaat dan aan de lezer vooraf; volgens de beste tradities van de schriftelijke-cursusadvertenties blijkt men tijdens recepties en partijtjes bewonderend tot hem op; ten slotte blijft — het kan niet uitblijven — het oog (meestal een „welgevallig“ oog) van zijn directeur op hem rusten. De lezer ziet het: zelfs een literaire-boekenweek krijgt een economische onderbouw. Voor de redactie voldoende aanleiding deze boekenbijlage te doen verschijnen.

„Nog nooit werd er zoveel gelezen“, heet het in een onlangs verschenen „Witboek van de boekgeneratie“ van de zeer actieve Commissie voor de Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek (jaarbudget f. 320.000). Dit motto geldt zeer zeker voor de wetenschappelijke lectuur; driekwart van alle Nederlandse pockets/paperbacks bestaat nu uit „serieuze lectuur“. Daarin nemen de sociale wetenschappen een belangrijke plaats in, ook de economie. Het lijkt alsof de laatste vijf jaren een lawine van Nederlandse en in het Nederlands vertaalde economische literatuur is losgebroken. Ook daarom leek het de redactie gewenst door middel van deze bijlage de aandacht te vestigen op de Boekenweek. Tot slot één aanbeveling: maak elke week boekenweek, maar niet alleen voor uw vakliteratuur.

Prof. Dr. C. F. Scheffer (red.): *Kernproblemen der bedrijfseconomie*. Agon Elsevier, Amsterdam/Brussel 1966, 390 blz., f. 39,50.

OP initiatief van Prof. Dr. C. F. Scheffer is in deze bundel een zeventiental bijdragen van vooraanstaande academische bedrijfseconomische docenten bijeen gebracht. Een dergelijk initiatief valt bijzonder toe te juichen. Te wensen ware, dat wij in het aan bedrijfseconomische bundels betrekkelijk arme Nederlandse taalgebied meer van dergelijke initiatieven zouden mogen begroeten. De centrale gedachte die de verschillende beschouwingen in de onderhavige publikatie verbindt is, dat in elk ervan het keuze-aspect van het behandelde vraagstuk voorop is gesteld. Enigszins te betreuren is, dat dit „Leitmotiv” niet overgebracht is naar de titel van de bundel. „Bedrijfseconomische keuzeproblemen” zou onzes inziens een betere typering zijn geweest van de inhoud.

Uit het voorbericht blijkt dat er niet naar is gestreefd om alle denkbare bedrijfseconomische problemen aan de orde te stellen. Met name is het kosten- en kostprijsprobleem buiten beschouwing gebleven. In het licht van de verwachtingen die door de titel „Kernproblemen” werd gewekt, doet de motivering daarvan niet erg overtuigend aan. Deze houdt namelijk in dat deze beslissing ingegeven is door de controversionele wijze waarop dit vraagstuk de laatste tijd gewoonlijk wordt behandeld en de vele literatuur die er in binnen- en buitenland over is verschenen. In Prof. Van der Schroeffs inleidende beschouwing „Bedrijfseconomische keuzeproblematiek” wordt erop gewezen dat de kostenrekening betekenis heeft voor een beslissing in de keuzeproblematiek, waarbij echter het te hanteren calculatiesysteem zelf op een keuze berust. Deze laatste keuze, die als het ware bij elk volgend keuze-probleem een rol speelt, had dan onzes inziens ook niet buiten het bestek van het boek mogen vallen.

Uit Van der Schroeffs uiteenzettingen komt een helder beeld naar voren van het aan de bundel ten grondslag liggende stramien. De visie dat de economie de keuzeproblematiek met betrekking tot alternatieve gebruiksmogelijkheden van schaarse middelen tot onderwerp heeft, wordt doorgetrokken naar de bedrijfseconomie. Het

voordeel van deze behandelingswijze van de bedrijfseconomie als keuzevraagstuk van alternatieve mogelijkheden is, dat deze bijdraagt tot een, door de schrijver wenselijk geachte, meer kwantitatief georiënteerde, ontwikkeling van het vak.

Uit de verschillende artikelen die de bedrijfseconomische keuzeproblematiek nader inhoud moeten geven, blijkt dat men erin geslaagd is, de centrale gedachte als een rode draad door de artikelen in de bundel te laten lopen, door in een groot aantal ervan de keuzeproblematiek, die met betrekking tot het behandelde onderwerp aan de orde is, expliciet te formuleren. Dit blijkt het duidelijkst wanneer men de opbouw der artikelen nagaat. Van een groot aantal is de opzet, dat allereerst de keuzeproblematiek geformuleerd wordt, daarna worden de data van het aan de orde zijnde vraagstuk besproken, gevolgd door een bespreking van de bijzondere aspecten, terwijl een aantal conclusies de behandeling afsluiten.

Een beschouwing die in dit geheel een bijzondere plaats inneemt, is die van de enige buitenlander tussen de auteurs, Prof. Dr. A. J. Vlerick, hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Gent, die het onderwerp „Management” bespreekt. Onzes inziens had deze bijzondere plaats zelfs wel tot uiting mogen worden gebracht door dit artikel niet tussen de andere bijdragen in te plaatsen, maar direct achter de beschouwing van Van der Schroeff of eventueel als laatste hoofdstuk op te nemen. In Vlericks bijdrage is namelijk de functie van de beslisser onderwerp van bespreking, dit in tegenstelling tot de bijdragen van de andere auteurs, waarin de problemen aan de orde komen die om een beslissing vragen. Zijn inzichten omtrent de in een moderne industriële onderneming te vervullen functies (blz. 304 e.v.) bieden een goede mogelijkheid om zich een indruk te vormen omtrent de verschillende terreinen waarop de keuzeproblematiek zich afspeelt. Belangrijk is daarbij dat de functionele terreinen geplaatst worden tegen de achtergrond van de samenstelling van de leidersgroep en

de structuur van de ondernemingsleiding naar verschillende niveaus.

TEN aanzien van de afzonderlijke bijdragen beperken wij ons tot enkele opmerkingen die voornamelijk een aanduiding inhouden van de keuzevraagstukken die aan de orde worden gesteld.

Een van de keuzevraagstukken waarover moet worden beslist, is dat van de vestigingsplaats. Klaassen wijst erop dat de behandeling van het vraagstuk de tendentie vertoont meer, en moeilijker meetbare, factoren, met name agglomeratiefactoren en dynamische aspecten, als bijv. groeifactoren in de bedrijfstakken, in de beschouwing te gaan betrekken. In Monhemius' bijdrage komt het vraagstuk van de optimale bedrijfsgrootte aan de orde. Daarbij wordt, zoals gebruikelijk, de bedrijfsomvang bedoeld waarbij de kosten per eenheid produkt zo laag mogelijk zijn. Hier gaat het om een lange-termijnprobleem. In de daaropvolgende beschouwing van Goldschmidt wordt het aansluitende kortetermijnprobleem van de vaststelling van de optimale produktie-omvang binnen het kader van de dan bepaalde produktiecapaciteit aan de orde gesteld. Dit geschiedt aan de hand van een geval dat geformuleerd wordt als een lineair-programmeringsprobleem. Uitgangspunt daarbij zijn de beperkingen uit hoofde van de capaciteitsgrenzen en een streven naar winstmaximalisatie. Duidelijk wordt gemaakt dat de wiskundige techniek ook voor ingewikkelder gevallen bruikbaar is en het voordeel heeft dat men wijzigingen in de data snel kan verwerken.

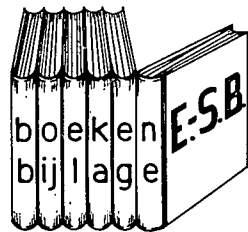
In beschouwingen van Driesser worden de technische en organisatorische overwegingen die bij keuzeproblemen in de produktiesector voorkomen en het vraagstuk van het interne transport behandeld. Keuzeproblemen in de produktie worden voor verschillende functies in de produktiesector gegroepeerd; zij blijken zeer talrijk te zijn. Een aantal concrete voorbeelden sluiten het artikel af. Geertman bespreekt in een kort artikel de organisatie van in- en verkoop, waarbij hij de rentabiliteit als richtinggevend ziet. Niet de rentabiliteit in de gebruikelijke beperkte zin, maar in ruime zin, nl. als bruto winst per eenheid van de knelpuntfactor. Goldschmidt wijdt zijn

tweede bijdrage aan deze bundel aan de voorraadpolitiek; de probleemstelling betreft de vaststelling van de optimale omvang van de voorraad. Aan de marketing-problematiek werd, door Kuhlmeijers Rotterdamse diesrede (1964) op te nemen, een plaats in deze bundel ingeruimd. Het keuzeprobleem betreft hier de vaststelling van de optimale marketing-mix.

Financieringsproblemen komen in de bijdragen van J. L. Meij en Willems, van Diepenhorst en Willems en van Scheffer aan de orde. J. L. Meij en Willems bespreken het probleem van de investeringsbeslissing, waarbij met name de selectiemethoden tegen elkaar worden afgewogen, Diepenhorst en Willems het vraagstuk van de optimale financiële structuur. Deze beide keuzevraagstukken zijn nauw verbonden, zoals ook blijkt uit de opmerking van Diepenhorst en Willems, dat voor de analyse van hun keuzeprobleem de samenhang tussen kapitaal- en vermogensstructuur essentieel moet worden geacht, zodat zij, in tegenstelling tot een nogal eens gebruikelijke benadering, omvang en samenstelling van de te financieren vermogensbehoefte niet als gegeven willen beschouwen. De keuzeproblematiek in het kader van het door Scheffer behandelde liquiditeitsvraagstuk betreft de vaststelling van de optimale kasvoorraad (met name op grond van het veiligheidsmotief), de bestemming van tijdelijke kasoverschotten of opheffing van tijdelijke kastekorten en de afweging van investerings- en beleggingsmogelijkheden tegenover het aanhouden van liquiditeiten op grond van het speculatiemotief.

Na een beschouwing van Thierry omtrent het communicatievraagstuk, waarbij het keuzevraagstuk de alternatief bruikbare middelen daarbij betreft, wordt de bundel afgerond met een drietal beschouwingen die betrekking hebben op winstbepalings- en winstbestemmingsvraagstukken. Van Muiswinkel wijdt een beschouwing aan de winstbepaling, waarbij het keuzeprobleem de te volgen methode betreft. Door bij voorbaat vier eisen te formuleren waaraan een aanvaardbare methode z.i. moet voldoen, wordt hier de keuzemogelijkheid eigenlijk al bij voorbaat ingeperkt. Het waarderingsvraagstuk wordt door Groeneveld besproken in aansluiting op de vorige bijdrage, dus in het bijzonder voor de resultatenbepaling. Ten slotte bespreekt Brands de dividend- en reserveringspolitiek tegen de achtergrond van een onderscheiding van de N.V.'s in vier groepen.

WIJ hopen met deze zeer korte aanduiding van de inhoud van „Kernproblemen der bedrijfs-economie” een indruk te hebben gegeven van de bonte verscheidenheid van onderwerpen die aan de orde komen. Het niveau van de auteurs staat borg voor een gedegen behandeling van elk onderwerp, terwijl door de keuze van auteurs die soms uiteenlopende visies vertegenwoordigen met betrekking tot de gewenste bedrijfseconomische benaderingswijze, eenzijdigheid is voorkomen. Dit brengt echter mee, dat wij de in de inleiding door Scheffer geuite opinie dat zijns inziens deze bundel opstellen zeer wel kan worden gebruikt als „leerboek” van de bedrijfseconomie niet kunnen delen, althans indien daarin de suggestie zou zijn vervat dat hiermee een afgeronde behandeling van bedrijfseconomische vraagstukken aan

studerenden zou kunnen worden voorged. Het ontbreken van een behandeling van het kostenvraagstuk, van een duidelijke groepering der onderwerpen, en van de signalering van afwijkingen in opvattingen ten aanzien van een aantal vraagstukken verhinderen dat. Voor geschoolde bedrijfseconomen en als studiebundel bij de bestudering van speciale vraagstukken valt deze bundel echter van harte aan te bevelen.

's-Gravenhage.

F. KRENS.

Dr. J. E. Andriessen: Economie in theorie en praktijk. Tweede, herziene druk, bewerkt door Prof. Dr. A. Heertje en Drs. R. Schöndorff. Agon Elsevier, Amsterdam/Brussel 1967, 476 blz., f. 37,50.

Het was te voorzien dat Andriessens *Economie in theorie en praktijk* spoedig een nieuwe druk zou beleven; dat is dan nu gebeurd en nog wel in een herziene versie. Het revisiewerk geschiedde niet door de auteur zelf, blijkens zijn voorwoord „vanwege drukke werkzaamheden en de allengs grotere afstand tussen het ruime terrein van de theorie en zijn eigen beperkte praktijk” (dat laatste zal wel op de vaten slaan), maar door Schöndorff „voor het grootste deel” en Heertje „voor een kleiner part”, al staan deze dan niet in die volgorde op de titelpagina.

Heertje en Schöndorff hebben behoorlijk werk geleverd. Voor het overgrote deel konden zij volstaan met de tekst up-to-date te brengen; slechts in hoofdstuk 3 is flink het revisiemes gezet, niet verwonderlijk als men weet dat dit hoofdstuk algemeen ook als het zwakst werd ervaren. Zo heeft de verwarrende gelijkheid $Y_v = Y_b$ (verdiend inkomen = beschikbaar inkomen) plaats gemaakt voor het duidelijker $Y = W$ (nationaal inkomen = waarde nationaal produkt) en zijn in de consumptie- en spaarquote constanten aangebracht; ook het ex ante-ex post onderscheid dat in de eerste druk vrijwel werd verwaarloosd, heeft nu meer aandacht gekregen. Het gehele hoofdstuk is duchtig omgegooid en daardoor in zijn opbouw logischer geworden.

Wat ons voorts plezierig trof was in hoofdstuk 5 („Conjunctuur”) het inlassen van een tweetal paragraafjes,

over de hausse 1962-1965 resp. met een conjuncturele vergelijking tussen de jaren 1965 en 1957.

Een handboek van deze aard in 476 bladzijden samenpersen brengt onvermijdelijk lacunes mee; bovendien acht iedere econoom natuurlijk zijn specialisme minder bedeed en richt zijn kritiek op dat deel van het boek waarin zijn vak wordt behandeld ¹⁾. De auteur van zo'n handboek mag eigenlijk niet rekenen op een integrale bespreking; elke recensent pikt slechts dat eruit wat hem interesseert. Zo viel ons op dat in hoofdstuk 14 heel weinig is gewijzigd in de aan de geleide economie in de Sowjet-Unie gewijde paragraaf; sinds het verschijnen van de eerste druk (1964) is op dit punt echter nogal het een en ander gebeurd. Een enkele alinea over de discussie rond Tinbergens convergentietheorie bijv. zou daarom beslist niet hebben misstaan. In deel VI, „De plaats van de volkshuishouding in de wereldeconomie”, werden vrijwel alleen de paragrafen over de ontwikkeling in de E.E.G. up-to-date gebracht. Een zo immens belangrijke zaak als de Kennedy-ronde had o.i. evenwel ook wel wat meer aandacht verdiend dan zij nu kreeg, d.w.z. praktisch evenveel

¹⁾ Waartoe dat kan leiden bewijst Prof. Dr. S. Kleerekopers aanval op Andriessen (verhuld als „bespreking” van de eerste druk van *Economie in theorie en praktijk*) destijds in *Vrij Nederland*. Wel beschouwd kwam deze er op neer dat Andriessen verweten werd niet het gehele handboek aan de dogmenhistorie te hebben gewijgd.

als in de eerste druk (maar toen was zij nog lang niet zo belangrijk als nu).

Dit zijn evenwel geringe tekortkomingen in dit over het algemeen goede handboek, dat voor de economische faculteiten wellicht te licht wordt bevonden (en daar blijktens Andriessens „Woord Vooraf” ook niet in de eerste plaats voor is bestemd), maar bijv. juristen en sociologen in de goede diensten kan bewijzen, zeker na de bewerking van Heertje en Schöndorff.

DR

H. Speight en P. J. W. Duffhues: Industriële efficiency. Een economische benadering ten behoeve van het management. Agon Elsevier, Amsterdam/Brussel 1966, 290 blz., f. 18,50.

ONZE leermeester Prof. Goudriaan gaf ons destijds de goede raad mee altijd na te gaan of de uitgangspunten van een op zichzelf juiste uiteenzetting wel zuiver zijn. Bij het lezen van dit veelomvattende boek stond ons deze raad steeds voor de geest. In weerwil van de voortreffelijke vertaling, of liever nog ondanks de uitstekende bewerking afgestemd op Nederlandse verhoudingen, is er iets in dit boek dat ons niet heeft bevredigd. Het is de vlag van de efficiency, die naar ons gevoel de lading niet dekt. Het begrip efficiency, waarover de schrijvers in het begin van hun werk uitweiden, heeft een andere inhoud dan zij eraan geven.

Het lijkt ons gewenst nog eens nader (op deze zaak in te gaan ¹⁾). Zij maken onderscheid tussen de technische en de economische efficiency. De technische efficiency kan in hun ogen drie betekenissen hebben, t.w.:

a. de mate waarin een apparaat, machine of organisatie aan zijn doel beantwoordt (doelmatigheid);

b. de mate waarin een apparaat enz. voldoet aan kwantitatieve prestatienormen;

c. de goedkoopst mogelijke wijze van werken, hetgeen neerkomt op een zo klein mogelijke input en een zo groot mogelijke output.

Deze criteria achten wij nogal warrig, mede omdat de schrijvers in c toch langs een omweg in het begrip technische efficiency „the measuring rod of money” introduceren.

Via de technische efficiency komen de schrijvers tot een definitie van de economische efficiency, die als volgt luidt: „Een economisch stelsel is efficiënt in economische zin wanneer het efficiënt is in technische zin en wanneer het bovendien erin slaagt de schaarse

middelen en de schaarse produkten die met deze middelen worden voortgebracht, zo goed mogelijk te verdelen”. Deze laatste definitie lijkt op die van de economie, zij het dat zij is gekoppeld aan een waarde-oordeel, hetgeen ons weinig bevredigend voorkomt.

Het door elkaar heen halen van economie en efficiency heeft de schrijvers nogal wat moeilijkheden gegeven. In een van de eerste hoofdstukken zien zij bijv. een tegenstelling tussen de technische of produktieleiding in de onderneming en de bedrijfseconoom. De technische leiding zou alleen oog hebben voor de efficiency in technische zin en de bedrijfseconoom is er voortdurend op uit de kosten en de omzet te bewaken (blz. 50).

Maar laten wij het aanvechtbare uitgangspunt rusten en ingaan op de eigenlijke inhoud van het boek. Dan luidt ons oordeel dat het op waardevolle wijze een aantal belangrijke bedrijfseconomische vraagstukken behandelt. Het uitgangspunt is de markt, met haar vraag naar produkten, haar vraagelasticiteit en andere elasticiteiten; de creatie van de vraag door reclame en produktontwikkeling. De efficiency van de ondernemingsgrootte en de voordelen van de produktie op grote schaal vormen de inhoud van het derde hoofdstuk. De auteurs beschrijven de ondeelbaarheid van de arbeid, van de duurzame produktiemiddelen, van operaties enz. en introduceren het gebruik van factorprijzen.

Bij het onderwerp specialisatie versus diversificatie halen zij een rapport van de Contactcommissie Opvoering Productiviteit aan ²⁾, waarin de hoge efficiencygraad van het Amerikaanse bedrijfsleven wordt verklaard door een weloverwogen beleid, dat steunt op simplificatie, specialisatie en standaardisatie. Hoe aanlokkelijk het ook moge zijn Angelsaksische termen te vernederlandsen, wij geloven dat het beter zou zijn geweest om in onze taal te spreken van typebeperking, specialisatie en normalisatie. En wil men deze verwante begrippen in volgorde van invloed op het eindprodukt in een reeks weergeven dan zou men kunnen spreken van de trits normalisatie (onderdelen), standaardisatie (produkten), typebeperking (minder produkttypen) en specialisatie (andere typen aan anderen overlaten) ³⁾.

Via de samenstelling van de produktie, de diversificatie en de integratie, besteden de schrijvers in hoofdstuk 6 aandacht aan de kapitaalmarkt. Hier bespeuren wij duidelijk de invloed van de tweede auteur, die een korte en duidelijke uiteenzetting geeft van de

Nederlandse kapitaalmarkt. In het daarop volgende hoofdstuk, handelend over de investeringen, vinden de pay-back-period-method en de discounted-cash-flow-method een bespreking.

In het hoofdstuk over de efficiëntie van de arbeid vinden onderwerpen als de optimale arbeidsdag (gemeten naar de uitkomsten en niet naar de voldoening die de werker in zijn taak vindt), de arbeidsweek, de economische aspecten van de ploegenarbeid en de loononderhandelingen een plaats. Daarna wordt de administratie behandeld, waaraan veel ruimte is besteed. Via de boekhoudkundige techniek gaan de schrijvers over tot bespreking van onderwerpen als afschrijvingen, waardering van voorraden, kostencalculatie, „break-even”-grafieken en standaardkosten.

De prijspolitiek vindt een behandeling in het tiende hoofdstuk. De voor- en nadelen van full-costing en direct-costing worden beschreven, waarbij de analyse van de relatie kosten-omzetwinst (profit/volume ratio) ter sprake komt. Het laatste hoofdstuk is gewijd aan de concurrentie; het heeft een zeer actueel karakter, mede omdat de tweede auteur de moderne kartelwetgeving (in de Europese Economische Gemeenschap) ter sprake brengt.

Hoe veelzijdig de inhoud van dit boek ook moge zijn, de echte efficiencyproblemen, zoals arbeidskundige vraagstukken, de structuur van de organisatie, de uitleg van het bedrijf en de loop van de grondstoffen en produkten door de fabriek, alsmede de organisatie van de afzet, zal men er niet in aantreffen. In feite is dit boek dan ook bedrijfseconomisch van inhoud, hetgeen niet uit de titel, maar wel uit de ondertitel blijkt. De schrijvers hebben een uitgangspunt gekozen dat de nadruk op de factor geld legt; de echte organisatieleer legt de nadruk op mensen en op de apparatuur waarmede zij werken. Daarom is de organisatieleer ook een interdisciplinaire wetenschap, in tegenstelling tot de bedrijfsleer. Hoewel wij het uitgangspunt niet juist achten, is de bedrijfseconomische inhoud van het boek dermate belangwekkend, dat wij niettemin van een goed boek willen spreken.

's-Gravenhage.

P. VAN ZUUREN.

¹⁾ Zie bespreking van de oorspronkelijke uitgave in *E.-S.B.* van 3 juli 1963.

²⁾ *Organisatiemethoden en efficiëntiecontrole in Amerikaanse bedrijven*. Studierapport C.O.P., 1957.

³⁾ In Nederland wordt de normalisatiegedachte gepropageerd en in praktijk gebracht door het Nederlands Normalisatie-Instituut te Rijswijk.

Prof. Dr. H. Rijken van Olst: **Inleiding tot de statistiek, Deel I.** Vierde herziene druk. Van Gorcum & Comp. N.V., Assen 1966, 277 blz., f. 24.

Prof. Dr. H. Rijken van Olst: **Inleiding tot de statistiek, Deel II.** Tweede, opnieuw bewerkte en uitgebreide druk. Van Gorcum & Comp. N.V., Assen 1966, 417 blz., f. 32,50.

ER bestaat een grote behoefte aan een leerboek over de statistiek voor het post-middelbaar en post-voorbereidend hoger onderwijs (dat is dus het lager hoger onderwijs) zomede voor het avondonderwijs, dat de laatste stand van zaken, op dat niveau afgestemd, weergeeft. De bestaande literatuur terzake is namelijk aan het verouderen. De betreffende boeken bevatten voornamelijk berekeningen van gemiddelden, van standaarddeviaties en van indexcijfers (zoals gebruikelijk volgens Laspeyres, Paasche en Fisher!), en aanverwante onderwerpen. De auteurs uit de generatie van omstreeks 1940 — Bakker, Stridiron, De Wolff — en de bewerkers van de nieuwe edities van hun boeken, bewogen zich allen in die sfeer. Dezelfde mensen zitten in de examencommissies en dezelfde onderwerpen als in de boeken komen in de exameneisen en de examenopgaven terug. Ziedaar een situatie van „establishment”!

Het is daarom een uitkomst dat Prof. Rijken van Olst zijn boeken over statistiek schreef en zich daarmee bij de nieuwe generatie van scribenten over statistiek voegde naast Wijvekate, die zich meer op het bedrijfstechnische terrein beweegt. Van de „Inleiding tot de sociale statistiek” van Prof. Rijken van Olst is nu in de loop van 1966 een complete nieuwe druk tot stand gekomen onder de meer algemene naam: „Inleiding tot de statistiek”. De nieuwe druk van de beide delen is resp. „herzien” en „opnieuw bewerkt en uitgebreid”, zulks „om het aktuele karakter van het boek te behouden”, aldus de auteur.

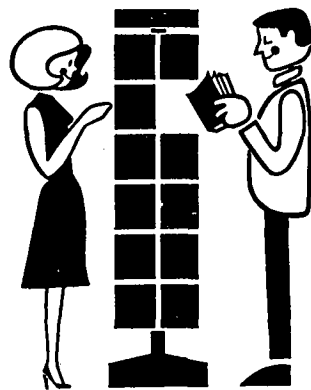
Er komen inderdaad onderwerpen en begrippen in dit boek voor waarmee de vakstatistici inmiddels zodanig vertrouwd zijn geraakt, dat men zich afvraagt waarom daaraan nog niet eerder aandacht is geschonken. Het antwoord op die vraag is: de statistiek is een nog jong vak; ten slotte moet er iemand zijn die zich de moeite geeft de nieuw gevonden zaken op papier te zetten. Voorbeelden van onderwerpen die ik nog niet in andere middelbare boeken over statistiek tegenkwam, zijn: de beknopte geschiedenis van de statistiek, de rekenliniaal (natuurlijk in andere disciplines al wel uitgebreid behandeld), de methode van de regionale prognose

van de bevolking, de nationale rekeningen, veel officiële Belgische bronnen en een vrij diepgaande inleiding tot de statistische analyse met de waarschijnlijkheidstheoretische achtergrond van steekproeven, een opsomming van de meest bekende toetsen en de correlatierekening verder uitgewerkt dan normaal het geval is.

Het boek munt uit door zijn didactische opzet: het scheidt hoofdzaken van bijzaken door verschil in lettergrootte. Het heeft een prettige indeling van de bladzijden, die onderbroken worden door veel figuren en tabellen. Er is een volkomen eenheid in symbolen, waarvan in een overzicht de betekenissen worden gegeven. Er zijn opgaven met uitwerkingen (op een andere plaats!). De auteur geeft talrijke vragen over de stof aan het eind van ieder deel. (De vetgedrukte zin achter ieder hoofdstuk, die de lezer oproept achterin het boek naar die vragen te kijken, doet nu net weer iets *te* schools aan!).

Als er enige kritiek moet worden geuit op het boek in zijn geheel, dan is het hoofdzakelijk dat de zaken te zeer van algemene, neutrale zijde worden belicht, en te weinig van de bedrijfseconomische kant. Voor iemand die zijn dagelijks werk vindt in het marktonderzoek en de toepassing van de statistiek ten dienste van bedrijven, is de aanpak soms te beschouwend. Een voorbeeld: als aangetoond kan worden dat een bepaalde ontwikkeling geen conjunctureel verschijnsel maar een trendmatige beweging is, dan is dat van algemeen gezichtspunt uit gezien interessant (Deel II, blz. 290); gezien vanuit een belang is een neergaande trend natuurlijk niets minder dan een ramp! Ook bevat het boek een paragraaf waarin wordt gezegd wat econometrie is, maar er is er geen die zegt wat bedrijfseconometrie is. De schrijver begrijpt deze besliskunde wel onder zijn definitie van statistiek! Enige eenvoudige methoden uit de operationele research zouden niet misplaatst zijn geweest. Vele bedrijfseconomische statistische bronnen ontbreken, o.a. vrijwel geheel die op het gebied van de marketing, maar daarvoor verontschuldigt de schrijver zich dan ook in zijn voorwoord. Van het marktonderzoek be-

Boekenweek

25 februari - 4 maart

HET boekje is het hoekske ontgroeid en heeft volledig bezit genomen van de huiskamer. Was lezen vroeger leerzaam, het is nu plezierig geworden. Het Boek is boek geworden; zijn verschijningsvorm is daarin meegegaan. De monumentale prachtband, „een sieraad voor uw boekenkast”, heeft plaatsgemaakt voor de afwasbare plasticband. Om het *Witboek van de boekgeneratie* te citeren:

„Het boek verloor zijn uitgestreken gezicht, de boekenkast zijn deftige status... het boek had zijn aansluiting bij de moderne tijd gevonden: het kon van statussymbool tot communicatiemiddel worden”.

Het veranderende cultuurbeeld heft ook de tegenstelling op tussen cultuur en commercie:

„Het culturele wordt niet langer geïdealiseerd als schoonheid voor een elite, het commerciële niet langer verafschuwd als de banale belangstelling van laag bij de grondse geesten”.

Het best wordt dit wellicht geïllustreerd door de keuze van de auteur van het gratis Boekenweekboek, Jan de Hartog ¹⁾, alsmede door het feit dat de openingsavond van de Boekenweek vroeger gala-avond heette en nu „grote feestavond van de boekgeneratie”, vroeger een aangelegenheid was voor de literaire happy few ²⁾ en nu — door middel van een t.v.-reportage — gemeenschappelijk cultuurbezit wordt.

Bij geen enkele van de overige kunsten is de band kunstenaar-publiek zo direct geworden en tevens zo zeer ontdaan van de mythe als bij de literatuur. Een grotere vrijheid in woord en geschrift (al gaat die vrijheid vaak in mini gekleed) en het steeds zelfbewuster engagement van de schrijver, lopen hiermee parallel. Van het laatste getuigt een boekje over het getuigend theater, dat als speciale Boekenweekuitgave verschijnt ³⁾. DR

¹⁾ *Herinneringen van een bramziggertje*, voor ieder die tijdens de Boekenweek in de boekhandel voor een bedrag van tenminste f. 7,50 boeken koopt.

²⁾ De Vereniging voor Letterkundigen telde in december 1966 490 leden.

³⁾ Hans Keller en Daniël de Lange, *Theater in de tijd*, „een historische catalogus van geëngageerd theater door de eeuwen heen”, 96 blz., f. 1,90.

handelt hij wel uitvoerig de desk-research, maar op karige wijze de enquête-technieken. De sociologen, voor wie het boek mede is bestemd, treffen geen schalingsmethoden aan. Mogelijk kunnen deze zaken in een nieuwe druk worden behandeld.

Overigens wordt niet voorbij gegaan aan bedrijfseconomische onderwerpen (Deel II, blz. 114).

De indeling en uitvoering van het boek zijn logisch: eerst de beschrijvende en verzamelende statistiek, dan de toepassingen op de verschillende gebieden tot op dat niveau (bevolkings- en gezondheidsstatistiek, de culturele, de sociale en de bedrijfs-economische statistiek). Ten slotte volgt de meer

geavanceerde statistische analyse. Evenwel: het boek is in twee delen gebonden en de scheiding ligt tussen de gezondheidsstatistiek en de culturele statistiek. Dit doet vreemd aan. Het verdient daarom aanbeveling de inhoud op de stofomslag te vermelden.

Al met al is dit boek een waardevolle aanwinst voor de statistische literatuur in ons land. Wij mogen ons gelukkig prijzen met schrijvers als Prof. Rijken van Olst, die zich de moeite getroosten hun vak weer eens tot op de dag bij te werken. Op deze wijze wordt de „establishment” doorbroken en komen we verder.

Drs. L. A. VAN DER LINDEN.

's-Gravenhage.

Drs. M. C. Verburg: *Nederland in de Europese ruimte*. J. H. de Bussy, Amsterdam 1966, 303 blz., f. 8,90.

IN de voorlichting over regionale vraagstukken wordt door Drs. Verburg een belangrijke plaats ingenomen. Dit is o.a. gebleken uit de artikelenserie, door hem destijds gepubliceerd in *Het Financieele Dagblad*, waarin de economische ontwikkeling van een groot aantal gebieden in Europa aan de orde werd gesteld. Deze artikelenserie, uitgebreid en aangepast aan de jongste ontwikkeling, is thans gebundeld en onder bovengenoemde titel in handzame vorm in de handel gebracht. Zoals gesteld, de artikelen zijn uitgebreid en aangepast, maar het geheel heeft zijn journalistiek karakter niet verloren en laat zich als zodanig vlot lezen, mede door de aantrekkelijke indeling.

De auteur stelt zelf in zijn Voorwoord dat het boek in populair-wetenschappelijke vorm is gegoten en dat het tevens een pleidooi inhoudt om het economisch instrumentarium voor onderzoek en beleid te verfijnen. Dit instrumentarium blijkt te bestaan uit een groot aantal begrippen, zoals bijv. ontwikkelingsfasen, randgebieden, regionale valorisatie, regionale programmering, groepspool, groeisectoren, sociale kosten enz. Het belangwekkende van het boek is nu niet het begrippenapparaat als zodanig, maar het gebruik dat ervan wordt gemaakt bij het ver-

klaren van de economische problematiek van een groot aantal gebieden in Nederland, België, Luxemburg, Duitsland en Frankrijk. Hierdoor krijgt het boek inderdaad een populair-wetenschappelijk karakter en is het ook buiten vakkringen interessant. Er is met betrekking tot de behandelde gebieden dan ook veel wetenswaardigs in het boek te vinden. Voor een eerste oriëntatie zeker voldoende.

Aan het slot is een hoofdstuk toegevoegd, getiteld: „Enkele principes voor een gedifferentieerd regionaal-economisch beleid in Nederland”. Uiteraard is dit hoofdstuk geschreven vóór het verschijnen van de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening. Niettemin is het interessant van de visie van de auteur op het regionale vraagstuk in ons land kennis te nemen. Het door de schrijver ingenomen standpunt komt hierop neer, dat een streven naar wijziging in de bevolkingsverspreiding weinig betekenis heeft, zonder dat grote aandacht is geschonken aan het instrumentarium der regionaal-economische politiek. Het is ons bekend dat de auteur dit standpunt ná het verschijnen van de Tweede Nota Ruimtelijke Ordening in *Het Financieele Dagblad* nader heeft vertolkt en toegelicht. Wij hopen derhalve dat, al kon in dit boek de genoemde Regeringsnota niet worden besproken, de door de auteur voorgestane beschouwingswijze van het regionale vraagstuk in de discussie rondom deze Nota in toenemende mate zal meespelen en dat de publikatie van dit boek tot grotere bekendheid van deze gedachtengang mag bijdragen.

Rotterdam.

A. J. HENDRIKS.

Mr. A. M. Smulders: *Organisatie van overzeese vestiging*. Serie Onderneming en Leiding. N. Samsom N.V., Alphen aan den Rijn 1966, 85 blz., f. 9,50.

DE specialisatie die men tijdens opleiding en werk veelal ondergaat, maakt lectuur waarin een veelzijdige kijk op zaken wordt gegeven steeds noodzakelijker. Een voorbeeld van een dergelijke veelzijdige behandeling van een even belangwekkend als actueel onderwerp geeft bovengenoemd boekje van de hand van Mr. A. M. Smulders.

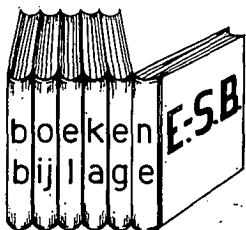
Het is goed leesbaar voor een veel grotere groep dan wordt aangegeven door de titel van de serie. Het is bijv. interessant voor degenen die door aanleg en werkkring een macro-economische kijk hebben op internationale kapitaalbewegingen. Zij kunnen dan ruiken aan alles wat met die kapitaalbewegingen in het leven van alle dag gepaard gaat.

Dit boekje met 83 bladzijden tekst is vanzelfsprekend niet volledig. Men zal er tevergeefs zoeken naar een uitvoerige behandeling van financieringsproblemen, personeelsbeleid enz. Dat kan geen kwaad, want uitvoerigheid zou slechts leiden tot onleesbaarheid. Het is een gebundelde serie artikelen en daarmee een interessante bloemlezing.

Het eerste deel behandelt de interne organisatorische problemen die zich voordoen bij een onderneming die groeiende operaties overzee krijgt. Dit is een goed begin, want vaak blijken dergelijke operaties uit te lopen op mislukkingen, omdat men er in de organisatie niet doelbewust op aan koerst, doch zich eerder „laat leven” in die richting: „Gouverner, c'est prévoir!”.

Men kan een vraagteken plaatsen bij de opmerking op blz. 19 als zou het aanbeveling verdienen overzee te opereren met Nederlandse vennootschappen in plaats van vennootschappen onder plaatselijk recht. Het oprichten van een lokale vennootschap mag dan moeizamer zijn, toch kan dit voordelen hebben, o.m. omdat het een zekere goodwill kan meebrengen of „ill-will” vermijdt. De beslissing in deze hangt ook af van het soort activiteiten dat men gaat ondernemen. Het vestigen van een industrie ter plaatse kan moeilijk onder de door de schrijver aanbevolen vorm: dat geeft vaak teveel weerstanden.

In het tweede deel — Welke Rechtsvorm? — wordt o.m. terecht gewezen op het feit dat de contract-ontwerper vaak een voorsprong heeft. Belangrijker dan de formele inhoud van het

Management and Growth

Management's Creative Task in a World of
Increasing Complexity and Accelerated Growth

Proceedings of the 14th International Management Congress of CIOS (Conseil International pour l'Organisation Scientifique) gehouden in Rotterdam 19-23 september 1966, georganiseerd door het NIVE (Nederlands Instituut voor Efficiency - Den Haag).

De dagonderwerpen waren:

Growth, an element of today's business environment. - The organization as a whole meets the challenges of growth. - Management and its functions meet the challenges of growth.

Enkele van de bekendste van de ongeveer 50 sprekers over deze onderwerpen waren:

Sir Paul Chambers, prof. dr. J. A. Vlerick, E. F. L. Brech, Lawrence A. Appley, Thomas J. Bata, prof. dr. J. Tinbergen, Ernest Dale, John Diebold, M. G. Kendall, dr. J. Kreiken, prof. dr. P. Kuin, ir. L. E. J. Brouwer.

Tevens zullen worden opgenomen de redevoeringen van Z. K. H. Prins Bernhard, Zijne Excellentie Minister mr. B. W. Biesheuvel en dr. G. van der Wal (President of CIOS).

Voorafgaande aan het congres werd een „Prologue” samengesteld, die in zijn geheel zal worden opgenomen. Deze bevat bijdragen van:

dr. J. Kreiken, prof. dr. J. L. Meij, H. Luyk, prof. ir. T. J. Bezemer, ir. P. H. Bosboom en ir. J. Smit.

MANAGEMENT AND GROWTH

Proceedings
14th CIOS International Management Congress
Rotterdam 1966
organized by
NEDERLANDS INSTITUUT VOOR EFFICIENCY

CIOS

ROTTERDAM UNIVERSITY PRESS

Verschijnt medio 1967.

Een Franse editie, welke eveneens wordt uitgegeven in samenwerking met de Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij te Antwerpen, is in voorbereiding.

Omvang: ca. 500 blz. in 2 kolommen. Formaat: 21 x 29,7 cm. Prijs ca. f 65,- / 910,- fr.

Universitaire Pers Rotterdam

HERBERT A. SIMON

DE BESLUITVORMING IN DE ORGANISATIE

Simon's **Administrative behavior** behoort tot de fundamentele boeken, die met de regelmaat van een klok worden aangehaald in de bedrijfseconomische en sociaal-wetenschappelijke organisatieliteratuur. Deze Nederlandse vertaling zal ertoe bijdragen aan zijn belangrijke denkbeelden ook ten onzent een ruimere bekendheid te geven.

Geb. f. 27,50 — Grote paperback f. 19,50

DR. RENSIS LIKERT

NIEUWE WEGEN VOOR LEIDING EN ORGANISATIE

„... de Nederlandse versie heb ik met genoegen gelezen, mede omdat de vertaalster zulk een voortreffelijke vertaling heeft geleverd, maar ook omdat de door Likert verkondigde „theorie” een stuk gezond verstand vertegenwoordigt, dat iedere Nederlandse ondernemer of professionele manager zich ter harte kan nemen.”

Ecón.-Statistische Berichten

Geb. f. 24,50

DRS. M. C. VERBURG

NEDERLAND IN DE EUROPESE RUIMTE

„Nederland zal zijn ruimtelijke ordening en uitbouw van zijn infrastructuur nauw moeten afstemmen op de ontwikkelingen, die zich in de landen rondom ons afspelen... Degelijk gedocumenteerd laat de auteur zien waar snelle expansies te verwachten zijn en waar stagnaties in het verschiet liggen.”

Intermediair

Uitgegeven in samenwerking met het Financieele Dagblad, paperback f. 8,90

Verkrijgbaar bij de boekhandel

J. H. DE BUSSY - AMSTERDAM

contract blijven inmiddels de feitelijke relaties en goodwill die men weet te kweken.

Daarom is het ook logisch dat het derde deel handelt over de vraag: „Wat is industrieel klimaat?”. Het zou misschien aanbeveling verdienen hebben om bij een bespreking van het *industriële* klimaat te wijzen op het grote belang van een juiste selectie en voorbereiding van de uit te zenden staf en op het personeelsbeleid en de relaties met vakverenigingen overzee. Juist deze moeilijk te kwantificeren en ontastbare zaken zijn van vitaal belang. Een onderneming overzee kan vaak zelf veel doen aan het scheppen van een gunstig industrieel klimaat; omgekeerd wordt er zo vaak veel kwaad gedaan door verkeerd optreden. De Amerikanen brachten de eerlijkheid op om de „ugly American” tot een best-seller te doen worden. Er bestaan evenwel ook zeer vele „ugly Europeans”. Met het oog op dit probleem organiseert bijv. een groep van instellingen onder de vleugels van het Centraal Vormingsinstituut Bedrijfsleven Overzee geregeld voorbereidingscursussen.

Het vierde hoofdstuk behandelt belastingfaciliteiten. De waarde van dit hoofdstuk is ook gelegen in de systematische behandeling van de stappen die tot een beslissing tot investeren overzee voeren. Vaak wordt betoogd dat de stroom van kennis uit particuliere bron nog belangrijker is dan de stroom kapitaal. Het is dan ook terecht dat in dit boek ook de vraag wordt behandeld: „Waarom een licentie geven?”. Een verklaring voor het door de auteur genoemde gebrek aan activiteit van vele Nederlandse ondernemingen op dit gebied, vindt men vermoedelijk in een op blz. 55 aangehaalde opmerking van de heer Loupart van Philips: (... het ontwerp-licentiecontract...) „... is niet het einde van het werk doch het begin. De belangrijkste fase is uiteraard de uitvoering van het contract in de praktijk. Indien men niet bereid is zich de moeite te getroosten om naast de dagelijkse beslommingen van het eigen bedrijf ook nog het wel en wee van de know-how contractant in grote trekken te volgen en met groot geduld een evenwichtige verstandhouding op te bouwen ware het beter in het geheel niet te beginnen...”. Kortom: know-how-verstreking kost veel tijd aan de beste mensen die men in het bedrijf heeft. Dat is juist voor middelgrote ondernemingen een groot probleem. Overigens ziet het ernaar uit dat hierin in de laatste jaren verbetering komt; de aan-

gehaalde statistische gegevens (blz. 52) wijzen ook in deze richting. Des te meer waardering moet men hebben voor de ondernemingen die blijkbaar dit grote personeelsprobleem hebben weten te overwinnen.

Het zesde hoofdstuk behandelt de vraag: „Werken in onderontwikkelde landen: doen anderen het ook?”. Het antwoord is welhaast vanzelfsprekend bevestigend. Bij dit hoofdstuk moet overigens wel worden aangetekend dat de statistische gegevens over de kapitaalstroom naar de ontwikkelingslanden verouderd zijn. Volgens de laatste gegevens van de O.E.C.D. over 1965 blijkt er juist weer een belangrijke stijging te constateren in de particuliere kapitaalstroom, zulks in tegenstelling tot de stroom uit overheidsbronnen, die de laatste jaren weinig stijging vertoonde. Het is jammer dat een in 1966 gepubliceerd boekje op dit punt niet werd bijgewerkt.

Dan komt de vraag: „In welk land beginnen?”. In dit hoofdstuk wordt vrij sterk de nadruk gelegd op India, dat 40 pCt. van de bevolking van de niet-communistische ontwikkelingslanden herbergt. Als zodanig is het inderdaad interessant. Doch men kan zich afvragen of men vooral voor kleinere ondernemingen niet ook kan denken aan kleinere landen, met name landen

waar de betalingsbalansmoeilijkheden minder groot zijn en dus de valutarisico's geringer. Voorts zal men vaak reeds relaties met bepaalde landen hebben en dan komt men er vanzelf toe eerst aan die landen te denken.

Het laatste hoofdstuk geeft een levendige beschrijving van het vak van de auteur: adviseur voor overzeese vestigingen. Dit is een functie die steeds belangrijker aan het worden is, nu de belangstelling voor vestigingen overzee groeit. Adviseurs die het proces van een vestiging overzee meermalen hebben zien geschieden en die in vertrouwen genomen kunnen worden, zijn vooral voor ondernemingen met weinig ervaring op dit gebied onmisbaar. Dit is een functie die een aparte plaats inneemt naast het vele werk dat door instanties ter voorlichting en stimulering wordt gedaan. Het adviseerschap is niet voor niets aanzienlijk uitgegroeid in ver ontwikkelde industrielanden als de Verenigde Staten en het Verenigd Koninkrijk.

Dit boekje laat zich voor het grootste deel gemakkelijk lezen en vormt daarmee een goede stimulans om de lezer aan het denken te zetten, zowel over de problemen van een bepaalde onderneming als over internationale investeringen in het algemeen.

Waalre (N.Br.).

Dr. J. C. RAMAER.

Organiseren - Organisatiekunde. Verschenen ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum van de Orde van Organisatie-Adviseurs. N. Samsom N.V., Alphen aan den Rijn 1966, 317 blz., f. 37,50.

In december 1965 bestond de Orde van Organisatie-Adviseurs 25 jaar.

Opgericht als een kleine vereniging van een tiental hoofden van organisatiebureaus, heeft de orde zich in deze 25 jaar ontwikkeld tot een vereniging van beroepsbeoefenaren, waarvan niet alleen bureauhoofden, maar ook vele medewerkers van de adviesbureaus en een aantal interne-organisatiedeskundigen van bedrijven en overheidsinstellingen lid zijn. Ter gelegenheid van dit jubileum is een omvangrijk boekwerk verschenen, getiteld „Organiseren - Organisatiekunde”, waarin bijdragen van bijna veertig auteurs, allen leden van de Orde, zijn gebundeld. Een deel van de bijdragen was, soms met een iets afwijkende tekst, reeds eerder in tijdschriften of andere publikaties verschenen. Het merendeel van de bijdragen is echter speciaal voor dit doel geschreven.

Het werk is geen „handboek”, waarin op systematische wijze de verschillende

aspecten van het organisatievraagstuk of de verschillende technieken van het organiseren en het organisatie-onderzoek worden besproken. De samenstellers hebben bewust naar een ander karakter gestreefd. Bedoeld is namelijk om de lezer een indruk te geven van de veelzijdigheid van de problemen waarvoor mensen met organisatorische functies komen te staan en van de veelzijdigheid van de benaderingswijzen van deze problemen in de Nederlandse praktijk.

Hierin zijn de samenstellers zeker geslaagd. In het boek is een grote verscheidenheid van onderwerpen behandeld. De indeling helpt mede om deze indruk van verscheidenheid te versterken. Behalve een inleiding van Ir. Hijnans, zijn alle artikelen opgenomen in alfabetische volgorde van de schrijversnamen. Aldus is een caleidoscopisch geheel geschapen, waarin men bijvoorbeeld van een schets van de groei van het marktonderzoek overschakelt op

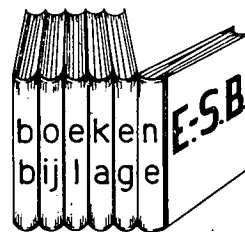
arbeidsstudie met een methode- en factorsysteem en daarna op de bestuursstructuur in ondernemingen en andere grote organisaties; of van een visie op de organisatie-adviseur op werkclassificatie en vervolgens op de organisatie van de onderhoudsdienst. Dit caleidoscopisch karakter stoort echter niet, het boeit veeleer. Het brengt de lezer ertoe zich al bladerend van het ene werkgebied van de organisatie-adviseur naar het andere te begeven en, al naar gelang zijn interesse, bij een aantal onderwerpen wat langer stil te staan.

Ook de recensent zal zich op een dergelijke wijze door het boek moeten bewegen, omdat het binnen het kader van een enkele recensie onmogelijk is alle artikelen uit dit boek te noemen, laat staan elk afzonderlijk aan een bespreking te onderwerpen. Een poging de artikelen naar onderwerp te rubriceren zal ik niet ondernemen. Wel zou ik ze naar hun aard willen onderverdelen in:

- artikelen met een oriënterend informatief karakter;
- artikelen met een technisch informatief karakter;
- artikelen met een specifieke visie op

het organiseren en de organisatiekunde.

Ik wil niet verhehlen, dat de laatste groep mij het meeste heeft geboeid. Uit deze groep wil ik met name noemen de artikelen van Bosboom, Kuyken en Willemze, die resp. hun visie gaven op de „bestuursstructuur van grote organisaties”, de „organisatie-adviseur” en het „kwaliteitsbeleid en industriële organisatie van morgen”. Bosboom is met zijn, ook elders veel gepubliceerde, opvattingen een van degenen die de organisatie-theorie in beweging houden door verouderde dogma's af te zweren en daarvoor duidelijk uit de praktijk geboren nieuwe gedachten in de plaats te zetten. Kuyken geeft als zijn mening over de organisatie-adviseur, dat deze niet zozeer de leverancier van technische oplossingen, systemen en procedures is (al behoort de kennis hieromtrent wel degelijk tot de noodzakelijke bekwaamheden), maar veeleer de man die het bedrijf helpt het vermogen te versterken om zelf een antwoord te vinden op voorkomende problemen. Dit laatste vraagt naast en boven de specifieke deskundigheid kennis van en inzicht in de totale samenhang tussen alle aspecten van de organisatie, daar-

onder expliciet begrepen die van de sociaal-psychologische processen. Veel aspirant-adviseurs die menen met het presenteren van een enkele techniek of met wat algemene beschouwingen alleen te kunnen volstaan, doen er goed aan dit artikel te lezen. Degenen die van de diensten van de adviseur gebruik maken, vinden er een (zeer summere) aanduiding van wat zij van een goede adviseur mogen verwachten. Willemze laat zich zien als de man die ten volle kans ziet zulk een technisch specialisme als het kwaliteitsbeleid op verantwoordelijke wijze te plaatsen in het algemene organisatiekader van de onderneming van morgen. Een belangwekkend artikel voor iedere organisatie-deskundige en voor iedere leider. Artikelen met een oriënterend infor-

DE ERVEN F. BOHN N.V. — HAARLEM

Zojuist verschenen :

Dr. H. C. Wytzes

Vrije Universiteit te Amsterdam

ONDERNEMINGSGROEI EN ONDERNEMINGSSTRATEGIE

273 blz.

Prijs f 19,50

Inhoud :

Ondernemingsgroei: Vormen, Richting, Doelstellingen — Investerings en groei — Een ruimere formulering van de beslissingsproblematiek — De nieuwe onderneming; Algemene beschouwingen — Groei van de onderneming en ontwikkeling van de bedrijfstak — Integratie als mogelijkheden voor groei — De groei van de onderneming als theoretisch vraagstuk — Notën — Literatuur

Verkrijgbaar bij uw boekhandel

De economische politieke werkzaamheid van Johannes Goldberg

door dr. W. M. Zappey

De grote kracht van dit werk schuilt in het feit dat de auteur de gegevens over de persoon en het werk van Johannes Goldberg, al zo vaak onderwerp van detailstudies, in een algemeen kader heeft samengevoegd. De nadruk ligt niet zozeer op het biografische als wel op een beschrijving van de politieke en ambtelijke carrière van de „Agent van Nationale Oeconomie”.

Een boeiende beschrijving van de Bataafse revolutie met het streven naar staatkundige eenwording en van de economische depressie begeleidt het portret van deze man. U, die geïnteresseerd bent in leven en werken van Johannes Goldberg en in de economie van zijn tijd, moet dit boek lezen. Een telefoontje of briefkaartje naar de boekhandel of uitgever is voldoende.

Bestelnummer 440.1394.1, prijs f. 24,50

 samsom

n. samsom nv alphen aan den rijn (01720) 66 33

Ook verkrijgbaar via de boekhandel

matief karakter zijn bijv. die van Bakker (schets van groei van het marktonderzoek); Van der Burg (ontwikkelingen en mogelijkheden van de moderne statistiek en besliskunde) en De Jong (de ontwikkeling op het gebied van de beloning). Deze artikelen zijn niet in de eerste plaats gericht tot de deskundige (hoewel ook hij ze zeker met belangstelling zal lezen), maar tot degene, die iets van achtergronden en mogelijkheden van technieken en methodieken moet weten zonder zich nochtans in technische details te begeven.

Technische details treffen we wel aan in de groep artikelen met een technisch-informatief karakter, zoals het artikel van Bredero, Twijnstra en Wagemaker

over de organisatie van het bouwproces. Toch is de opzet van deze artikelen ook zodanig, dat er wel degelijk algemene conclusies in geformuleerd of althans aan te ontleen zijn.

Onze conclusie over het werk als geheel is dan ook, dat deze bundel (behoudens een enkele uitzondering waarin een reeds „stukgeschreven” onderwerp wordt behandeld als het Pert-systeem) een grote reeks van stuk voor stuk zeer lezenswaardige artikelen bevat, zowel voor de organisatiespecialist als voor de manager, die zich immers beiden voor een goede vervulling van hun taak blijvend over een zo breed mogelijk gebied van het organisatievraagstuk moeten oriënteren.

Bilthoven.

Prof. Dr. P. VERBURG.

Prof. Mr. Dr. G. M. Verrijn Stuart: Verspreide opstellen 1922-1965. Uitg. N.V. De Erven F. Bohn, Haarlem en H. E. Stenfert Kroese N.V., Leiden 1965, 254 blz., f. 24.

DEZE bundel opstellen werd aangeboden aan Prof. Verrijn Stuart ter gelegenheid van zijn emeritaat als buitengewoon hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam in 1964. Zij bevat een keuze van zeven vrijwel uitsluitend monetaire opstellen uit het, blijkens de toegevoegde bibliografie, zeer uitgebreide oeuvre van Prof. Verrijn Stuart. Zij geeft een uitstekend beeld van de ontwikkeling van het monetaire denken van de schrijver, dat zowel van een grote mate van continuïteit als van een ondogmatische geesteshouding getuigt.

Dit laatste blijkt al in het eerste opstel over het wezen van de prijsstabilisatie, dat in 1929 werd geschreven als preadvies voor de Vereniging voor de Staathuishoudkunde (en de Statistiek), waarin zeer sterk wordt getwijfeld aan de waarde van de gouden standaard voor het tegengaan van inflatie. Op blz. 24 zegt hij: „Het goud dient dus als een soort van barometer, die mooi weer aanwijst. Steekt er storm op en komen er abnormale tijden, wanneer men juist behoefte zou gevoelen aan een krachtig verweer tegen inflatie, dan schiet het stelsel van de gouden standaard te enen male tekort en wordt de barometer schielijk opgeborgen”. Hij behandelt in dit preadvies verschillende tot op dat moment gedane voorstellen tot stabilisatie van het prijspeil, zoals regulering van de goudproductie, de „compensated dollar” van Irving Fisher en het a-metallisme, en komt daarbij tot de conclusie, dat als de overheid zich in haar geldpolitiek

behoorlijk wil gedragen (als ze dat niet wil, deugt geen enkel geldstelsel), het a-metallisme een betere oplossing biedt dan de gouden standaard. Een belangrijke voorwaarde daarbij is, dat de macht van de centrale banken wordt versterkt. In feite is dit laatste niets minder dan een prelude op de Wet Toezicht Kredietwezen.

Het tweede artikel: „Over de toepassing van de gouden standaard” uit 1933, houdt een pleidooi in voor het loslaten van de gouden standaard door Nederland, nadat de Verenigde Staten ditzelfde hadden gedaan en alleen Frankrijk als belangrijke economische partner met de gouden standaard was overgebleven.

Daarna volgt zijn afscheidscollege van Rotterdam uit 1934 over „De waardevastheid van het geld”. Deze theoretische beschouwing sluit in belangrijke mate aan bij het preadvies uit 1929.

Het monetair dogmatische Nederland van de eerste helft der jaren dertig heeft lang, te lang, vastgehouden aan de gouden standaard, waardoor als gevolg van het te geringe succes van de deflatiepolitiek de werkloosheid hoog was. Het is dan ook niet te verwonderen dat het artikel van Prof. Verrijn Stuart in „Economisch-Statistische Berichten” van 7 oktober 1936 naar aanleiding van de devaluatie van de gulden, dat als volgende in de bundel is opgenomen, een geest van dankbaarheid ademt. Reeds enige jaren tevoren had hij voor deze maatregel gepleit.

Dan volgt een artikel uit „De Econo-

mist” van 1947 over de „Nieuwe regeling van het Nederlandse muntwezen” n.a.v. de indiening van een ontwerp-muntwet bij de Tweede Kamer. Dit wetsontwerp was voorbereid door een regeringscommissie onder voorzitterschap van Prof. Verrijn Stuart. Wij zouden dit artikel aan een ieder ter lezing willen aanbevelen, niet alleen vanwege het belang van de nieuwe regeling van het muntwezen, maar veel meer nog omdat het in kort bestek een compleet beeld geeft van de geschiedenis van het Nederlandse muntwezen vanaf het Pond Hollands en het Dortsch Schild tot aan onze huidige zilveren, nikkelen en bronzen pasmunten.

In de Muntwet van 1948 bleven, in belangrijke mate uit prestige-overwegingen, de zilveren gulden en rijksdaalder gehandhaafd, zij het voorschands slechts de jure; in de behoefte aan deze munten werd voorzien door de uitgifte van muntbiljetten. Pas in de loop van de jaren vijftig werden de zilveren guldens en rijksdaalders wederom in circulatie gebracht. Verrijn Stuart was in 1947 voorstander van vervanging van de zilveren gulden en rijksdaalder door nikkelen munten. Met het oog hierop is het interessant te constateren, dat vorig jaar september bij de Tweede Kamer een wetsontwerp is ingediend tot wijziging van de Muntwet 1948 in die zin, dat de uitgifte van nikkelen guldens en rijksdaalders wordt mogelijk gemaakt.

„Economische toenadering en integratiestreven in West-Europa” is de titel van het volgende artikel, uit 1959, dat uitvoerig de ontwikkeling van het integratiestreven in West-Europa schetst, uitmondend in een behandeling van de toen net op gang gekomen E.E.G. en de op stapel staande E.V.A., waarbij in het bijzonder de nadruk valt op de noodzaak van een zo groot mogelijke openheid van deze beide blokken.

Als laatste in deze bundel is opgenomen een preadvies voor de accountantsdag in 1961 over „Structurele veranderingen in de internationale monetaire betrekkingen”. Daarin wordt aan de orde gesteld de vraag naar de verenigbaarheid van de belangrijkste doeleinden van economische politiek, te weten een stabiel prijspeil, een evenwichtige betalingsbalans en volledige werkgelegenheid, in een stelsel van vaste wisselkoersen, terwijl daarnaast het vraagstuk van de internationale liquiditeiten de nodige aandacht krijgt. Hierbij treedt wederom de twijfel aan de waarde van het goud voor een goed func-

tionierend geldstelsel aan de dag.

Tot slot van deze bespreking, die in hoofdzaak het karakter van een opsomming draagt, vragen wij ons af of de prijs voor deze, geheel uit herdrukken van overigens uitstekende artikelen bestaande, bundel niet wat te hoog is uitgevallen, waardoor misschien een kleinere lezerskring wordt bereikt dan zij verdient.

Waddinxveen.

Drs. G. DE MAN.

Dr. C. M. Storm: Marketing en distributie. H. E. Stenfert Kroese, Leiden 1966, 240 blz., f. 18.

DEZE dissertatie is onder leiding van Prof. Dr. F. L. van Muiswinkel tot stand gekomen, terwijl de schrijver in belangrijke mate heeft kunnen putten uit het ervaringsmateriaal van de N.V. Albert Heijn. Verder heeft de schrijver een zelfs voor dit onderwerp omvangrijke literatuur geraadpleegd.

Onder marketing verstaat de schrijver „de zienswijze (sic), dat de aanpassing aan de tegenpartij op de markt, hetzij passief, hetzij door deze te beïnvloeden, de sleutel vormt voor de afzet en voor de bewerking van de markt” (blz. 49). „Het benadrukken van de uiteindelijke verbruiker in het voortstuwingsproces, doet zowel voor de productie als voor de distributie gelijkgerichte belangen ontstaan” . . . . . „De vereiste coördinatie tussen producent en distributeur leidt naar een commerciële en technische procesbeheersing” (blz. 223).

Wij kunnen hier niet anders dan een „harmonie économique” in zien, die o.a. tot vrijwillig-filiaalbedrijven met zelfstandige fabrikanten zou kunnen leiden. Met deze gedachte is immers in de kringen van de vrijwillig-filiaalbedrijven, wel eens gespeeld. Maar op blz. 224 klinken ineens heel wat minder harmonieuze, zij het o.i. meer realistische, geluiden. Wij citeren weer: „Het accepteren van de marketing-gedachte plaatst de distributie in een belangrijke positie” . . . . . „Op grond van deze directe relatie met de consument neemt de distributeur een sterkere plaats in bij de voortstuwingsstroom” . . . „Naast deze moderne distributeur staat de producent, die tracht te komen tot een zo goed mogelijk artikel-imago. Met het opwekken van voorkeuren bij de consument voor deze artikelen, probeert hij zich minder afhankelijk te maken van de distributeur. Tussen producenten en distributeurs wordt nu een ware strijd gevoerd om het initiatief in de bewerking van de markt”.

Op de volgende bladzijde (225) komt de „harmonie économique” weer aan bod. „Niet het uitspelen van macht is hierbij een teken van zelfstandigheid, maar het onderling laten aansluiten van de commerciële en technische activiteiten. Het gemeenschappelijk streven naar beheersing van de commerciële en technische processen bij de voortstuwings van de goederenstroom, vormt de weg naar het optimaliseren van de ondernemerspremies van beiden” . . . „Het efficiency-onderzoek tracht door het bestuderen van het gehele terrein van de productie en de distributie, tot een verhoging van de productiviteit te komen. Hierbij vallen de scheidslijnen tussen productie en distributie weg, waardoor de aanpassing tussen beide wordt gewaarborgd”.

Maar weer een bladzijde verder en tevens de laatste (226) komen de belangentegenstellingen weer tevoorschijn. „De wezenlijke inhoud van de marketing-gedachte vormde het primairstellen van de afzet en het verleggen van het accent van de producent naar de tegenpartij op de markt” . . . „Op grond van het dienst-imago van de distributeur is het voor de consument mogelijk zich met de distributeur te identificeren, waardoor de band tussen

consument en de artikelen van de producent in vele gevallen wordt verzwakt”.

Het komt ons voor dat deze groepering van citaten kenmerkend is voor de studie van Dr. Storm. Hij produceert zeer veel gedachten, maar als een goed koopman houdt hij alle wegen open. Hoewel hij vele in beweging zijnde problemen behandelt, o.a. de kostenverbijzondering in de detailhandel, de opbouw van assortimenten, de verhouding tussen fabrikantenmerk en handelaarsmerk, de vaste prijs van merkartikelen, hebben wij nergens een werkelijke verdieping van de problematiek en slechts zelden een scherpe formulering van de tegengestelde opvattingen gevonden. Zijn bijdrage tot de theorie van de commerciële economie is dientengevolge bescheiden gebleven.

Delft. Prof. Dr. W. J. VAN DE WOESTIJNE.

PROF. DR. G. TH. J. DELFGAAUW

INLEIDING TOT DE ECONOMISCHE WETENSCHAP

THEORIE VAN HET
PROCES DER PRIJSVORMING

Een greep uit de vele gunstige beoordelingen :

De Amsterdamse hoogleraar publiceert hiermede een uitmuntend werk gewijd aan de theorie der prijsvorming en de inkomensvorming.

Prof. G. Eyskens in Tijdschrift voor Economie

Delfgaauw is overtuigd van de blijvende betekenis van de prijsleer voor het inzicht in het economisch aspect van onze samenleving. Allen die zijn boek grondig bestuderen, zullen die overtuiging delen. Delfgaauw heeft verscheidene kringen van belangstellenden een grote dienst bewezen.

Prof. A. Heertje in Econ. Stat. Berichten

Voor wie zich in de moderne prijstheorie wil verdiepen is het boek van Delfgaauw een onmisbare gids.

Prof. Dr. W. J. van de Woestijne in Het Parool

Wat ontbrak was een goed leerboek voor deze algemene theorie tot het peil dat in het raam van de studie in de economie voldoende kan worden geacht. Dit boek hebben wij nu.

Prof. Dr. P. B. Kreukniet in Orbis Economicus

PRIJS : f 24,—

U kunt deze uitgave rechtstreeks bestellen bij :

**N.V. Uitg. Mij. v.h. G. Delwel,
Oranje Buitensingel 14, Den Haag**

Ook verkrijgbaar in de boekhandel

DIT waardevolle research-rapport is te danken aan interdisciplinair teamwerk. Daarbij waren de volgende instellingen betrokken:

- Rijksuniversiteit te Groningen,
- Maatschap van Organisatie Adviseurs,
- Gemeenschappelijk Instituut voor Toegepaste Psychologie,
- Economisch Instituut van de R.K. Hogeschool.

De publikatie heeft betrekking op voorbereiding en waarneming van drie cursussen tijdens welke een bedrijfsspel werd gespeeld door steeds vier groepen van vier deelnemers per groep. In totaal betrof het dus 48 cursisten. Bij de organisatie, observatie en evaluatie van deze cursussen was in totaal een 20-tal personen betrokken, merendeels verbonden aan de genoemde instellingen.

Het boek bestaat, behalve uit een proloog en een epiloog, uit drie delen die elk hun eigen functie hebben en waarvoor de belangstelling sterk afhankelijk zal zijn van de speciale interessesfeer van de lezer.

Het wetenschappelijk zwaartepunt ligt in deel II. Kennisneming hiervan is vooral voor sociaal-psychologen en organisatiekundigen van belang. De bedrijfsspelsituatie die in de delen I en III wordt besproken, is uitgangspunt geweest voor het in deel II behandelde onderzoek naar het verband tussen besluitvormingspatroon en bedrijfs-(spel)resultaat. Het onderzoek diende ter toetsing van de hypothese dat naarmate dat patroon een sterkere centraliteit van beslissing vertoonde, de resultaten gunstiger zouden zijn.

Ter karakterisering van de besluitvormingspatronen werd het aantal bijdragen van elke deelnemer aan de communicatie in zijn team vastgelegd. Als communicatie-categorieën werden daarbij onderscheiden:

- A. *Informatie*, feitelijk of technisch procedureel.
- B. *Evaluatie* en overwegingen, argumenten, steun en oppositie, uitwerken en verhelderen.
- C. *Richtlijn* voor doen of niet doen, voorstel tot oplossing.
- D. *Beslissing*.

De bovengenoemde hypothese werd door de waargenomen spelen niet bevestigd. In de epiloog wordt dit op zichzelf al een belangrijke uitkomst

genoemd. Het is echter de vraag of deze uitkomst niet te zeer bepaald is door de speciale omstandigheden waaronder de beslissingsprocessen zich afspeelden. Dit zou eventueel als een algemeen bezwaar aangevoerd kunnen worden tegen dit soort onderzoek in spelsituaties.

Voor een zo sceptische houding behoeft echter geen reden te zijn. Deel II bevat namelijk veel materiaal dat grondslag kan zijn voor verder onderzoek in spelsituaties waarbij een grotere overeenstemming met praktijk-situaties tot stand is gebracht. Vooral ook de uitvoerige verslaggeving over de onderzoeksmethoden die zijn toegepast, zal van nut zijn voor verder onderzoek. Uit het bovenstaande blijkt dat het wetenschappelijk onderzoek dat in deel II wordt besproken, niet gericht is op het verdiepen van inzicht in leersituaties.

Voor een goed begrip van deel II is kennisneming van de delen I en III een noodzakelijkheid. In deel I worden (na een inleiding over het bedrijfsspel

als leersituatie) de spelsituatie, het toegepaste spelmodel, de spelregels en de terugrapportering aan de spelers behandeld. In deel III wordt de speladministratie beschreven en worden de feitelijke spelresultaten en de stijltyperingen van de spelteams vermeld. Voor hen die zich op de hoogte willen stellen van de mogelijkheden van bedrijfsspelen en daarmee zelf praktische ervaring willen opdoen, bieden de delen I en III een nuttige bron van informatie. Het is daarvoor niet nodig grondig kennis te nemen van deel II.

Wanneer men de inhoud van de publikatie in zijn geheel overziet, kan men concluderen dat voor het volledig tot zijn recht laten komen van het bedrijfsspel als leersituatie, nog een vicieuze cirkel doorbroken moet worden. Men moet namelijk een goed inzicht hebben in de feitelijke besluitvormingsprocessen vóór men een bedrijfsspel optimaal kan gebruiken als leermiddel voor een beter verloop van die processen. Omgekeerd is een bedrijfsspel een van de weinige middelen om een beter inzicht in die processen te verkrijgen. In ieder geval kan worden gesteld dat de hier besproken publikatie een bijdrage levert tot het doorbreken van die vicieuze cirkel.

Rotterdam. Prof. Ir. T. J. BEZEMER.

Aangifte

MOEILIJKE weken zijn weer aangebroken; in vele huiskamers prakkezeert het gezinshoofd zich suf en moet door de overige huisgenoten met gedempte stem worden gesproken om de zich pijnigende hersens van *pa* niet nog meer te kwellen. Nóg lijkt er voldoende tijd te resten, doch fatale data plegen helaas snel te naderen. Terwijl de dagen lengen, nemen de zorgen toe. Kortom, het belastingaangifteseizoen is weer aangebroken.

Die zorgen worden evenwel in aanzienlijke mate weggenomen door de diverse gidsen en gidsjes bij de aangifte, die vele uitgevers, tuk op het veroveren van een deel van de steeds lucratiever „aangiftemarkt” (het invullen van het biljet wordt steeds moeilijker, het aantal I.B.-belastingplichtigen steeds groter) dezer dagen laten verschijnen.

In dit gezelschap heeft zich dit jaar ook uitgeverij Kluwer gevoegd, die een „Kleine Belastinggids” (126 blz., f. 3,50) het licht deed zien, welke evenals de bekende *Belasting-Almanak* van Elsevier (12de jaarlijkse editie, 256 blz., f. 5,90) het aangiftetiljet stap voor stap volgt.

Het verschil tussen beide is dat de eerste zich richt op de aangifte I.B. en de tweede ook zeer veel aandacht besteedt aan de aangifte *Vermogensbelasting*. Kluwers gids is voorts wat beknopter en daardoor vaak ook overzichtelijker; Elseviers gids is uitgebreider, geeft veel voorbeelden en gaat diep in op details, is daardoor meer geschikt voor degenen, die een wat gecompliceerde inkomensstructuur hebben.

Komt u er helemaal niet meer uit, ach dan vindt u zeker in de *belastingconsulent* een steun en toeverlaat, zij het dan dat deze iets duurder zal zijn dan de gidsen en gidsjes. U moet het maar als een investering beschouwen.

DR

HET bovengenoemde boek kan worden beschouwd als een vrucht van Lewis' belangstelling enerzijds voor de economische planning in het algemeen, welke o.a. in de jaren veertig heeft geleid tot het schrijven van *The Principles of Economic Planning*¹⁾, en anderzijds voor de vraagstukken rond de economische ontwikkeling, welke o.a. in de jaren vijftig resulteerde in *The Theory of Economic Growth*²⁾. Ik aarzel niet het laatstgenoemde boek, waarin de samenhang is geschetst tussen alle factoren (en dus niet alleen de economische) die de ontwikkeling van een volkshuishouding bepalen, het beste standaardwerk te noemen dat op dit gebied verschenen is. Wanneer we Singers' definitie van economische ontwikkeling aanhouden („Development is Growth plus Change”) biedt *The Theory of Economic Growth* zeer zeker nog meer dan de titel belooft.

Ook de verdienste van Lewis' jongste boek is dat het zich niet beperkt tot een theoretisch-economische analyse. In dit boek is getracht zoveel mogelijk factoren aan te geven die de effectiviteit van de ontwikkelingsplanning bepalen. Daarom wordt, behalve aan planning-technieken en aan de inhoud van een ontwikkelingsplan, veel aandacht besteed aan de mogelijkheden tot uitvoering van een plan (vandaar ook de ondertitel van het boek). „In making a Plan, technique is subsidiary to policy” schrijft Lewis in het voorwoord; een dergelijke nadruk kan natuurlijk slechts gelegd worden door iemand die niet louter theoreticus is, maar zich ook in de praktijk met planning heeft beziggehouden. Dat heeft Lewis, die meedeelt dat hij tijdens het schrijven van *The Theory of Economic Growth* nog geen ervaring had met de in *Develop-*

ment Planning behandelde problemen, gedurende de laatste jaren zeer zeker gedaan.

Het boek opent met een hoofdstuk getiteld „Patterns of Planning”, waarin een aantal eisen wordt geformuleerd waaraan een ontwikkelingsplan moet voldoen. De nadruk op de mogelijkheden tot uitvoering komt met name tot uiting in de conclusie dat het nut van het opstellen van projecties gebaseerd op een macro-economisch model van de volkshuishouding in zijn geheel niet zozeer is gelegen in de interdependentie van de particuliere en de publieke sectoren, omdat daarmee in een ontwikkelingsland zeer wel rekening gehouden kan worden bij het opstellen van een plan voor alleen de publieke sector. Lewis acht dit nut afhankelijk van de mate van controle die de overheid over de particuliere sector uitoefent: hoe effectiever deze controle, hoe belangrijker een programma voor de particuliere sectoren om een waarborg te hebben dat onderling consistente beslissingen genomen zullen worden (o.i. kan echter evenzeer gesteld worden dat de noodzaak daartoe uit dien hoofde juist toeneemt naarmate de genoemde controle minder effectief is).

Doch het opstellen van projecties voor de volkshuishouding in haar geheel — vooropgesteld dat deze gebaseerd zijn op goede statistieken — heeft, ook wanneer de overheid daaraan zelf niet zozeer behoefte zou hebben bij het uitstippelen van een ontwikkelingsbeleid, toch een belangrijke — namelijk indicatieve — betekenis, doordat deze macro-relaties aan allen die het aangaat een duidelijk inzicht verschaffen in de ontwikkelingsmogelijkheden. De kern van de planning met betrekking tot de particuliere sector ligt dan ook in het uitstippelen van een beleid dat door het wegnemen van belemmeringen voor het particulier initiatief een stimulans inhoudt tot een effectieve aanwending van de in deze sector ter beschikking staande produktiemiddelen. Om dat te verwezenlijken zal een ontwikkelingsplan een aantal elementen moeten bevatten (door Lewis op blz. 22 gegroepeerd in een achttal categorieën en op blz. 269 e.v. nader toegelicht) gericht op de vergroting van het ontwikkelingspotentieel (en dus betrekking hebbend op de ontwikkeling

van de natuurlijke hulpbronnen en de infrastructuur en op het verwerven van kapitaal, alsmede geschoolde en ondernemersarbeid) en op de verbetering van het institutionele kader (overheidsadministratie, wetgeving, marktregelingen, kredietinstellingen e.d.) om zodoende activiteiten in de particuliere sector te stimuleren en in de juiste banen te leiden.

Het is niet eenvoudig om in het kort bestek van een boekbespreking het betoog van de auteur volledig recht te doen wedervaren. We hebben het niettemin getracht omdat we een kanttekening bij dit betoog willen plaatsen. Het is aan geen twijfel onderhevig dat economische ontwikkeling afhankelijk is van de reactie van boeren, arbeiders, ondernemers enz. op de mogelijkheden gecreëerd om deze ontwikkeling tot stand te brengen. Om een zo groot mogelijke participatie in het ontwikkelingsproces te verkrijgen, zal in het ontwikkelingsbeleid ruime aandacht geschonken moeten worden aan de wijze waarop personen in de particuliere sector dienen te worden gestimuleerd en aangespoord om bepaalde activiteiten te ontplooiën. Lewis wijst daar in dit boek dan ook terecht voortdurend op. We willen hier echter direct aan toevoegen dat deze gedachtengang slechts dan compleet is wanneer de economische orde als gegeven wordt verondersteld. Hier wreekt zich o.i. het feit dat Lewis in dit boek over ontwikkelingsplanning vooral spreekt over planning op korte en middellange termijn, hetgeen in feite impliceert dat de economische orde een datum is. In de lange-termijnplanning daarentegen, waaraan Lewis niet veel aandacht besteedt, kunnen wijzigingen in de economische orde worden geprojecteerd ten einde de aanwending van middelen om de gekozen doeleinden te bereiken te doen plaatsvinden in een optimaal institutioneel kader. Hetgeen Lewis hier stelt blijft van kracht, doch vooraf dient een keuze gedaan te worden omtrent

¹⁾ W. A. Lewis: „The Principles of Economic Planning”, George Allen and Unwin Ltd., Londen 1949.

²⁾ W. A. Lewis: „The Theory of Economic Growth”, George Allen and Unwin Ltd., Londen 1955.

**Binnenkort
gaat in dit
blad een
„ontwikkelings-
kroniek”
verschijnen
HOUDT E.-S.B. IN
DE GATEN!**

het geheel van instellingen en instrumenten waarbinnen de desbetreffende activiteiten worden ontplooid.

Hoofdstuk II van het boek is getiteld „Plan Strategy”. Het bevat een inleiding over de interdependenties in een volkshuishouding en enkele paragrafen handelend over de planning met betrekking tot een aantal afzonderlijke categorieën: de buitenlandse handel, de keuze tussen kapitaalintensieve en arbeidsintensieve produktietechnieken, de werkgelegenheid, belastingen en besparingen, inflatie, de inkomensverdeling, de overheidsdiensten, de buitenlandse hulp en de regionale ontwikkeling binnen een land. Al deze paragrafen zijn stuk voor stuk juweeltjes: steeds wordt in het bestek van een kleine twintig bladzijden alles aangeduid wat in dat verband aangeduid dient te worden, waarbij een duidelijk inzicht wordt gegeven in de problemen rond de keuze van doeleinden en middelen in de ontwikkelingspolitiek.

Vaak mondt een dergelijke analyse uit in een vuistregel of een kengetal, betrekking hebbend op de kwantitatieve aspecten van de keuze der instrumenten. Zo geeft Lewis kengetallen met betrekking tot de wenselijke grootte van steden (blz. 73), aanbevelingen met betrekking tot de verhouding tussen de beloning voor ongeschoolde arbeid en de lonen in de landbouw (blz. 94), de hoogte der winstbelasting (blz. 95), de „enrolment ratio” voor het lager onderwijs (blz. 109), het percentage dat de overheidsinkomsten van het nationaal inkomen dient uit te maken (blz. 115/6 en 158), de gewenste belastingstructuur (blz. 121, 125/6 en 128), mogelijke groeipercentages (blz. 155 en 164/5), de tijd nodig voor het opstellen van een ontwikkelingsplan (blz. 21 en 248) enz. Hoewel het betoog tegen de achtergrond waarvan deze kengetallen vermeld worden steeds bijzonder logisch is, volgt het kengetal zelf niet in alle gevallen direct uit de redenering, terwijl ook wanneer dat wel zo is de nodige voorzichtigheid betracht zal moeten worden bij de hantering van deze getallen. Dat geldt natuurlijk altijd voor kengetallen; meestal vermeldt Lewis dan ook duidelijk de vooronderstellingen die aan de cijfers ten grondslag liggen. Het gevaar is echter niet denkbeeldig dat deze getallen — immers gepresenteerd in een boek geschreven voor de „intelligent layman” — een zelfstandig leven gaan leiden.

Het derde hoofdstuk is getiteld „The Arithmetic of Planning”. Daarin wordt aan de hand van een aantal onderling

samenhangende rekenvoorbeelden nagegaan wat de keuze van een bepaald groeipercentage van het bruto binnenlands produkt betekent voor de verschillende sectoren van de volkshuishouding, de componenten van het nationaal inkomen, de benodigde hoeveelheden kapitaal en arbeid enz. Dit wordt geïllustreerd met een groot aantal eenvoudige tabellen (rekeningen uit een nationaal rekeningenstelsel, confrontatie van middelen en bestedingen, input-output matrix, flow of funds tabel, manpower budget e.d.) die onderling consistent zijn en tezamen een helder inzicht verschaffen in de samenhang binnen de volkshuishouding. Het zou wellicht aanbeveling verdienen om dit hoofdstuk te lezen voor men aan hoofdstuk II begint, zodat de economische categorieën die in hoofdstuk II besproken worden duidelijker in hun onderlinge samenhang worden begrepen; daardoor kan tevens Lewis' impliciet pleidooi voor „balanced growth” beter tot zijn recht komen.

Het laatste hoofdstuk is getiteld „The Planning Process” en handelt over de organisatie van de planopstelling. Hierin toont Lewis zich een voorstander van de gedachte, het planbureau onder de directe verantwoordelijkheid van de eerste minister te brengen, terwijl hij verder bepleit degenen die een plan moeten uitvoeren reeds bij de opstelling daarvan te betrekken ten einde een zo groot mogelijke acceptatie, en dus de implementatie, van het plan te verzekeren.

Natuurlijk rijzen er bij de bestudering van dit boek ook een aantal vragen op ondergeschikte punten. Levert regionale planning niet meer theoretische problemen dan Lewis suggereert (blz. 75)? Wijst Lewis het argument dat uitgaven verricht ten behoeve van het onderwijs een investering betekenen niet iets te gemakkelijk van de hand door te stellen dat onderwijs net als andere vormen van sociale dienstverlening op zichzelf reeds wenselijk is vanuit het oogpunt van de consumptie (blz. 102)? Brengt niet juist inflatie meer dan belastingheffing als middel tot financiering van de kapitaalvorming het evenwicht op de betalingsbalans en het investeringspatroon in gevaar (blz. 137; is dit wellicht een drukfout)?

Wij betwijfelen vervolgens of het nut van een input-output matrix bij de planning der investeringen zóveel minder is wanneer de investeringen vooral toeneming van de export of importsubstitutie beogen, dan wanneer het gaat om een toeneming van de binnen-

landse vraag, dat gesteld kan worden (vgl. blz. 242) dat een dergelijke tabel in het eerste geval zelfs irrelevant is. Wordt het nut van het onderzoeken wat de invloed is op de vraag naar andere produkten daarbij niet te zeer onderschat, ook al betreft het waarschijnlijk een land in het beginstadium van zijn ontwikkeling? Ten slotte: kan de beoordeling van afzonderlijke investeringsprojecten, waaraan Lewis slechts enkele bladzijden wijdt, niet beter beschouwd worden als een integrerend onderdeel van het opstellen van een ontwikkelingsplan, waarbij de gehanteerde criteria volledig in overeenstemming moeten zijn met de op macro- en sectorniveau geformuleerde projecties? Lewis wil weliswaar uitgaan van de maatschappelijke kosten, terwijl hij de waardering van de maatschappelijke opbrengst voorstelt aan de hand van de privaateconomische opbrengst en de externe effecten, doch hij werkt dit niet uit. Hij suggereert daarentegen dat pas in extreme gevallen, bijv. wanneer het een zeer groot project betreft, de bijdrage tot de toeneming van het nationaal inkomen beschouwd hoeft te worden (blz. 257/8).

Wij willen deze bespreking besluiten met een hartelijke aanbeveling: niemand die in ontwikkelingsprogrammering geïnteresseerd is mag dit boek ongelezen laten. Dat geldt zowel voor hen die zich reeds lang met deze vraagstukken bezighouden als voor de „intelligent laymen” voor wie Lewis dit boek geschreven heeft. Voor de laatsten is het boek ook zeer toegankelijk: er worden vele goedgekozen voorbeelden gegeven, terwijl na iedere paragraaf een korte samenvatting in punten is opgenomen. Het boek wordt gekenmerkt door een logisch betoog, met duidelijk daaruit voortvloeiende conclusies. Een aantal van de hierboven gemaakte kritische opmerkingen heeft dan ook met name betrekking op gedeelten van het betoog waarin de „enerzijds . . . anderzijds”-aanpak kennelijk welbewust is vermeden, waardoor dit betoog aan duidelijkheid heeft gewonnen, doch juist daardoor aanleiding geeft tot het stellen van vragen. Dat is trouwens een der belangrijkste functies van een dergelijk boek. De opmerkingen beogen dan ook geenszins afbreuk te doen aan de betekenis van Lewis' jongste boek; integendeel het vormt een belangrijke bijdrage tot het inzicht in de problematiek van de economische ontwikkeling en de wijze waarop deze problemen aangepakt kunnen worden.

Krimpen aan de Lek.

J. P. PRONK.

Recente publikaties

Een nieuwe serie paperbacks

ONGEVEER een jaar geleden zag een nieuwe reeks paperbacks het licht: de serie „Wereldakademie”. De zoveelste, zal de lezer vermoeid denken. Deze serie heeft evenwel twee bijzondere kenmerken. In de eerste plaats verschijnen namelijk de deeltjes ervan in vele talen en vele landen tegelijkertijd. In de tweede plaats is het een wetenschappelijke reeks, waarin echter het visuele element een belangrijke rol speelt en wat meer is, tekst en beeld vormen één geheel. De typografische verzorging is een lust voor het oog; het wetenschappelijk peil is populair in de beste betekenis van het woord. De prijs is voor boekjes, die zo veel illustratiemateriaal bevatten, bijzonder laag. Voor Nederland worden zij uitgegeven door W. de Haan, Hilversum, en J. M. Meulenhoff, Amsterdam.

Blijkens de folder zijn vele belangrijke uitgaven in voorbereiding, o.a. van T. B. Bottomore, S. Dresden, J. Kuczynski en J. Tinbergen. Graag noemen wij de eerste vijf in de reeks verschenen delen:

R. L. Gregory: Visuele waarneming. De psychologie van het zien (Eye and brain. Vert. door Mw. E. M. A. Kraak-de Looze), 254 blz., f. 9,50.

Hierin wordt beschreven wat prof-ondervindelijk over het proces „zien” is vastgesteld — zowel fysiologisch als psychologisch. Het geeft mede een algemene theorie over gezichtsbedrog.

Jagdish Bhagwati: Toegepaste ontwikkelingseconomie (The economics of underdeveloped countries. Vert. door Victor Halberstadt), 253 blz., f. 9,50.

Dit deeltje wordt binnenkort in *E.-S.B.* besproken.

David Caute: De linkse traditie in Europa (The left in Europe since 1789. Vert. door A. Nuis), 255 blz., f. 9,50.

Caute opent zijn boekje met een poging het begrip „links” te definiëren, geeft dan een overzicht van de opkomst van „links” in verschillende landen van Europa, met de problemen: „revolutie of evolutie”, „democratie of dictatuur”, „kapitalisme of socialisme”. Aan de hand van de gebeurtenissen in kritieke revolutiejaren worden de factoren vergeleken die de loop van revoluties bepalen, m.a.w. een „anatomie van de revolutie”.

In zijn beschrijving van „links aan het bewind” geeft Caute een duidelijk beeld van de tweelichtigheid die bij linkse partijen, die aan de macht zijn, dikwijls valt te constateren wanneer het gaat om nationalisme — internationalisme — patriotisme. Ten slotte behandelt Caute de sociologie van „links” en tracht een antwoord te vinden op de vragen: welke klassen van de maatschappij hebben in het algemeen „links” gesteund, waar, wanneer en waarom?

Peter Hall: Zeyen wereldsteden. Problemen van groei en leefbaarheid (The World Cities. Vert. door Mej. Drs. M. G. Schenk m.m.v. Mevr. Drs. P. F. van den Berg-Brouwer), 252 blz., f. 9,50.

Dit deeltje werd reeds in *E.-S.B.* besproken en wel door Prof. Dr. W. Steingenga in het nummer van 2 november 1966, blz. 1143.

Diversen

Dr. J. L. Bouma: Ondernemingsdoel en winst. Een confrontatie van enkele theorieën van het ondernemingsgedrag. Bedrijfseconomische Monographiën XLII. H. E. Stenfert Kroese, Leiden 1966, 243 blz., f. 28.

Zoals de ondertitel reeds aangeeft wordt in dit boek een aantal uiteenlopende theorieën van het ondernemingsgedrag, uiteenlopend met name t.a.v. de veronderstellingen inzake de doelstellingen van de onderneming, tegenover elkaar gezet.

In hoofdstuk I wordt „the theory of the firm”, de onderneming in de sociaal-economische prijs- en produktietheorie, belicht. In het tweede hoofdstuk wordt nagegaan in hoeverre het bestaan van onzekerheid van invloed kan zijn op de doelstructuur van de onderneming. Houdt men verder rekening met de invloed van de scheiding tussen leiding en eigendom, dan blijkt de winst (als maatstaf van wat de onderneming als entiteit gedurende een bepaalde periode „beter-af” is geworden als gevolg van haar activiteiten) onbepaalbaar te zijn, tenzij men bijzondere veronderstellingen invoert. In het derde hoofdstuk wordt vervolgens aandacht geschonken aan de Nederlandse bedrijfseconomische opvattingen, zoals die zijn vertolkt in de leer van de vervangingswaarde. In hoofdstuk IV wordt een poging gewaagd het bedrijfseconomische model uit te bouwen en te dynamiseren door aan-

Robert C. North: Het Chinese communisme (Chinese Communism. Vert. door F. G. van der Poll), 249 blz., f. 9,50.

De oorsprong van de Chinese revolutie wordt door de schrijver in een vrij ver verleden gevonden. Hij laat ons zien: China als economisch vazal van het Westen sedert het eind van de 18e eeuw, de anti-keizerlijke krachten na de eerste wereldoorlog, de strijd om de macht nadien tussen communisten en nationalist met als hoogtepunt de Grote Mars. Tevens worden de methoden en politieke gedragslijn van het Peking-regime onder de loep genomen: hoe de marxistisch-leninistische ideeën aan de omstandigheden in China werden aangepast en hoe het regime erin slaagde de machinerie van een streng gereguleerde staat in de hand te houden (tot 1966 moeten wij er nu aan toevoegen).

sluiting te zoeken bij de theorie van het interne ondernemingsgedrag („behavioral theory of the firm”).

Het boek is afgesloten met een beschouwing over de bepaling van de uitkeerbare winst in het kader van een intern gedragsmodel. De uitkeerbaarheid wordt in verband gebracht met een aantal aspecten van de financiële structuur. In deze interpretatie is de winst niet uitsluitend of voornamelijk het doel van de ondernemingsactiviteit; het uitkeerbare vermogenssurplus heeft veeleer het karakter van een binnen bepaalde grenzen noodzakelijk „bijprodukt” van een voor de verschillende in de onderneming samenwerkende participanten aanvaardbaar proces.

S. Brouwer: Beurs en effectenhandel. Vijfde, herziene en uitgebreide druk. J. H. de Bussy, Amsterdam 1966, 438 blz., f. 24,50.

Hét handboek voor iedere belangstellende, hét naslagwerk voor de vakman, vooral ook omdat de auteur zich nauwgezet beijvert in iedere herdruk steeds de recente ontwikkelingen in het beurs- en effectenwezen weer te geven.

Zo werd in deze vijfde druk aandacht gewijd aan de oprichting van het Centrum voor Fondsenadministratie, het rapport van de Commissie-Verdam, nieuwe fiscale maatregelen enz. Voorts werd een geheel nieuw hoofdstuk

opgenomen, een beschrijving van de gang van zaken op de voornaamste buitenlandse beurzen.

J. van der Woud: Effecten. Beschouwingen over effectenvormen in hun historisch en onderling verband. Agon Elsevier, Amsterdam/Brussel 1966, 256 blz., f. 27,50.

Uit het woord vooraf van de schrijver:

„In een tijd waarin vermogens- en bezits-spreiding van overheidswege wordt voorgestaan en gepropageerd, is bij een groeiende groep belangstellenden de behoefte aan een goed en duidelijk inzicht in het complexe begrip „effecten” sterk gestegen. Door een diepgaande beschouwing van de verschillende effectenvormen in hun historisch en onderling verband alsmede door een uitvoerige behandeling van de problemen die zich hieromtrent kunnen voordoen, heb ik — gesteund door een omvangrijke bronnenstudie — getracht aan deze behoefte tegemoet te komen”.

Volstaan wij verder met de (verkorte) inhoud weer te geven: Woord vooraf; H. 1. Obligaties, 1.1. historische achtergronden, 1.2. soorten van obligaties, 1.3. bescherming tegen geldontwaarding, 1.4. de converteerbare obligatie, 1.5. rentevarianten - bijzondere waardepapieren, 1.6. de uiterlijke vorm van obligaties, 1.7. aflossen van obligaties, 1.8. beschermingscomités, 1.9. de Grootboeken, 1.10. Beleggersfront - rentegamma; H. 2. Pandbrieven, 2.1. enige algemene begrippen, 2.2. pandbrievenpolitiek; H. 3. Aandelen, 3.1. soorten van aandelen, 3.2. de macht in de N.V., 3.3. popularisering van effecten, 3.4. enige bijzondere waardepapieren, 3.5. teloorgaan van effecten, 3.6. administratiekantoren, 3.7. dividend en dividendpolitiek, 3.8. aflossen van aandelen; H. 4. De emissie, 4.1. het emissiebedrijf, 4.2. de emissiekoers, 4.3. het prospectus, 4.4. wijzen van uitgifte, 4.5. inschrijving op en toewijzing bij emissies, 4.6. interne financiering; Geraadpleegde en aanbevolen literatuur; Register.

H. Linnemann: An Econometric Study of International Trade Flows (Contributions to Economic Analysis, 42). North-Holland Publishing Company, Amsterdam 1966, 234 blz., f. 28.

Hoofddoel van deze studie is een verklaring te geven van de omvang van de onderlinge handelsstromen van 80 landen, d.w.z. van 6.300 individuele handelsbewegingen. Het onderzoek, verricht aan het Nederlandsch Economisch Instituut en opgenomen als bijlage VI in Tinbergens *Shaping the*

World Economy (Ned. vertaling: *Naar een nieuwe wereld-economie*), vormde min of meer het uitgangspunt. Linnemann geeft de in de betreffende „pilot study” gevonden vergelijking een hechter theoretisch fundament en verfijnt deze door er nog enkele verklarende variabelen in op te nemen.

Euromarkt-zakboek. Onder hoofdredactie van **Drs. A. van Tilburg.** N. Samsom, Alphen aan den Rijn 1966, losbl. in band, f.

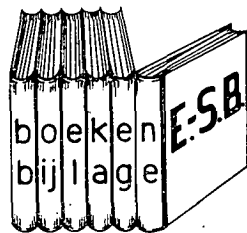
Vele publikaties zien het licht over de gebeurtenissen in de Euromarkt. Het merendeel daarvan is beschouwend; een samenvattend overzicht van de feitelijke gebeurtenissen ontbreekt echter tot dusverre. Het is op dit laatste dat deze uitgave zich richt. Omdat de ontwikkeling snel voortschrijdt, is daartoe de losbladige vorm gekozen.

De band bestaat tot dusverre uit tien onderdelen, t.w.:

1. Het E.E.G.-verdrag; 2. De douane-unie; 3. De landbouw; 4. Het vrij verkeer van personen, diensten en kapitaal; 5. Het vervoer; 6. Het mededingingsbeleid; 7. De economische en monetaire politiek; 8. De sociale politiek en het Sociaal Fonds; 9. De associaties; 10. Diversen.

Een handig naslagwerk voor ieder die regelmatig met E.E.G.-zaken te maken heeft.

B. L. L. H. Thole: Elsevier's Lexicon of Stock-Market Terms. English/Ameri-

can — French — German — Dutch. Elsevier Lexica no. 5. Elsevier, Amsterdam 1965, 131 blz., f. 20.

S. F. Horn: Glossary of Financial Terms. English/American — French — Spanish — German. Glossaria Interpretum no. 10. Elsevier, Amsterdam 1965, 271 blz., f. 30.

De in de serie Elsevier Lexica verschenen deeltjes beogen, aan zeer gespecialiseerde onderwerpen gewijde, meertalige woordenboekjes te zijn. Zo behandelt het door Thole samengestelde deeltje de emissie van en de handel in aandelen, obligaties e.d., alsmede daarop betrekking hebbende zaken als coupons, dividenden, conversies en arbitrage.

De delen in de reeks Glossaria Interpretum zijn ruimer van opzet, hebben meer het karakter van handwoordenboeken op een breed terrein. De door Horn bijeengebrachte termen hebben voornamelijk betrekking op internationale kredietoperaties en bankzaken.

VIER TITELS UIT DE WERELDAKADEMIE-REEKS

PETER HALL

ZEVEN WERELDSTEDEN ..... f 9,50

Problemen van groei en leefbaarheid

Dit boek gaat over de zeven: Londen, Moskou, New York, Tokio, Parijs, Randstad Holland en het Roer-complex. Het analyseert de factoren, die voor elk van deze metropolen tot een snelle groei hebben bijgedragen en het laat zien, welke plannen er bestaan om tegemoet te komen aan de eisen van leefbaarheid.

JAGDISH BHAGWATI

TOEGEPASTE ONTWIKKELINGSECONOMIE ... f 9,50

Een van de grote verdiensten van dit boek is de nuchtere en ondogmatische behandeling van het onderwerp; de verschillende dogma's en vastgeroeste ideeën onderwerpt de auteur aan een kritisch onderzoek en hij toetst ze aan de hand van economische analyse en ervaringsfeiten.

KURT MENDELSSOHN

DE JACHT NAAR HET ABSOLUTE NULPUNT f 11,50

W. G. FORREST

DE OPKOMST VAN DE GRIEKSE DEMOCRATIE f 9,50

ROTTERDAM

DE WESTER BOEKHANDEL

Gespecialiseerd op economisch gebied

Nieuwe Binnenweg 331 — Tel. (010) 25 39 41 / 23 20 76

DE Europese mededingingspolitiek mag zich in een toenemende belangstelling verheugen, hetgeen o.a. blijkt uit de circa 35 proefschriften die over dit onderwerp, blijkens publikatie no. 3 - 1966 van het Europese Instituut voor Universitaire Studies, in de landen van de Gemeenschap in voorbereiding zijn. De recente beslissingen van het Hof, waarvan die betreffende de Grundig-Constenzaak een centrale plaats inneemt, en de voorstellen van de E.E.G.-commissie betreffende de anti-monopoliepolitiek wakkeren deze belangstelling verder aan.

Kartelproblemen

Drs. G. Wissels bespreekt in een drietal artikelen in *Het Financieele Dagblad* (7, 13 en 16 december 1966) de algemene problematiek van de Europese concurrentiepolitiek, daarbij steunende op de ervaringen in de E.G.K.S. De auteur ziet de ondernemerswinsten in de economie als „frictiewinsten”, d.w.z. overwinsten, die pas verdwijnen wanneer de concurrentie effectief wordt, hetgeen tijd vergt. De mededingingspolitiek dient zich te richten op het laag houden van de frictiebarrières door marktpartijen t.o.v. andere mededingers. Dit is tevens de filosofie van de Europese verdragen, waarbij overigens verschillen te noteren vallen tussen het E.G.K.S.- en het E.E.G.-regime. Bij de fusie der verdragen zouden de volgende gezichtspunten verdisconteerd kunnen worden:

— handhaving van de bestaande kartelwetgeving (65 E.G.K.S. en 85 E.E.G.);

— opname van een concentratie-artikel, waarbij aanmeldingsplicht (niet goedkeuring vooraf, behalve in twijfelgevallen) wordt ingelast;

— aanvulling van de misbruiksartikelen (66, lid 7 E.G.K.S. en 86 E.E.G.) met mogelijkheid tot ontbinding van machtsposities;

— versoepeling van 60 E.G.K.S., met afschaffing van de plicht tot prijspublicatie en non-discriminatie;

— oprichting van een semi-juridisch/semi-administratief orgaan, dat, onder instructie van de Commissie, de toepassing van de wetgeving ter hand neemt. Een soort Europees kartelbureau dus.

De auteur vreesst als grootste gevaar voor de Gemeenschap de door de nationale regeringen gesteunde nationale kartels, die de instelling van een Gemeenschappelijke Markt zouden kunnen frustreren. In de daadwerkelijke realisering van de Gemeenschappelijke Markt gaat het erom de frictiebarrières van de oude machtsposities der nationale staten (invoerlicenties, subsidie- en omzetbelastingbeleid e.d.) te slechten.

De vraag wanneer overeenkomsten strijdig zijn met de criteria van art. 85 E.E.G. wordt behandeld door Prof. Mr. W. L. Snijders in een artikel getiteld: „Het criterium van ongunstige beïnvloeding van de handel tussen lidstaten in het E.E.G.-verdrag”, in de *Naamloze Vennootschap* van november 1966. Enerzijds vindt de auteur het „te weeg brengen van effecten op de interstatelijke handel, welke analoog zijn aan die van invoerrechten en quantitative restricties stellig een belangrijke vorm van ongunstige beïnvloeding”, anderzijds kan de inhoud van dat begrip

daarmede niet uitgeput zijn. Ongelijkheid in de voorwaarden waaronder economische activiteiten zich kunnen ontplooien tussen de lidstaten, met als gevolg distorsies, dienen, voor zover zij berusten op uiteenlopende nationale regelingen, te worden voorkomen. Het eerste — opheffing van de nationale handelspolitieke maatregelen — karakteriseert de schrijver als een „vrijheidsbeginsel”; in het tweede is een „gelijkheidsbeginsel” belichaamd dat bij het treffen van nationale regelingen in acht moet worden genomen.

De beide beginselen hebben ten doel ongunstige beïnvloeding van de handel tussen de lidstaten d.m.v. beperking, opheffing, kunstmatige verdringing of stimulering van handelsstromen te voorkomen. De instanties die de betrokken bepalingen moeten toepassen, dienen zich af te vragen of de wijziging van omstandigheden waaronder de handel zich voltrekt, beantwoordt aan deze beginselen. In zeer vele gevallen zullen kartels die het grensoverschrijdend verkeer betreffen, inderdaad de handel tussen lidstaten ongunstig beïnvloeden; men denke aan gebiedsverdeling- of exclusief-verkeerskartels, quoterings- of nationale prijskartels die op de export naar een andere lidstaat invloed hebben. Voor bijv. open calculatieschema's of conditiekartels hoeft dat niet het geval te zijn. Nationale kartels, die de binnenlandse afzet betreffen, scheppen uiteenlopende situaties met betrekking tot de interstatelijke handel. De gevolgen kunnen als gunstig, ongunstig of neutraal bestempeld worden naar gelang van de regeling en van de omstandigheden waaronder die wordt toegepast.

Deze interpretatie van het criterium van ongunstige beïnvloeding acht de auteur eveneens bruikbaar voor de toepassing van art. 86, al is de praktische ervaring hierbij tot op heden nihil. Snijders meent dat bovenstaande interpretatie van het criterium „ongunstige beïnvloeding” de oriëntatie van het ondernemershandelen door de concurrentie zal bevorderen. Intussen maakt hij een reserve t.a.v. de functie van de E.E.G.-kartelbepalingen om de concurrentie in stand te houden voor zover noch het vrijheidsbeginsel, noch het gelijkheidsbeginsel in het geding zijn. Hij constateert namelijk dat er geen evenwicht bestaat tussen deze eventuele functie en de andere elementen van het E.E.G.-verdrag. Waar het E.G.K.S.-verdrag aan de kartelbepalingen wel deze functie toekent, omdat er tevens voorschriften zijn die het concurrentieproces reguleren (art. 60), correcties mogelijk maken (art. 58, 61) en voorts nationale ingrepen op de productie en afzet uitsluiten, ontbeert het E.E.G.-verdrag deze mogelijkheden.

Concentraties

De golf van concentraties die Europa — en niet alleen de E.E.G.-landen zijn hiermee bedoeld — overspoelt, heeft het afgelopen jaar de nodige commentaren uitgelokt. In een artikel getiteld: „Les concentrations d'entreprises dans la C.E.C.A.” in de *Revue Trimestrielle de Droit européen* (2e année, no. 2, blz. 288-306) bespreekt R. Kovic de concentratievraagstukken in het kader van de E.G.K.S. zowel vanuit juridisch als vanuit economisch gezichtspunt. De auteur noteert een zekere spanning tussen de statische

aard van juridische regels en de zeer dynamische economische realiteit. Dit raakt in het bijzonder de oligopolistische structuur van de onderhavige markten en bijgevolg is en moest art. 66 E.G.K.S. wel gezien worden als instrument van de economische politiek en niet als finale juridische regel. De twee grondslagen van deze economische politiek — de bevordering van de optimale omvang der ondernemingen en de handhaving van een werkzame concurrentie — zijn geleidelijk aan duidelijker in het beleid van de Hoge Autoriteit naar voren gekomen en door het Hof van Justitie ondersteund. Concentraties worden, onder het E.G.K.S.-regime goedgekeurd indien aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan, zodanig dat mogelijke strijdigheden tussen de beide grondslagen worden opgelost in de zin van de doelstellingen van het verdrag. De auteur bespreekt deze voorwaarden en de wijziging in het beleid van de Hoge Autoriteit t.a.v. art. 66 lid 2, 3e alinea, in gevolge hierop uitgebrachte kritiek. De recente concentraties van enige Franse, Belgische en Duitse ondernemingen en de daarbij gestelde eisen leggen hiervan getuigenis af.

In tegenstelling tot het E.G.K.S.-verdrag kent het E.E.G.-verdrag niet de voorafgaande goedkeuring van concentraties door de Commissie. Gezien de vrij straffe anti-kartelpolitiek die gevoerd wordt, was de vraag opportuun wat het standpunt der Brusselse autoriteiten jegens concentraties zou zijn. In een Memorandum van 1 december 1965 getiteld: „Het vraagstuk van de concentraties in de Gemeenschappelijke Markt”, heeft de Commissie haar opvattingen publiek gemaakt. Hierop zijn verscheidene commentaren losgekomen. Zoals men weet, bevatte dit rapport drie delen: ten eerste de argumentatie dat grotere Europese ondernemingen, gezien de vorming van de Gemeenschappelijke Markt en de concurrentie van zeer grote (vnl.) Amerikaanse, ondernemingen, nodig zijn. Ten tweede de aanwijzing van hindernissen en belemmeringen voor verdere concentraties gelegen in fiscale en vennootschapsrechtelijke verschillen tussen de lid-staten. Dit deel bevatte ook enige voorstellen om deze verschillen op te heffen of te harmoniëren. Ten derde de concentratiepolitiek die de Commissie onder de vigeur van art. 86 wil voeren, waarbij de vorming van een monopoliepositie als machtsmisbruik wordt aangemerkt en dus als strijdig met art. 86.

De commentaren hebben gemeen dat zij het standpunt van de Commissie, vooral t.a.v. het derde deel, waar de begrippen marktbeheersing, misbruik van macht e.d. gebezigd worden, niet door duidelijkheid vinden uitmunten. Voor het overige zijn er verschillen in standpunt, benaderingswijze en klemtoon. Prof. Mr. W. C. L. van der Grinten meent in een artikel, getiteld: „Concentraties in de Gemeenschappelijke Markt” in *Sociaal-Economische Wetgeving* van augustus 1966, dat met het commissierapport de grenzen van de in het E.E.G.-verdrag neergelegde conceptie worden overschreden. Dit raakt niet de positieve instelling van de Commissie t.a.v. verdere concentraties, die schrijver ondersteunt en zelfs veel geprononceerder zou willen zien. Want hij meent, dat de maatregelen die het rapport aanbeveelt ten behoeve van kleine en middelgrote ondernemingen en de beschouwingen over de nadelige gevolgen van het monopolie, doen vermoeden dat deze positieve instelling „met enige korrels zout” genomen moet worden en dat de gehuldigde inzichten in de huidige verhoudingen „grauwe theorie” zijn.

Zijn kritiek richt zich vooral tegen de voorstellen t.a.v. het vennootschapsrecht en de fiscale belemmeringen. De harmonisatie van heffingsystemen en tarieven doet de lid-staten hun fiscale autonomie en daarmee de controle op

het uitgavniveau verliezen en daarvoor ontbreekt de rechtsgrondslag (een uitdrukkelijke verdragsbepaling) en is de aangevoerde basis (voorkoming van concurrentievervalsingen en bevordering van concentraties) onvoldoende. De fiscale factor is bovendien voor de totstandkoming van een concentratie en de keuze van vestigingsplaats in het algemeen niet van grote betekenis. Voorts meent schrijver dat het vennootschapsrecht van de lid-staten concentraties niet in de weg staat en dat andere oplossingen mogelijk zijn. De E.E.G. behelst „de vorming van een economische gemeenschap met behoud van nationale economieën” en de bevoegdheden van de Commissie zijn beperkt tot het vrijmaken van het interstatelijk economisch verkeer. De autonomie van de lid-staten is in het algemeen niet verder aangetast dan voor de totstandkoming van één markt nodig is.

C. Franck meent in zijn artikel: „Konzentration in der E.W.G. als Wirtschaftspolitische Aufgabe” in *Wirtschaftsdienst* van juni 1966, dat het Commissie-document nu de anti-kartelpolitiek met een anti-monopoliepolitiek aanvult en daarmee het instrumentarium ter handhaving van een werkzame mededinging belangrijk verbetert. Het kan echter niet het doel van een op de concurrentie georiënteerde concentratiepolitiek zijn het grootbedrijf te bevorderen, zijn noodzaak en doelmatigheid onvoorwaardelijk toe te stemmen. Derhalve dienen enerzijds de obstakels voor produktiviteitsbevorderende concentraties, gelegen in fiscale en vennootschappelijke belemmeringen opgeheven te worden en anderzijds de nadelen voor de middelgrote en kleine ondernemingen (cascadestelsel, gebrek aan samenwerking t.a.v. inkoop en research bijv.) te verdwijnen.

De Commissie stelt zich, meent Franck, ten doel „de Achillespees van de markteconomie”, nl. het monopoliseringsgevaar, door middel van de concurrentiepolitiek te corrigeren en is niet bereid de Frans-Belgische „Konzentrationsfreudigkeit” te delen, noch de these van de zgn. onvermijdbaarheid van de concentratie te aanvaarden. De auteur ziet in de anti-monopoliepolitiek van de Commissie een eerste stap op weg naar een verbod van de vorming van machtsposities; een hoopvol begin dat de „constructiefout” van de markteconomie (het niet ontwikkelen van krachten die de concurrentie bevorderen) opheft.

Is de these van de Commissie dat de Gemeenschappelijke Markt ondernemingen van soortgelijke omvang vergt als de Verenigde Staten wel juist, vraagt Drs. H. W. de Jong zich af in een artikel: „Concentration in the Common Market” in de *Common Market Law Review* van september 1966. De argumenten waarmee het Commissie-rapport de concentratie verdedigt, komen hem „ten dele als niet overtuigend, en ten dele als niet gemotiveerd” voor. Amerikaanse en Britse economen zijn in toenemende mate van mening, dat het „gigantisme” bezwaren oplevert en in een aantal bedrijfstakken te ver is gegaan. Deze auteur meent dat het concurrentiebeleid zich niet door de politieke opvattingen van de dag dient te laten inspireren, maar door de vraag of de Europese ondernemingen een optimale omvang hebben bereikt c.q. bereiken.

De in het voorgaande besproken belemmeringen van fiscale en juridische aard zijn schadelijk voor een gezonde mededinging en in zoverre valt De Jong het rapport van de Commissie bij. Een bezwaar ziet hij evenwel in de door de Commissie voorgestane nauwe bindingen tussen de financiële en industriële sector: dit scheidt overmatige marktmacht en belemmert een rationale allocatie van kapitaal. De ingeluide anti-monopoliepolitiek geeft nu wel het groene licht voor concentraties en het rode licht voor monopolies,

maar z.i. is er tevens behoefte aan het gele licht voor grote en concurrentievernietigende concentraties.

Bij eventuele schadelijke consequenties van dit soort concentraties op de effectiviteit van de concurrentie dient er de mogelijkheid te bestaan ze te verbieden. De principes van de Celler-Kefauver Wet van 1951 (Verenigde Staten) bieden hiertoe nuttige aanknopingspunten. Ook de Franse econoom Prof. J. Houssiaux ziet in het artikel: „International Trade and Antitrust Regulations: A European Viewpoint” in *Economia Internazionale* van augustus 1966 een evolutie van het Europese mededingingsregime in de richting van het Amerikaanse. Dit vergt evenwel tijd daar de doelstelling van de anti-trustpolitiek in Europa niet overal wordt aanvaard. Na de opening van de Gemeenschappelijke Markt zijn op nationale schaal monopolies in de lid-staten gevormd of gestimuleerd, die oligopolistische structuren in de geïntegreerde markt doen ontstaan. Houssiaux ziet hieraan de bezwaren verbonden van de groei van grote inefficiënte monopolies (zoals in de Verenigde Staten) en de noodzaak van toekomstige interventie of regulering. De Amerikaanse ondernemingen, met hun dynamische aanpak, organiseren zich op multi-nationale schaal en dit roept reacties op bij Europese ondernemingen en overheden. Dit zou slechts reden geven om de anti-trustpolitiek tot gelding te brengen wanneer deze ondernemingen met andere oligopolisten tot concurrentie-bepalende of -vernietigende gestes overgaan. Volgens Houssiaux kan een nationale politiek van concentratië-

bevordering zeer wel samengaan met een Europese anti-trustpolitiek. De verschillende nationale administratieve belemmeringen voor de multi-nationale ondernemingen, die thans opgeld doen, kunnen dan verdwijnen, waardoor de non-discriminatie- en vestigingsbeginselen van het Verdrag van Rome tot hun recht kunnen komen.

Ten slotte, ter vergelijking, een auteur over concentratietendities in de Britse industrie: W. G. Shepherd, „Changes in British Industrial Concentration, 1951-1958” in *Oxford Economic Papers*, maart 1966. Shepherd vond een toenemende concentratie in de Engelse industrie gedurende de jaren vijftig, vooral in de automobiel-, vliegtuig- en voedingsmiddelensectoren. De groei van de optimale omvang der ondernemingen heeft hiertoe bijgedragen, maar deze oorzaak is volgens de schrijver niet overwegend. Noch lijken groei en concentratie op inverse wijze met elkaar verbonden te zijn. Integendeel, de indicaties wijzen eerder in de richting van een positieve samenhang, niet omdat de reeds geconcentreerde bedrijfstakken sneller groeien dan de andere, maar omdat meer en meer sectoren met een eertijds zwakke concentratiegraad opschuiven. Enige invloed kan ook zijn uitgegaan van de anti-kartelpolitiek. Shepherd besluit met de aanbeveling voor een straffere monopoliepolitiek naar het voorbeeld van de Amerikaanse anti-trustpolitiek.

EUROPA-INSTITUUT
van de Rijksuniversiteit te Leiden.

EUROPA-INSTITUUT
van de Universiteit van Amsterdam

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

DE Schatkist heeft in de 13 februari eindigende week geen verdere drainerende invloed meer op de geldmarkt gehad, zodat het uit het verkeer stromende bankpapier ten bedrage van f. 142 mln. grotendeels aan de banken ten goede is gekomen. De van de Centrale Bank opgenomen voorschotten konden aanmerkelijk worden verminderd, doch nog steeds blijven de banken het niet onbelangrijke bedrag van f. 265 mln. aan de circulatiebank schuldig. In de marktomstandigheden is dan ook geen fundamentele wijziging gekomen.

In het midden van de afgelopen week heeft de maandelijkse uitkering van het Rijk aan de gemeenten plaats gehad, hetgeen een verruimende invloed heeft gehad. Hoe de andere factoren op de markt hebben ingewerkt, is nog niet exact bekend, doch uit het handhaven van de daggeldrente mag worden afgeleid, dat er per saldo in de marktpositie niet zoveel is veranderd.

De banken vervullen in het economisch leven een groot aantal taken. Hiervan komt slechts een deel in de balansen tot uitdrukking en wel voornamelijk het binnenlandse kredietbedrijf, dat nauw verband houdt met het passieve bedrijf, het aantrekken van gelden dus, en het buitenlandse bedrijf. Het optreden als schakel in het binnen- en buitenlandse betalingsverkeer, de bemiddeling in tal van vermogensmarkttransacties (emissiebedrijf, uitvoering van beursorders, bemiddeling bij onderhandse leningen), het arbitragebedrijf in effecten en valuta en het assurantie-

bemiddelingsbedrijf komen niet of nauwelijks in de balanscijfers naar voren.

De publikatie via het C.B.S. van De Nederlandsche Bank van de gecombineerde balanscijfers geeft een goed inzicht in de uit de balans blijvende bankwerkzaamheden. Dezelfde publikatie — die daarvoor trouwens is opgezet — dient nog een ander doel, nl: de analyse van de liquiditeits-schepping door de handelsbanken.

Wat het binnenlandse kredietbedrijf betreft geeft onderstaande samenvatting een beeld:

	1965	1966
	(in mln. glds.)	
Particuliere sector		
kort krediet	787	461
middellang krediet	583	550
Kapitaalmarktbeleggingen	235	— 81
Lagere overheid	291	297
Totaal	1.896	1.227

Allereerst ziet men, dat het kredietbedrijf in 1966 een aanmerkelijk geringere expansie laat zien dan in 1965. Ten dele schuilt dit in een beperkter toeneming van het korte krediet aan de private sector, waaraan kan worden toegevoegd, dat dit vrijwel geheel een gevolg is van een stagnatie in de tweede helft van het jaar. Over het eerste halfjaar 1966 bedroeg de toeneming reeds f. 440 mln. Het middellange krediet heeft zich ten naaste bij gehandhaafd, waardoor de relatieve positie van deze kredietvorm nog werd versterkt.

Een tweede factor schuilt in het teruglopen van de kapitaalmarktbeleggingen, hetgeen grotendeels kan worden verklaard uit de vermindering van het bedrag der onder-

EXAMEN O.R.-ANALIST 1967

Het door de Vereniging voor Statistiek ingestelde Examen Operationele Research Analist zal dit najaar voor de derde maal worden afgenomen. Het examen bestaat uit twee delen. Het eerste deel is een statistische propaedeuse in de vorm van het Examen Statistisch Analist Algemeen Gedeelte, of eventueel een andere in het Examenreglement van het Examen O.R.-analist nader gespecificeerde prestatie. Het tweede deel betreft de eigenlijke operationele research. De schriftelijke zitting van dit tweede deel zal in principe op 3 oktober 1967 en de mondelinge zitting omstreeks half november plaatsvinden. Het voor het examen vereiste werkstuk dient vóór 1 juli 1967 te worden ingeleverd.

Een volledig beeld van de eisen voor en de gang van zaken bij het examen geeft de uitgave „Examen O.R.-analist, Examenreglement en Examenprogramma” dat verkregen kan worden door f. 4 over te maken op girorekening 202091 ten name van de penningmeester van de Vereniging voor Statistiek, de heer J. C. Slingerland, Weena 700, te Rotterdam.

Aanmelding voor het tweede deel van het Examen O.R.-analist dient te geschieden vóór 1 juli 1967 door een inschrijfformulier, dat verkrijgbaar is bij de secretaris van de Vereniging voor Statistiek, Drs. J. D. N. de Fremery, Weena 700 te Rotterdam, ingevuld aan deze te retourneren.

ALGEMENE VERGADERING VAN DE VERENIGING VOOR BELASTINGWETENSCHAP

Deze vergadering zal worden gehouden op zaterdag 8 april 1967 in Grand Hotel Krasnapolski, Dam 9, Amsterdam.

AGENDA:

- I 10.00 uur Huishoudelijk gedeelte.
  1. Notulen van de vergadering van 5 februari 1966.
  2. Jaarverslag 1965/1966.
  3. Mededelingen over werkplan en commissies.
  4. Aannemen nieuwe leden.
  5. Verkiezing van nieuwe leden in verband met het per 1 mei 1967 aftreden van de heren Mr. J. de Wilde en Mr. J. van Hoorn.
- II ca. 10.30 uur Bespreking van de rede van Dr. W. L. G. S. Hoefnagels, gehouden op 25 oktober 1966 tijdens de algemene ledenvergadering van het Nederlands Katholiek Werkgeversverbond. De rede is o.a. gepubliceerd in het *Weekblad voor Fiscaal Recht* no. 4824 dd. 3 november 1966.
  1. Voordracht door Prof. Dr. J. H. Christiaanse.
  2. Voordracht door Prof. Dr. Th. A. Stevers.
  3. Debat.
- III ca. 13.00 uur Koffietafel.
- IV 14.15 uur Debat over het rapport van de commissie successie en registratie betreffende het registratierecht.

Maak gebruik van de rubriek

„VACATURES”

voor het oproepen van sollicitanten voor leidende functies. Het aantal reacties, dat deze annonces ten gevolge hebben, is doorgaans uitermate bevredigend. Begrijpelijk: omdat er bijna geen grote instelling is, die dit blad niet regelmatig ontvangt en waar het niet circuleert!

handse leningen. De uitbreiding in 1965 was overigens ook geheel aan grotere activiteit op deze deelmarkt toe te schrijven geweest.

Ondanks de benarde financiële positie is de expansie van het krediet aan de lagere overheid in 1966 nauwelijks groter geweest dan in 1965.

Ten aanzien van het passieve binnenlandse bedrijf geven onderstaande cijfers een overzicht:

	1965	1966
	(in mln. glds.)	
Toeneming girale tegoed	548	60
Toeneming termijndeposito's	318	351
Toeneming valutategoeden binnenl. cliënten	153	— 48
Toeneming spaargelden	212	277
Totaal	1.231	640

Dat de toeneming van de van derden aangetrokken gelden in 1966 geringer zou zijn dan in 1965 viel te verwachten. Dat het leeuwedeel van de expansie bij termijndeposito's en spaargelden ligt, wijst niet alleen op een voortgezette structuurverandering in het passieve bedrijf der banken, doch betekent tevens dat de „grondstof” waarmee de banken werken, steeds duurder wordt. De activiteiten in de kredietverlening zullen hiervoor echter in het algemeen ruim compensatie hebben geboden.

KAPITAALMARKT

NIETTEGENSTAANDE januari niet als een slechte beursmaand wordt beschouwd, integendeel zelfs, is het opmerkelijk, dat de omzetten in de afgelopen maand, ofschoon er een beursdag meer was, bij die van de overeenkomstige maand van 1966 zijn achtergebleven. De nominale omzetten bedroegen dit jaar f. 55,4 mln., tegen f. 60,4 mln. in januari 1966. De reële omzetten waren resp. f. 146 mln. tegen f. 212 mln.

In de ontwikkeling van de marktrente is de laatste tijd een stabilisatie ingetreden.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen. (1953 = 100)	29 dec. 1966	H. & L. 1967	10 febr. 1967	17 febr. 1967
Algemeen	270	301 — 268	299	295
Internationale concerns	351	395 — 343	389	381
Industrie	269	299 — 271	299	298
Scheepvaart	108	115 — 108	115	114
Banken en verzekering	154	174 — 155	173	171
Handel enz.	138	152 — 138	149	148

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a).

Philips	f. 78,70	f. 89,10	f. 85,10
Unilever, cert.	f. 86	f. 101,90	f. 98,90
Kon. Petroleum	f. 122,40	f. 132,40	f. 128
A.K.U.	f. 53,80	f. 52,40	f. 52,80
K.L.M.	f. 352	f. 380	f. 380,50
Hoogovens, n.r.c.	278	318	323
E.M.S.	150	f. 34	f. 29,80
Kon. Zout-Ketjen	463	526	511
Zwanenberg-Organon	f. 168	f. 195	f. 195,30
Robeco	f. 193	f. 202,30	f. 202,67

New York.

Dow Jones Industrials	786	856	851
-----------------------------	-----	-----	-----

Rentestand.

Langlopende staatsobligaties b)	6,43	6,10	6,10
Aandelen: internationalen b)	.	.	.
lokale b)	.	.	.
Disconto driemaands schatkist-	5	4 1/8	4 1/4
papier	.	.	.

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.
b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

Recente publikaties

Problems of Economic Dynamics and Planning. Essays in honour of Michael Kalecki. Pergamon Press, Oxford 1966, 494 blz., 100 sh.

Prof. M. Kalecki, een vooraanstaand internationaal econoom, werd bij zijn 65ste verjaardag bedacht met een bundel van liefst 32 artikelen, het gezamenlijk produkt van 35 zijner collega's uit de gehele wereld (om precies te zijn: 12 Polen, 4 Amerikanen, 4 Engelsen, 4 Indiërs, 3 Russen, 2 Oostenrijkers, 2 Duitsers, 1 Noor, 1 Tsjech, 1 Fransman en 1 Nederlander). Het merendeel

(26) van de bijdragen werd in het Engels afgedrukt, van de overige (3 Russische artikelen, 2 Duitse en 1 Frans) werden tevens Engelse samenvattingen opgenomen.

Wij willen verder volstaan met enkele van de bijdragen te noemen:

— C. Bobrowski (Polen) - Les pays sous-développés au seuil de la planification;

— M. Dobb (G.-B.) - Some Reflections on the Theory of Investment, Planning and Economic Growth;

— R. Harrod (G.-B.) - Optimum Investment for Growth;

— L. R. Klein (V.S.) - The Role of Econometrics in Socialist Economics;

— T. Kowalik (Polen) - R. Luxemburg's Theory of Accumulation and Imperialism;

— O. Lange (Polen) - Quantitative Relations in Production;

— J. Robinson (G.-B.) - Kalecki and Keynes;

— J. Tinbergen (Ned.) - Economic Development and Investment Indivisibilities.

Een belangrijk boek, niet zo maar een bundel gelegenheidsstukjes.

MEKOG

ALBATROS

V.K.F. DE VERENIGDE KUNSTMESTFABRIEKEN MEKOG - ALBATROS N.V.

vraagt voor haar CENTRALE KANTOOR te Utrecht een:

ECONOOM

voor de afdeling **MARKETING**.

De werkzaamheden bestaan o.m. uit marktonderzoek en marktanalyse, het opstellen van commerciële kosten en opbrengstcalculaties t.a.v. zowel bestaande als eventuele toekomstige projecten voor de exportmarkten.

De werkzaamheden hebben een sterk internationaal karakter en in verband hiermede moet de kandidaat bereid zijn buitenlandse reizen te maken.

Wij zoeken een kandidaat van omstreeks 30 jaar die de academische studie in de economie heeft voltooid, waarbij onze voorkeur uitgaat naar een econoom die naast de algemene opleiding statistiek en wiskundige economie heeft gestudeerd.

Sollicitaties, voorzien van een recente pasfoto, kunnen worden gericht aan het Centrale Kantoor van de Verenootschap, afdeling Personeelszaken, Maliebaan 81, Utrecht.

Nr. 11/12
jaargang 1966
van de
ECONOMIST

is gewijd aan
**VERNIEUWING
VAN HET
INTERNATIONALE
GELDESTELSEL**

met bijdragen van:

Prof. Dr. F. J. de Jong,
Dr. W. F. Duisenberg,
T. de Vries,
Prof. Dr. C. D. Jongman,
Drs. H. de Haan,
Prof. S. Posthuma,
Drs. C. A. Klaasse,
en
Prof. Dr. J. Goudriaan

*Deze speciale aflevering
verschijnt met steun van
het
Prins Bernhard Fonds.*

Omvang 240 blz.

Prijs f. 7,—

Verkrijgbaar
in uw boekhandel
en bij de uitgevers

**DE ERVEN F. BOHN N.V.
HAARLEM**

Vraag eens proef-
nummers aan voor
uw kennissen die
„E.-S.B.” nog niet
kennen

Recente publikaties

(vervolg)

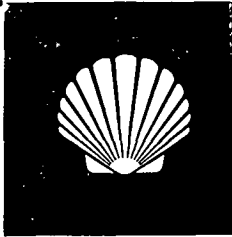
J. S. G. Wilson: Monetary Policy and the Development of Money Markets.
George Allen & Unwin, Londen 1966,
354 blz., 45 sh.

De auteur, Professor of Economics and Commerce aan de Universiteit van Hull, heeft in dit boek vele door hem in het verleden (de periode 1949-1964) gepubliceerde artikelen bijeengebracht.

Aan alle artikelen ligt ten grondslag de overtuiging van de schrijver dat er

geen simpele tegenstelling geconstrueerd kan worden tussen theoretische en toegepaste economie, tussen economische analyse en economische politiek. Zo ook is het verkeerd een te scherp onderscheid te maken tussen monetaire en niet-monetaire invloeden wanneer het erom gaat beleidslijnen uit te zetten. Monetaire politiek sec kan niets bereiken. Zij dient te worden geformuleerd binnen een consistent fiscaal kader. Meer nog, ten einde het beleid werkelijk effectief te doen zijn, dienen monetaire en fiscale maatregelen te worden gecombineerd met een hele reeks andere beleidsinstrumenten.

Verkorte inhoud: Investment in a monetary economy - Credit rationing and the relevant rate of interest - The Radcliff Report; in search of guidance - External aspects of monetary policy - Defending the Pound Sterling - Monetary policy in the 1960s - America's Changing banking scene - American banking revisited - The structure of money markets - The Indian money market - The Canadian money market experiment - Australian banking and money market institutions - The new money markets - The internationalization of capital markets.

Bataafse Internationale Petroleum Maatschappij N.V.
(Koninklijke/Shell Groep)

ervaren computer staff

De Koninklijke/Shell Groep biedt carrière mogelijkheden aan deskundigen in het ontwerpen van informatie-systemen en aan specialisten in „systems engineering“.

In verschillende landen zijn computers van de derde generatie in gebruik en derhalve zijn er mogelijkheden voor uitzending, zowel als voor tewerkstelling in Nederland aanwezig.

Het werk betreft

- a) het ontwerpen van nieuwe systemen
- b) het converteren van bestaande systemen naar computers van de derde generatie

voor commerciële, administratieve, operationele research, mathematische en technische toepassingen.

In aanmerking komende kandidaten dienen een academische - of gelijkwaardige - opleiding te hebben genoten en

of enige jaren ervaring te hebben op leidinggevend niveau in systeem ontwerp

of ten minste twee jaar ervaring in software systemen (Cobol, Fortran, etc.)

Kandidaten die op verschillende van bovengenoemde werkterreinen ervaring hebben opgedaan genieten de voorkeur.

Indien U geïnteresseerd bent in een carrière bij ons en in de mogelijkheden voor plaatsingen in het buitenland, verzoeken wij U te schrijven, met vermelding van korte gegevens over leeftijd, opleiding en ervaring aan:

Bataafse Internationale Petroleum Maatschappij N.V.,
Afdeling PNEH, Postbus 162, 's-Gravenhage.

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds snel groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft, waardeert.

Dit heeft vele redenen: het bevat wèkkelijks:

1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.

2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.

3e Door een ieder te hanteren fondsanalyses, volgens een eigen praktisch systeem, enig voor Nederland.

4e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.

5e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.

6e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Adm. Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

U reageert op
annonces in

„E.-S.B.“?

Wilt U dat dan steeds
kenbaar maken!

STADSGEWEST 'S-HERTOGENBOSCH

Het Stadsgewest 's-Hertogenbosch dat de gezamenlijke belangen op het gebied van de ruimtelijke ordening van de 16 aan dit stadsgewest deelnemende gemeenten behartigt en daarnaast werkt aan een verdere bestuurlijke samenwerking van deze gemeenten, vraagt ten behoeve van het secretariaat een

M E D E W E R K E R

Vereist: doctoraal examen rechten, economie of sociologie of daarmee gelijk te stellen opleiding.

Deze moet in staat zijn zich in korte tijd in een nieuwe materie te oriënteren om praktische adviezen te kunnen uitbrengen met betrekking tot de functionering op verschillende gebieden van deze nieuwe, regionale bestuursstructuur.

Salaris van f. 963,— tot f. 1.479,— per maand.

De rechtspositieregeling van het personeel van het Stadsgewest 's-Hertogenbosch is materieel gelijk aan die van de gemeente 's-Hertogenbosch.

Sollicitaties binnen 8 dagen na verschijnen van dit blad te richten aan de voorzitter van het Stadsgewest 's-Hertogenbosch, Kruisstraat 1 te 's-Hertogenbosch.

BUREAU VAN DE KIEFT N.V.

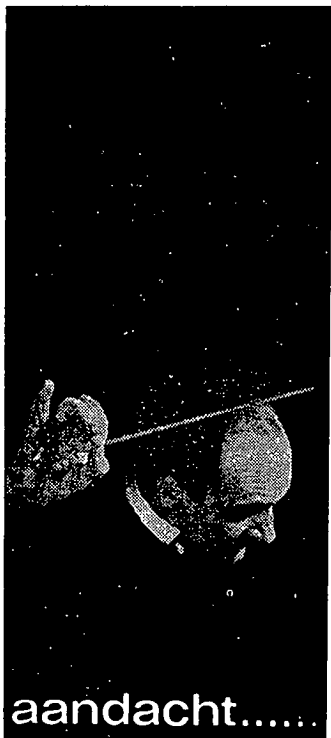
Organisatie en Efficiency Adviseurs
AMSTERDAM - BRUSSEL

In opdracht van het Bestuur van een Stichting, die de secretariaatswerkzaamheden uitoefent van vier Verenigingen van groothandelaren in zuivelproducten, zoeken wij - in strikt vertrouwelijke sfeer - contact met gegadigden voor de functie van

SECRETARIS

De voorkeur gaat uit naar de academisch gevormde jurist of econoom tot ca. 45 jaar, die reeds een goede ervaring in een vergelijkbare functie heeft ofwel een dergelijke werkring ambiert. Aan de representativiteit, contactuele eigenschappen en de kennis der moderne talen (mede gezien de export) worden eisen gesteld.

Belangstellenden gelieven zich, bij voorkeur schriftelijk, te wenden tot de heer Mr. A. A. Kimball, Bureau van de Kieft N.V., Leidsestraat 74, Amsterdam. Tel.: 020-65316/62953. Volledige discretie wordt gegarandeerd. Geen inlichtingen worden ingewonnen en geen contact met opdrachtgevers gelegd dan na overleg met de kandidaat.

Volledige concentratie. Niets ontgaat de dirigent. Niets ontgaat het publiek. Een harmonisch samenspel met een verrassend resultaat. Bijzondere aandacht krijgt ook Uw advertentie in het vaktijdschrift. Een tijdschrift wordt gelezen in een rustige sfeer. Bij uitstek de gelegenheid om Uw verkoopboodschap te lanceren. Daarom adverteert steeds méér bedrijven - met groeiend succes - in vaktijdschriften!

Wie iets te zeggen heeft - adverteert in vaktijdschriften

lo de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Verkeer en Waterstaat

assistent bij het economisch onderzoek

vac. nr. 7-0219/0936

bij de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders te Zwolle, ter standplaats Oostelijk Flevoland,

die zal worden belast met het verzamelen van basisgegevens en het toepassen van statistische methodes voor de wiskundige verwerking van de waarnemingskosten.

Vereist: diploma HBS-B of MULO-B; kennis en inzicht in de toegepaste statistische methodes; het diploma Statistisch Analist en het kunnen ontwerpen en toepassen van numerieke methodes t.b.v. het programmeren van elektronische rekenapparatuur strekt tot aanbeveling.

Salaris, afhankelijk van opleiding en ervaring, max. f 1270,- per maand.

Voor het verkrijgen van een woning kan bemiddeling worden verleend.

voor het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

hoofd afdeling algemeen secretariaat

vac. nr. 7-0223/0936

bij de Rijksplanologische Dienst te 's-Gravenhage.

Deze afdeling is onder meer belast met de interne coördinatie op directie niveau, de redactie van belangrijke stukken bestemd voor Ministerraad en Parlement, de voorlichting en de documentatie.

Gegadigden dienen:

academisch gevormd te zijn (juridische, economische of sociaal-wetenschappelijke opleiding);

te beschikken over zeer goede redactionele kwaliteiten (snel en gedegen kunnen schrijven);

ervaring te hebben in overheidszaken.

Salaris max. f 2303,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder het bij de gewenste functie vermelde vacaturnummer (voor elke vacature een afzonderlijke brief) zenden aan Bureau Personeelsvoorziening en Bemiddeling van de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantieuitkering

Efficiency

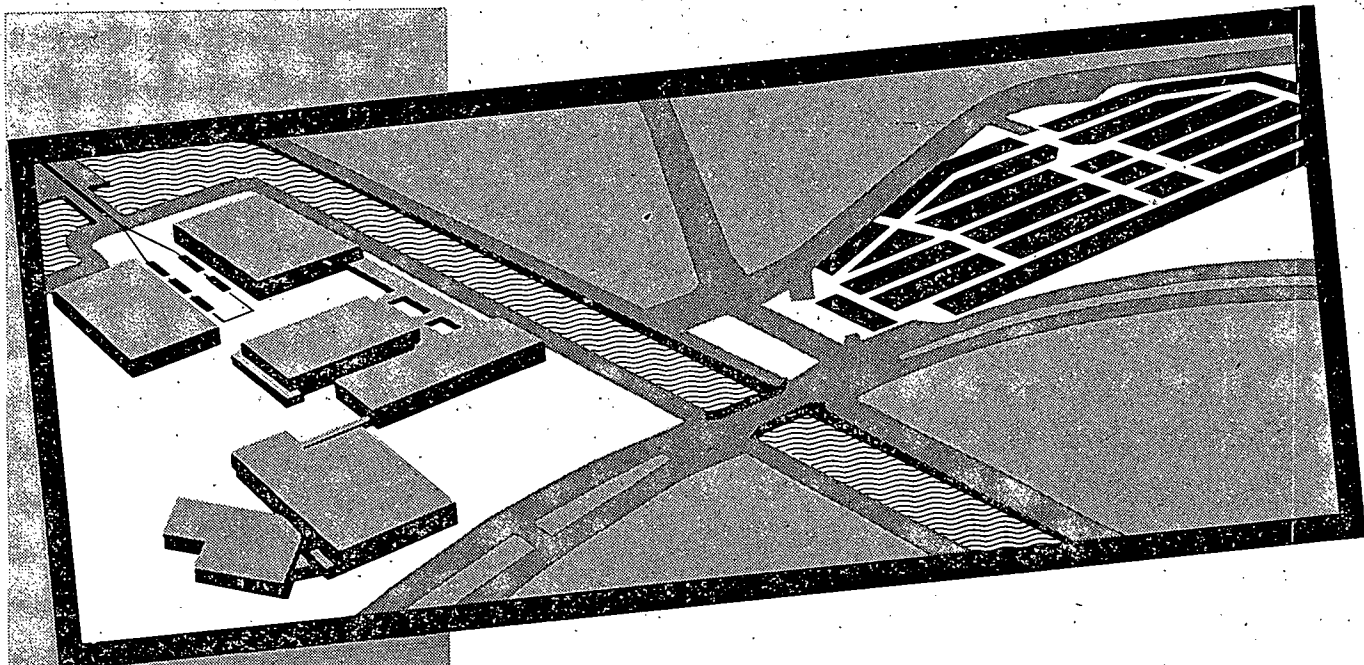
bespoedigt
Uw contacten
met gegadigden

★

Indien
Uw telefoonnummer
in Uw annonce
moet worden
opgenomen,
vermeld dan
tevens het

NETNUMMER

U reageert op annonces in „E.-S.B.”? ★ Wilt U dat dan steeds kenbaar maken!

VOORJAARSBEURS BOUW + VERWARMING

UTRECHT · 6 t/m 14 MAART 1967

Geopend van 9-17 uur, zondag gesloten

De Voorjaarsbeurs, Bouw + Verwarming, omvat drie belangrijke groepen, die exposeren op meer dan 90.000 m² netto expositie-ruimte, incl. het V.N.-terrein.

BOUW

- machines en werktuigen voor bouw, wegen-, water-, spoorwég-, mijnbouw en grondverzet
- bouwmaterialen, bouwstoffen en bouwsystemen

VERWARMING

- machines en apparaten voor verwarming, luchtbehandeling, airconditioning; stookinrichtingen

GEBRUIKSGOEDEREN

- elektrische huishoudelijke apparaten, verwarmings-, kook- en koelapparaten ● verlichtingsartikelen ● huishoudelijke verwarmings- en kookapparaten voor gas-, kolen- en olieverbruik ● huishoudelijke artikelen ● glas, kristal, aardewerk, porselein ● couvertartikelen, luxe hout- en metaalwaren, kunstnijverheid ● bijoutherieën, toiletartikelen ● relatiegeschenken, souvenir- en toegiftartikelen ● rokersbenodigdheden ● goud, zilver, uurwerken ● koffers en lederwaren ● film- en fotoartikelen ● speelgoed, feest- en kerstartikelen; sportartikelen ● etalage-, winkel- en reclameartikelen

ENIGE BIJZONDERHEDEN

- Voordelige gecombineerde reis/entreekaartjes zijn op de stations verkrijgbaar ● busdienst naar Vredenburg, Croeselaan en V.N.-terrein v.v. via het centraal station Utrecht
- voor groepen van 20 personen en meer 50% reductie op de toegangsprijs ● automobilisten: volgt u de aanwijzingen van de politie ten aanzien van het parkeren; speciale bussen zorgen voor vervoer vanaf uw auto naar de beurs.

Voor reclame

kan men te veel
en ook
te weinig uitgeven.

**De meeste mislukkingen zijn vaak het gevolg
van het laatste**

Bij het

CENTRAAL SOCIAAL WERKGEVERS - VERBOND

Kneuterdijk 8 — Den Haag

bestaat een vacature voor een

JONGE JURIST(E)

die belangstelling heeft voor sociale en arbeidsrechtelijke vraagstukken.

Enige ervaring op dit gebied strekt tot aanbeveling.

Na een inwerkperiode zal betrokkene als staf-functionaris worden belast met secretariaatswerkzaamheden, hetzij van algemene aard dan wel ten behoeve van bepaalde werkgeversorganisaties.

Brieven met gegevens omtrent leeftijd, studie enz. te richten aan het secretariaat van het Verbond.

MERCK SHARP & DOHME NEDERLAND N.V.

Chemisch-Farmaceutische Industrie
Postbus 581

Haarlem

In onze snelgroeïende onderneming zoeken wij een

assistent van de controller

welke enerzijds door de aard van zijn werk, anderzijds door zijn opleiding - M.O. Boekhouden of vergevorderde, N.I.V.A. studie - een gedegen kennis van administratie en economie moet hebben opgedaan. Goede mondelinge en schriftelijke uitdrukkingsvaardigheid vooral ook in de Engelse taal is een vereiste in verband met de vele buitenlandse contacten van ons bedrijf.

De werkzaamheden van bovengenoemde functionaris zullen omvatten de financiële analyses op het brede terrein van produktie en internationale marketing activiteiten.

± 5 Jaar praktische ervaring in een verantwoordelijke financiële, c.q. administratieve positie is vereist.

Gegadigden voor deze functie dienen bereid te zijn zich aan een psychologisch onderzoek te onderwerpen.

Schriftelijke sollicitaties gelieve u te richten aan de afdeling Personeelszaken.